# МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СОФИЯ
# ФАКУЛТЕТ ПО ОБЩЕСТВЕНО ЗДРАВЕ

Цветомир Ангелов Иванов


# ВЪЗПИТАТЕЛНИ АСПЕКТИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА СПЕЦИАЛИСТИ В СФЕРАТА НА ОБЩЕСТВЕНОТО ЗДРАВЕ

## ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

**ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН**

**„ДОКТОР“**

Област на висше образование : 7. „Здравеопазване и спорт“
Професионално направление:7.4. „Обществено здраве“
Научна специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“

**НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ**

ПРОФ. ТЕОДОР ПОПОВ, ДП

София, 2020

Дисертационният труд съдържа **153** страници и е онагледен с **2** таблици, **27** схеми и **2** приложения.

Библиографската справка включва **253** заглавия, от които **226** на кирилица и **27** на латиница.

Дисертационният труд е разглеждан от Катедрения Съвет на Катедрата по Медицинска Педагогика на Факултета по Обществено Здраве при Медицински Университет –София , проведен на 07.11.2019 г.

Научно жури:

1.Проф. Силвия Младенова Младенова , дм

2.Доц. Пепа Рашкова Бикова – Иванова , дм

3.Проф. Христина Танчева Милчева , дп

4.Доц. Албена Николаева Андонова ,дм

5.Доц. Гергана Георгиева Петрова , дм

Резервни членове :

1.Проф. Полина Ангелова Балканска ,дм

2.Проф. Д-р Юлияна Крумова Маринова ,дм

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 29.04.20 г.

от 13:00 ч. в заседателна зала на Факултета по Обществено Здраве на МУ- София ,ул.Бяло море 8, 1527 София

Материалите по защитата са на разположение във Факултета по Обществено Здраве и са публикувани на интернет страницата на МУ-София.

**СЪДЪРЖАНИЕ**

**ВЪВЕДЕНИЕ**..……..7

**I. ЛИТЕРАТУРЕН ОБЗОР**…….....…….. ....10

1. Изясняване на понятийния апарат.....10
2. Възпитанието във висшето образование.....15

2.1. Управление на възпитателния процес във висшите училища.....16
2.2. Принципи на възпитанието.....19

2.3. Класификация на принципите на възпитание …….....…21

2.4.. Характеристика на принципите на възпитанието.....22

2.4.1. Принцип на взискателност и уважение на личността.....22
2.4.2. Приниципп на възпитаване в и чрез колектива.....23
2.4.3. Принцип за възпитание в и чрез труда.....23
2.4.4. Принцип на единство на възпитателните изисквания …..……23
2.4.5. Принцип на достъпност във възпитанието .....24
2.4.6. Принцип за индивидуален подход във възпитанието……..……25
2.4.7. Принцип на нагледност във възпитанието.....25
2.4.8. Принцип за съзнателност и активност във възпитанието.....26
2.4.9. Принцип на системност във възпитанието.....27
2.4.10. Принцип за трайност във възпитанието .....27

3. Специфика на обучението и възпитанието по обществено здраве.....28

3.1. Цели на обучението и възпитанието по обществено здраве.....31

3.2. Възпитателни фактори в обучението по обществено здраве.....40

3.3. Личностни фактори. Професионална мотивация, удоволетвореност от избора на професия и др.....41

3.4. Фактори на обучаващата среда във факултета по обществено здраве.....43
3.5. Ценностно и морално развитие като възпитателен аспект във ФОЗ.....54
4. Обобщение.....62

**II. ЦЕЛ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ПРОУЧВАНЕТО**

1.Цел.....64

2. Задачи.....65

3.Обект на изследване.....65

4. Предмет на изследването.....66

5.Техническа единица на изследването.....66

6.Логическа единица на изследването.....66

7.Признаци на наблюдение.....66

8.Характер на проучването.....67

9.Обем на проучването.....67

10.Време и място на проучването.....67

11.Организация на проучването.....68

12.Органи на наблюдение.....68

13.Източници за набиране на информация.....68

14.Методи на проучването.....69

15.Формулиране на научна хипотеза.....69

**III. АНАЛИЗ И ОБСЪЖДАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ СОБСТВЕНО ПРОУЧВАНЕ** ...70

3.1. Анализ на резултатите от проучване на възпитателният ефект от обучението във ФОЗ .....70

3.2. Анализ на резултатите от проучване на възпитателният ефект на практическо обучение .....102

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**.....122

**ИЗВОДИ**.....124

**ПРИНОСИ И ПРЕПОРЪКИ**.....125

**БИБЛИОГРАФИЯ.....**.....126

**ПРИЛОЖЕНИЯ.....**.....147

## СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

| | |
|---|---|
| МУ | - Медицински университет |
| ФОЗ | - Факултет по обществено здраве |
| БАПЗГ | - Българска асоциация на професионалистите по здравни грижи |
| ДВ | - Държавен вестник |
| БЧК | - Български червен кръст |
| СЗО | - Световна здравна организация |
| ЕС | - Европейски съюз |
| ЗЛЗ | - Закон за лечебните заведения |
| ЗЗО | - Закон за здравно осигуряване |
| МЗ | - Министерство на здравеопазването |
| МОН | - Министерство на образованието и науката |
| МЦ | - Медицински център |
| НСИ | - Национален статистически институт (на Р България) |
| ОКС | - образователно квалификационна степен |
| ООН | - Организация на обединените нации |
| ПЗГ | - Професионалисти по здравни грижи |
| ПЗ | - Промоция на здравето |
| ПБ | - Профилактика на болестите |
| СЗО | - Световна здравна организация |
| ASPH | - Асоциацията на училищата по обществено здраве |
| ICN | - International Council of Nurses |

# Възпитателни аспекти при обучението на специалисти в сферата на общественото здраве

## Въведение

Проблематиката за формирането на кадри в сферата на здравните грижи на специалистите по обществено здраве е много актуална, тъй като непрекъснатите промени в обществото и повишаващите се изисквания във всички сфери на живота поставят нови и все по-сложни задачи пред всички. Специалистите, обучаващи се в областта на общественото здраве трябва да притежават не само професионални знания, но и специфични качества и способности, важни за справяне със сложните ситуации в тяхната професионална дейност. Новите приоритети на съвременната здравна стратегия и политика, стремежът за преодоляване на предизвикателствата в медицинската практика и удоволетворяване на потребностите от здравни услуги за населението налагат нови подходи и модели при обучението и възпитанието на студентите. Особено внимание трябва да се обърне на все още малко разработената тематика за възпитанието и възпитателните аспекти при формирането на тези кадри поради следните причини:

- Бурното развитие на медицината и научно-техническия прогрес през последните десетилетия, имат за резултат възникването на много сложни проблеми пред медицинските специалисти, които поставят на изпитание ценностите и моралните им убеждения.

- Друга причина е свързана с необходимостта в сферата на обществено здраве да се реализира такъв учебно-възпитателен процес, който да отчита специфичните особености не само на учебната дейност в него, но и на психолого-дидактическите характеристики на студентите като бъдещи здравни професионалисти.

- Професионалната подготовка на здравните специалисти в сферата на обществено здраве включва не само усвояване на знания, но и формиране на възгледи, убеждения, социално-значими нагласи и отношения, личностни и

професионални качества, мотиви и правила за поведение спрямо колеги, пациенти и техните близки.

Освен това проблемите за особеностите и качеството на обучението и възпитанието на студентите в сферата на общество здраве като бъдещи здравни специалисти винаги е и ще бъде в центъра на вниманието на обществото поради уязвимостта на човека като биологично и психично същество. При съвременните условия, обаче, той придобива първостепенно научно и практическо значение. Именно на тези кадри се отрежда една по-нова професионална роля, която трябва да отговаря на променените и завишени здравни потребности на населението.

Именно затова главните задачи в сферата на общество здраве,които трябва да реализират според Ц. Воденичаров са:

- Формиране на нова генерация специалисти по обществено здраве и здравен мениджмънт с висока степен на професионализация и адекватно подготвени за провеждащата се здравна реформа;

- Осигуряване на съобразено с европейските стандарти обучение на студентите от ФОЗ, на непрекъснато обучение и методическа подкрепа на здравните политици и мениджъри във модернизацията на българското здравеопазване;

- Създаване на нова генерация специалисти по „здравни грижи“ и „здравен мениджмънт“, които да са подготвени за предизвикателствата на динамично формиращият се пазар на здравни услуги, които наред с това да са носители на предприемачески дух и зачитащи универсалните етични принципи на здравеопазната практика.

В настоящия дисертационен труд авторът си поставя задачата да разкрие, обобщи и интерпретира най-важните възпитателни аспекти при обучението на специалисти в сферата на обществено здраве, дотолкова колкото е възможно в рамките на една такава разработка, тъй като тези проблеми са интердисциплинарни и не са разработени досега. Както е посочил П. Петров, през последните десетилетия във връзка с диференциацията на научното познание се правят опити за създаване на "отраслови", профилирани дидактики, които разкриват закономерностите на обучението на една или

друга възрастова група учащи се. Тук може да се отнесе и дидактиката на висшето образование, но и проблематиката за формирането и възпитанието на висши кадри. В сравнение с общото педагогическо познание в тези разработки се търси равнището на особеното, ориентирано към общото. [111, стр. 14]. Към тези теоретични търсения се отнася за цялата медицинската педагогика като отраслова педагогическа наука, като вид професионална педагогика, но и особено проблемите за възпитанието на студентите на ниво формиране на специфични кадри в сферата на обществено здраве.

# I. ЛИТЕРАТУРЕН ОБЗОР

## 1. Изясняване на понятийния апарат

Развитието на педагогиката като наука се подчинява на определени принципи и закономерности, присъщи на всички обществени науки. Възпитанието, обучението и образованието са трите основни понятия на педагогиката. Те отразяват, както явленията, така и знанията ни за тези явления. Въпреки, че в педагогическата наука се приема, че тези понятия са уточнени понятийно, те могат да бъдат разглеждани и отразени на различна степен на абстрактност и в различни системи на научните знания. Тук целта е да се изяснят, осветлят и изследват възпитателните аспекти на обучението на студентите във факултета по обществено здраве, което попада в полето на нетрадиционните изследвания на интердисциплинарни области.

Педагогическите понятия отразяват педагогическите явления съдържателно, затова основните педагогически понятия очертават основното съдържание на педагогическата наука.[28;с.18] Основните понятия на педагогиката - възпитание, обучение и образование - отразяват концентрирано, логически оформено съдържанието на всяко едно от тях.

Много автори приемат, че възпитанието е най-основното понятие. [112;с.21-22] Според тях в неговия широк смисъл, то включва в себе си и образованието и възпитанието. В тесен смисъл то характеризира едни или други отделни негови разновидности /нравствено, екологично и др./ Разглеждането на възпитанието като най-важна категория обикновено се свързва с етичните философски учения за смисъла на човешкия живот, утвърждаването на доброто и др. Думата възпитание произхожда от старобългарския глагол „питати“, което означава „храня“. Първоначално възпитанието се свързва главно с отглеждането и изхранването, а впоследствие, под влияние на проникването на европейската педагогическа мисъл у нас след Освобождението от османско владичество, то се е разбирало

като въздействие върху волята, върху нравственото съзнание. В латинския език /и изобщо в романските езици/ думата възпитание (education) е произлязло от educere или eduicare – извличам или посочвам това, което чрез въздействие трябва да се извлече навън. /пак там/ В книгата „Общата педагогика като наука и учебен предмет“ Д. Цветков подчертава, че в определен контекст понятията образование и възпитание са тъждествени, „с тях се означава цялата педагогическа реалност и поради това в зависимост от предпочитанията си някои автори при определяне на предмета на педагогиката си служат само с едно понятие, и то е възпитание.“ [205; с.20]

Според Чавдарова-Костова, С. всички опити за абсолютно разграничаване на явленията възпитание и обучение „и оттук за еднозначно дефиниране на различни понятия за тях както на по-общо, така и на по-частно педагогическо равнище са обречени на неуспех, доколкото дейността, свързана с предаването и усвояването на обществено полезния и личностно значим опит, включва в себе си и възпитанието, и обучението. По същество обучението и възпитанието са две тясно свързани и в много отношения взаимно обуславящи се страни на една и съща дейност.“ [205;с.24]

Ясно е, че е невъзможно нито да се мисли, нито да се осъществява възпитание без обучение и обучение без възпитание. Условното им разграничаване като явления (или два аспекта на едно и също явление) се прави с цел по-задълбоченото им изследване. [пак там]

В литературата макар и с известна условност, би могло да се открояят четири смисъла в употребата на понятието „възпитание“:

1/ В широк социален смисъл, когато се говори за въздействие на цялата обкръжаваща действителност върху човека;

2/ В широк педагогически смисъл, когато се има предвид целенасочената дейност, обхващаща целия учебно-възпитателен процес;

3/ В тесен педагогически смисъл, когато под възпитание се означава една или друга възпитателна работа и

4/ С още по-тясно значение, когато се има предвид формирането на определени качества ( нравствени, естетически и др.).

Въз основа на проведени много дискусии по основните термини на педагогиката [28;с.18; 207;с.25] за нуждите на разработката приемаме, че основните педагогически категории възпитание, обучение и образование могат да се подведат към една по-обща категория – педагогическа дейност, учебно-възпитателна дейност. „В научната педагогическа литература обосноваването на възпитанието обобщено може да бъде представено така: вид педагогическа дейност, процес на въздействие, организирано формиране на човека; системно въздействие и управление формирането на личността.“[28; с. 18] Това уточнение е крайно необходимо да бъде направено още в началото на дисертационния труд, тъй като оттук нататък в него ще се борави с по-широкото и обобщено приемане на категорията „възпитание“ като педагогическа дейност. Освен това на ниво висше образование и то, с опредена много специфична професионална насоченост, това приемане за понятието „възпитание“ е много по-прецизно. Формирането на кадрите в сферата на общественото здраве е сложен, многоаспектен, продължителен и противоречив процес, който многократно надминава съдържателната ограниченост на класическото възпитание, което е дефинирано по-скоро за традиционната педагогика с насоченост към подрастващите.

Д. Василев подчертава, че „педагогическата дейност е вид социална дейност и включва в себе си възпитателната, учебната, преподавателската, образователната... В основата на всеки педагогически процес лежи педагогическото взаимодействие.“[28; с. 18]

Според Д. Цветков на всяка относително самостоятелна сфера на педагогическата реалност съответстват определени понятия, които подредени оформят следната схема:

- Педагогическа дейност, педагогическо взаимодействие, педагогически процес;
- Педагогическа система;
- Образователна система. [205; с.28]

Пак според Д. Василев категорията възпитание в най-общ вид може да бъде определена като целенасочено многостранно взаимодействие на възпитавания с факторите на социално влияние с цел формиране на

възпитателен облик, съответстващ на общочовешките обществени ценности. [ 28; с. 18]

Според Т. Попов „категорията възпитание е изначална и вечна. Нещо, което е потвърдено от историческото развитие на човечеството. Възпитание е имало във всички времена, при всички общества, независимо от степента на съответното развитие на даденото общество. Естествено, че различни детерминанти са определяли неговия характер, насоченост, естество, относителен дял и т. н. Факт обаче е, че възпитанието е преди всичко обществено явление“. [69; с. 18]

По думите на Б. Лихачев, ***възпитанието е основна методологична категория***."Тази категория - родово понятие се отнася към областта на създаването на човешката личност в социума", то "служи за предаването на обществения опит; осигурява психосоматичното усъвършенстване на човека ..." [69; стр. 19]. Според същия автор, "... от това основно понятие се развиват видовете понятия на възпитанието и съответните категории" [пак там].

**Обучението** най-често се дефинира като вид педагогическа дейност, сложно единство на дейността на преподавателя и учащия се, процес на преподаване и усвояване на знания, умения и навици, съвместна дейност на преподаващия и учащия се. Категорията обучение в своя най-общ вид е целенасочено взаимодействие между дейността на преподавателя /преподаване /и дейността на учащия се /учене/ с цел формиране у учащия се на знания, умения, навици, способи на познание.

Понятието **„образование“** е по-ново от понятието „възпитание“. По своя етимологичен смисъл образованието изразява възможността човек да добие „образ“, т.е. определена изразна форма. Образованието е, от една страна, дейност и процес, през който преминава подрастващият човек, за да достигне по-висша форма. В края на този процес образованието е вече резултат. [112; с.23]

Образованието е термин свързан с овладяването на социални ценности, в резултат на което се постига определен образ, представа за социална и професионална годност за обществена изява, определена степен на социална зрялост. В съдържателен план, процесът на образование е свързан с процеса на формиране на знанията, уменията, навиците – ученето, обучението,

възпитанието. В  този смисъл би могло да се приеме, че образованието е функционалната страна на ученето, обучението, възпитанието. [28;с.19]

На най-общо педагогическо равнище образованието може да се определи „като сложен, преднамерен, целенасочен и организиран процес на взаимодействие /дейност/ между определени фактори на социалната среда и хората, в рамките на който се осъществява непрекъснато предаване от страна на тези фактори и усвояване от страна на отделния индивид на значими страни на съвкупния социален опит с цел подпомагане на цялостното личностно развитие  на човека и социалното възпроизводство и развитие на обществото.“ [208; с. 27-28]

## 2. Възпитанието във висшето образование

В периода на личностно израстване и съзряване, най-вече в училищна възраст, се приема, че учащите се са повече обект на въздействие, тъй като личността трябва да бъде формирана съгласно приетите общочовешки ценности на обществото. В студентска възраст, когато човек е избрал своята бъдеща професия и път на развитие, изграждането и формирането на личността е резултат не само на въздействията на наследствеността и околната среда, но най-вече от дейността на човека. [104; с.82] Чрез нея човекът усвоява въздействията на обществената и природната среда, интериоризира културата и натрупания опит и така се развива. От позицията на съвременната психология факторите, обуславящи формирането и развитието на личността са много, но главният фактор на развитието и формирането на човешката личност е дейността.

Дейността на човека има различни форми - труд, учене, игра, общуване и др. Водеща роля за развитието и формирането на личността в процеса на обучението и във висшата степен на образование имат учебната дейност и влиянието на формиращите личността фактори, които имаме за задача да изследваме, специално за студентите във факултета по обществено здраве. Тук също ще подчертаем, че студентът, както и всеки друг учащ се, е субект и обект на конкретни социално-педагогически и дидактически по характер отношения. И тук личността се изгражда предимно в системата на тези отношения посредством дейността и общуването. Главните звена на взаимодействието на учащия се със средата са процесите на интериоризация и екстеоризация. Благодарение на тези процеси се стига до усвояване на социалните норми и ценности на професията, но и регулиране на индивидуалното поведение и адаптация към обективните условия.

Според Т.Попов педагогиката, и в частност медицинската педагогика, оперира и с допълнителни понятия (категории), от значение за възпитанието във факултета по обществено здраве. „Към тях се числят: възпитателна система, възпитателен процес, самовъзпитание, педагогическо общуване, педагогическо взаимодействие, педагогически принципи, методи, форми,

средства, управление на възпитателния процес, управление на учебния процес във висшето медицинско училище и др“. [69; с.17]

И във висшето образование основните психически механизми, посредством които се разгръща въздействието на факторите и се стига до развитие и формиране на личността на студентите са:

- Формираната система от мотиви за съответна дейност и поведение;
- Възникването и преодоляването на противоречието между актуалното равнище на развитие и необходимото ново социално и личностно ниво на развитие;
- Ориентирането в учебната дейност и изискванията на формиращата среда;
- Управлението и саморегулацията в дейността и поведението на студента.

Тези общи механизми са също съществени за цялостното изграждане на личността на обучаващите се във факултета по обществено здраве.

## 2.1. Управление на възпитателния процес във висшите училища

1. Управлението на възпитанието е неразривно свързана с целия учебно-възпитателния процес във Висшето училище. То представлява процес на планомерно въздействие върху съдържанието, структурата, допринасящо за ефективността на учебно-възпитателния процес, чиято цел е теоретичната и практическа подготовка на специалистите, съответстваща на съвременните изисквания [109;стр. 621-622].

2. Управлението на учебно-възпитателния процес означава създаване на оптимални външни и вътрешни условия за успешно формиране личността на бъдещия специалист, рационално да използва образователните и възпитателни възможности на преподаването на всички видове и форми учебно-възпитателна работа. В учебно-възпитателния процес участва ръководството на висшето училище, преподавателския и студентски колектив и т. н. Всяка отделна част от тази сложна система, всяко отделно звено е длъжно да изпълнява определени задачи. Управлението на учебно-възпитателния процес

във висшето училище се осъществява с помощта на разнообразни средства и методи: сред тях са учебният план, плана за научно-изследователска работа, тематичните планове, програми, поставените задачи пред преподаватели и студенти, избора на отговорника на курс, провеждане на изпити, колоквиуми, преддипломен стаж, писането на курсови и дипломни работи, стимулиране и контрол на всички, които реализират учебно-възпитателния процес [109; стр. 621-622].

Етапи на учебно-възпитателния процес:

- Целевото планиране е воеща част от възпитателно-образователния процес във висшето училище. Правилно формулираните възпитателни и учебни цели дават възможност на практика да се реализира идеята за всестранно развитие на студента. Учебните цели обхващат система от знания, умения, норми на поведение, навици и привички, които студентът трябва да овладее в рамките на една учебна дисциплина. Целевото планиране потвърждава водещата роля на преподавателя при формиране личността на студента;
- въз основа на редица особености на студентската личност и на самия възпитателен процес преподавателят формира студентската личност като подбира учебно съдържание, средства, методи и форми на работа;
- учебно-възпитателната дейност се поставя на научна основа или в процеса на работа се постига т. нар. научно-методическо осигуряване на учебния процес;
- разработване и създаване на технически средства на обучение, съобразно най-новите виждания за модернизация на учебния процес с превес на съвременните информационни технологии;
- не без значение е и личността на преподавателя. Иновационните схващания отреждат нова роля на преподавателя като мениджър на екип, който той трябва да създаде и да възпита у отделните му членове чувството за работа в екип;
- съвременният преподавател не само трябва да овладява студентската група, но и да създава правила за поведение, които са олицетворение на очакванията му за поведение на студента, а също и да помисли за

управлението на семинарната или лекционната зала като работна и учебна среда;

- перманентно осигуряване и повишаване на качеството на подготовката на бакалаври и магистри и неговото съответствие на съвременните изисквания и потребности.

Ефективността на управлението се намира в тясна връзка с демократичните възгледи, личността на ръководителя, неговата отговорност, интереса му към работа, творческо мислене и хуманизъм. Важна психологическа особеност на управлението на възпитателния процес е съотнасянето му със задачите за формиране личността на студента, съответно на дейността на студенти и преподаватели. Необходима е висока лична дисциплина и организираност, взискателност, постоянен контрол, при изпълнението на поставените задачи. Необходимо условие за участниците в управлението на учебно - възпитателния процес е да притежават разностранни знания, добра подготовка по много общообразователни и хуманитарни дисциплини, а също и в психолого-педагогически аспект [пак там].

Управлението на образованието е движеща сила за развитието му и винаги се нуждае от обновяване. Непрекъснато засилващият се процес на глобализация налага драстични промени в управленските процеси, включително и в университетите [25; с. 148].

## 2.2. Принципи на възпитанието

Терминът принцип означава основополагащо начало в някаква форма на дейност. Той е близък до смисъла на първичен, изходен, основен. Теорията на възпитанието съдържа много изследвания, в които се правят опити да се дадат определения на основните, изходните положения за организацията и функционирането на възпитателната дейност. Този интерес е обусловен от голямото им значение за реализирането на целите на възпитанието. „Принципите не са основата, върху която се изгражда теорията и практиката на възпитанието, а самите са най-съдържателните теоретически идеи (положения), съблюдаването на които е необходимо условие за реализирането на целите на възпитанието на добро равнище“. [18; с.96] Принципите не трябва да се приемат за абстрактни основни положения, а като изисквания, които могат и трябва да се операционализират, т.е. да се формулират и да бъдат като указания за непосредствени практически възпитателни действия. В този смисъл те са „фундаментална част от теорията на възпитанието и йерархически изпълняват базисни функции. Те са иманентно присъщи на възпитателния процес, тяхното пълноценно съблюдаване при реализиране на възпитателните взаимодействия оптимизира качествените им характеристики. Ако принципите не се съблюдават на приемливо равнище възпитанието не може да разгърне своите възможност. Във функционален план, за да достигне задоволително развитие на целите си.[4;с.166-169] Произходът на принципите на възпитанието бива обяснен по различен начин. Някой автори ги извеждат от общите методологически основи на науката. Резултат от тази тенденция е обособяването на принципите за връзка на педагогиката с политиката, връзка на теорията с практиката и т.н. Други автори определят произхода на принципите на възпитанието в тяхната връзка със законите и закономерностите на възпитанието. Принципите тук се разглеждат като конкретизация, естествено следствие на законите и закономерностите на възпитанието. В педагогическата литература има опити принципите на възпитанието да се свързват не само със законите и със закономерностите му, но и с целите му, със съдържанието му, с методите, с формите, със средствата, с нормите и правилата. [18; с.97]

Принципите на възпитанието са свързани с понятийния апарат на педагогиката, но те не произлизат нито от законите и закономерностите, нито от целта и съдържанието на възпитанието, нито от методите, формите и средствата му. Те са изведени от възпитателната практика на поколенията, в тях е изкристализирала неподправена мъдрост от вековете, т.е. реализирана е научно- теоретическата функция на педагогиката. [пак там ]

Опитът да се класифицират принципите според спецификата на **видовете възпитание** има основания, но направените досега класификации не са безупречни. Силно изразеният интегритет между умственото, нравственото, естетическото, физическото и други видове възпитание прави изключително трудно решаването на такава задача.

Законите и закономерностите на възпитанието са главните основания на принципите на възпитанието. Законите са своеобразна теоретическа основа за обособяването на принципите и правилата на възпитателната дейност. Законите отразяват нейните вътрешни, необходими, устойчиви, повтарящи се връзки без да изчерпват цялото богатство на възпитателното явление. „Принципите на възпитанието операционализират възпитателните закони, т.е. изпълняват опосредстваща функция между възпитателния закон и правилата (възпитателните)“. [18; с.99] Те конкретизират принципа, подчиняват му се и определят характера на отделните прийоми във възпитателната дейност, чрез които се реализира принципа. От един и същ принцип могат да произтичат много възпитателни правила, което показва, че те притежават много по-голяма конкретност и оперативност.

Възпитанието не може да се реализира другаде освен в живота, то принадлежи към обществените явления. Дефинирани като компонент от явлението възпитание, принципите са основни теоретически положения за организацията и функционирането на възпитанието, задължителното съблюдаване на които като цяло, е необходимо условие за успеха на възпитателната дейност. [18;с.101]

## 2.3. **Класификация на принципите на възпитание**

Педгогическа литература има много различни опити да се класифицират принципите на възпитанието. Според И. Ф. Харламов [200; с.254-262] цялото разнообразие от принципи за /нравствено/ възпитание може условно да се раздели на три групи:

- принципи, изразяващи обществено-политическата насоченост на възпитанието;

- принципи, определящи предназначението и функциите на работата във възпитанието;

- принципи, определящи методическите основи на възпитанието.

Според Д. Василев [28;с. 134-135] в теорията на възпитанието най-напред са правени опити да се обосноват и класифицират принципита за нравствено възпитание. По-късно се правят опити да се обосноват и другите принципи на възпитанието. До сега в теорията на възпитанието липсва научна аргументация на специфичните особености и закономерности на отделните видове възпитание, затова тук ще се придържаме към общоприетите положения относно теорията на принципите на възпитанието.

Системата на принципите на възпитанието може да бъде представена като съвкупност от следните групи принципи: Д. Василев [28; с. 137]

а/ общоприети принципи на възпитанието: принцип на взискателност и уважение към личността, принцип на възпитание в и чрез колектива, принцип на възпитание в и чрез труда /дейността/, принцип на единство на възпитателните изисквания, принцип на достъпност във възпитанието, принцип на индивидуален подход във възпитанието.

б/ дискусионни принципи на възпитанието: принцип на съзнателност и активност във възпитанието, принцип на системност във възпитанието, принцип на нагледност във възпитнанието, принцип на трайност във възпитанието.

## 2.4. Характеристика на принципите на възпитанието

### 1. Принцип на взискателност и уважение на личността

Цялата система на възпитание е подчинена на идеята за хуманизъм и уважение към личността. Тенденцията за всеобща хуманизация не може да се осъществява успешно без разгръщане на цялостната система от изисквания към тези, към които е насочен процесът на възпитателното въздействие.

Същността на принципа на взискателност и уважение към личността на възпитаника се изразява в предявяване на система от непрекъснато увеличаващи се, задълбочаващи се и разширяващи се изисквания към личността на този, към които е насочено възпитателното въздействие. Взискателността е реалната основа за възникването и преодоляването на вътрешните противоречия в процеса на възпитанието, което има пряко отношение към развитието на желания облик на личността. Уважението към личността е израз на стимулирането на положителните прояви, на подкрепата и развитието на положителното в човешката личност. Взискателността и уважението на личността са винаги в неразделно единство.

### 2. Приницип на възпитаване в и чрез колектива

Индивидуалното интелектуално, нравствено, трудово, естетически, физическо и т.н. развитие е биосоциално детерминирано. Развитието на личността е в различна степен предопределена, но и зависи от характера на дейностите, в които тя е включена, а също и от характера, съдържанието, насочеността на изискванията към нейния краен облик.

Принципът на възпитание в и чрез колектива предявява изисквания към организацията и функционирането на възпитанието – възпитанието на личността се осъществява в колектива /общността/ чрез изискванията на самия колектив към неговите членове. Без предявяване на непрекъснато повишаваща се система от изисквания не е възможно както възпитанието на личността,

така и развитието на колектива. В това отношение съществува тясна взаимовръзка между принципа за взискателност и уважение към личността, принципа за възпитание в и чрез колектива и принципа за индивидуален подход.

### 3. Принцип за възпитание в и чрез труда

Трудът и дейността е основата на обособяването, развитието, реализирането на човека и обществото. Многообразието на човешките взаимоотношения е резултат от многообразието на човешката дейност, а възпитанието и възпитаността на човека не може да се осъществи извън тази дейност и тези взаимоотношения. [28;с. 138] Възпитание извън труда, извън човешката дейност е невъзможно. Но различните човешки дейности съдържат в себе си различна възможност за възпитание, което е детерминирано от целите и задачите на всяка човешка дейност, от нейното съдържание, форми на проявление, място и значимост за индивида и обществото, времетраене на нейното реализиране в живота на човека. Същността на принципа на възпитание в и чрез труда произтича от закономерната връзка между дейността на индивида в труда и влиянието на труда за изменение на човешките добродетели.[28; с. 139] Възпитанието се осъществява в процеса на разнообразните човешки дейности /в различните видове труд/, чрез организацията, протичането, съдържанието на тези дейности и човешките взаимоотношения в тях.

### 4. Принцип на единство на възпитателните изисквания

Изискванията към възпитателния облик на формиращата се личност заемат основно място в процеса на възпитанието. Положителни резултати от възпитателния процес могат да се очакват, когато към личността се предявят добре обмислени целесъобразни изисквания, които постепенно се разширяват и задълбочават.

Същността на принципа за единство на възпитателните изиквания се състои в подчинението на всички изисквания на факторите на възпитателно

влияние на целите и задачите на формиране на личността.[28;с. 139] Единството във възпитателните изисквания към формираната личност е предпоставка за единството в насочеността на всички възпитателни въздействия.

Принципът за единство на предявените към възпитаника изисквания предполага съобразяване на организацията и функционирането на възпитанието в различните условия с необходимостта да се постигне единство между всички влияещи върху възпитаника възпитателни фактори.

## 5. Принцип на достъпност във възпитанието

Под достъпност в процеса на възпитанието обикновено се разбира съответствието /адекватността/ между съдържанието на предявените изисквания, методите, формите и средствата на влияние върху възпитаника и неговите възможности да отговори положително на тези изисквания, за да се осигури бързо и качествено формиране на представи, понятия, възгледи, разбирания, убеждения и привички на възпитаника. Достъпността обаче трябва да се приема не като константа, а като динамична величина. Границите на възможностите на възпитаваните трябва да отговарят целесъобразно на предявените към техния възпитателен облик изисквания, но те не са непроменяеми, а могат съществено да се разширят от целесъобразно подбрани методи, форми и средства за възпитание.

В теорията няма общоприето разбиране за това какво е „достъпност“. Достъпността в процеса на възпитанието е свързана с възможностите на личността да преодолее успешно възникналите в нейния възпитателен облик противоречия.[28;с.140] Непрестанното възникване и преодоляване на противоречия във възпитателния облик на личността е характерен признак на нейното развитие. Непреодоляването на възникналите във възпитателния облик противоречия е признак за липса на развитие и за невъзможност на личността да отговори успешно на предявените към нея изисквания.

Необходимо е да се прави разграничение между принципа на достъпност в процеса на възпитанието и принципа за достъпност при подбора на възпитателното съдържание. [пак там]

## 6. Принцип за индивидуален подход във възпитанието

Уникалната неповторимост на всяка човешка личност дава своя отпечатък върху крайния възпитателния облик. Индивидуалните различия създават затруднения във възпитателния процес като обуславят специфичното във възпитаността на всеки индивид. Именно индивидуалните особености на възпитаваните влияят върху характера, съдържанието, целесъобразността на формираните възпитателни отношения и тяхното отражение върху възпитателния облик. [28; с. 140]

Същността на принципа за индивидуален подход е в съобразяването на изискванията, методите, формите, средствата на възпитание с индивидуалните възможности на всеки възпитаван. Именно индивидуалните особености на всеки възпитаван определят спецификата на неговия път на развитие. Няма двама души, които да са еднакви във възпитателно отношение. Представите, понятията, възгледите, убежденията, привичките се формират у всеки човек индивидуално. Уникалните специфики на всеки възпитаник могат да окажат влияние върху процеса на възпитание и неговия резулнтат.

## 7. Принцип на нагледност във възпитанието

Формирането на представи, понятия, възгледи, убеждения, привички на личността в процеса на възпитанието е в пряка зависимост от нейните сетивни възприятия. [28;с.140] Нагледността в процеса на възпитанието е тясно свързана с влиянието на личния пример на формиращите фактори върху изграждането на субективната и обективната страна на възпитаността на личността. Личният пример спомага за конкретизиране, уточняване, обогатяване и развитие на сетивните възприятия, представи, понятия и убеждения на възпитаника. По своята същност принципът на нагледност във възпитанието е израз на единството между субективното и обективното във възпитателния облик на личността. /пак там/ Факторите на възпитанието влият върху възпитаника особено чрез личния си пример. Тук става дума за личния пример на родители, възпитатели, наставници, както и герои от литературни

произведения, филми и всички, които могат да бъдат обект на подражание. Принципът за нагледност във възпитанието приема за обекти на подражание всички възможни налични фактори и нагледни средства.

## 8. Принцип за съзнателност и активност във възпитанието

Тук става дума за два принципа на възпитанието тясно свързани един с друг – принципът на съзнателност и принципът за активност. [28;с.141] Съзнателността на възпитавания в процеса на възпитанието се изразява в осъзнаването на поставената пред него задача, с интереса към предстоящата дейност и желанието за успешното й реализиране. Израз на съзнателност на възпитавания е също наличието на положително или отрицателно отношение към влиянията на възпитателните фактори. Критичността към възпитателните влияния е също израз на съзнателност на възпитавания в процеса на възпитанието. Съзнателността се изразява с активност и целенасоченост. Но съзнателност има както от страна на възпитателния фактор, така и от страна на възпитавания. Все пак съзнателността на възпитавания в процеса на въздействието е основна предпоставка за самото осъществяване на възпитанието.

Под активност най-често се разбира свойството на живите същества да реагират на външни дразнения и въздействия. Активността характеризира градивната дейност на личността, действеното отношение на субекта и обекта на възпитателните влияния. Активността в процеса на възпитанието е израз на действеното отношение на факторите на възпитателното въздействие, на действеното отношение на възпитавания към самите влияния, насочени към него. Активността на възпитавания е предпоставка за протичането на възпитателния процес и преди всичко за неговата ефективност.

Същността на принципа за съзнателност и активност във възпитанието е израз на активното и съзнателно взаимодействие на възпитавания с факторите на възпитателно въздействие.

## 9. Принцип на системност във възпитанието

Принципът на системност във възпитанието е израз на системността, която представлява вътрешна характеристика на възпитанието. Изискванията на този принцип към организацията и функционирането на възпитанието фактически се свежда до поставянето на отделните моменти на взаимодействие на възпитавания с отделните възпитателни фактори в определена логическа взаимозависимост, в единно цяло, в система. В някои случаи системността при възпитанието се разглежда като системен подход към възпитанието. [28; с. 141] Системността следва да се реализира във всички етапи на възпитанието на всички равнища на възпитателната система. Принципът за системност във възпитанието изисква формирането на представите, понятията, възгледите, убежденията, привичките у личността да се осъществява в строга логическа последователност, подреденост, в цялостна система. [пак там] Всяка представа, понятие, възглед, убеждение, привичка трябва да заеме определено място в единната система на възпитаността на личността. Системността като изискване към възпитанието с особена сила важи за методите, формите и средствата за възпитание и самовъзпитание. Трябва да се подчертае, че трябва да се прави разлика между принципа за системност във възпитанието и принципа за системност при подбора на възпитателното съдържание. [пак там]

## 10. Принцип за трайност във възпитанието

Принципът на трайност във възпитанието е свързан с упражняването, с автоматизирането на постъпките на личността, с изработването от нея на трайни привички на поведение в процеса на възпитанието. Този принцип има преимуществено значение при формирането на поведението на личността. Уменията и навиците на личността да постъпва в съответствие със своите убеждения могат да преминат в трайни характеристики на личността само чрез целенасочени, системни, продължителни упражнения в извършването на правилни постъпки.

Принципът на трайност във възпитанието изисква процеса на възпитание да бъде организиран така, че формирането на възгледите, убежденията и привичките да се осъществява в процес на противопоставяне на мнения, разбирания, доказване на свое становище и оценка, утвърждаване на правилна линия на поведение в единство с отричане на неправилна и безполезна линия на поведение. [28; с. 142]

Принципът на трайност във възпитанието е, както и другите принципи, свързан с останалите принципи на възпитанието и без неговото спазване е невъзможно пълноценното протичане на възпитанието на личността.

## 3. Специфика на обучението и възпитанието по обществено здраве

Обучението и възпитанието на специалисти в областта на общественото здраве има свои особености, дефинирани от целите на тази специалност. Както е известно появата и развитието на педагогиката се определя от обективните потребности на обществото да подготви подрастващото поколение за живота и за трудовата дейност. Важно за педагогическата наука е и теоретическото положение, че независимо от това, че източниците за развитие на човека като личност се намират извън него и, въпреки че той се развива по „социална програма“, той не е пасивен продукт на въздействие на средата и обстоятелствата. Научната педагогика изхожда от признаването на определящата роля на активността на самата личност в собственото развитие и формиране, което естествено кара учените да търсят начини за стимулиране на активността в процеса на възпитанието. [201;с.33]

Голямо значение в педагогическата теория се обръща и на идеята, че заедно с усъвършенстването на социалните и духовни отношения в обществото се усъвършенства и се развива самият човек и той придобива все по-големи възможности, които му позволяват да подобри, както своите природни, така и личностните си свойства и качества.

Така, че в условията на висшето училище, вкл. във факултет по обществено здраве от личността на студента се очаква активност и реализиране на много специфични дейности, които да доведат до формирането на желания краен специалист по обществено здраве.

В условията на един факултет по обществено здраве се отчита и възпитателното влияние на специфичната образователна среда. Тук се реализират възпитателни въздействия, поради възникването на социални ситуации с възпитателни характеристики, които може да са предварително планирани, но може да са резултат от професионални ситуации.

Не може да не се отбележи и следното методологическо положение. Науката, отразяваща обективните закони на общественото развитие трябва да служи на социалния прогрес, който утвърждава човека като висша ценност на обществото. В този смисъл проблемите на възпитанието в сферата общественото здраве е в съответствие с обективните тенденции на развитие на обществото, служи на интересите на всички хора и усъвършенстването на обществените отношения.

Проблемите на формирането на кадрите в сферата на общественото здраве в тази логика се определят от:

- обективните изисквания на обществото към този вид специалисти;
- обективните условия при които те се формират;
- личностовите качества на самите кандидати за тези професии;
- условията, при които те биват формирани, подготвяни и стимулирани към саморазвитие и самоусъвършенстване във факултета по обществено здраве;
- осигуряването на перспектива на този вид кадри за бъдеща реализация в професията, мотивираща и стимулираща ги към пълно активизиране на вътрешния потенциал за овладяването й и посвещаването на целия живот в практикуването й.

В литературата има много мнения относно компонентите и етапността на възтитателния процес. Има автори, които разграничават няколко етапа на възпитателния процес, докато други отбелязват, че не може да да бъдат определени такива етапи, поради сложността и неравномерността им. Тук приемаме, че в условията на факултета по обществено здраве може да се придържаме, че има етап с информационен компонент, свързан с овладяването на знания, последван от формиране на отношение към знанията, т.е оценъчен компонент. Третият етап е трансформирането на поведението на личността, т.е. поведенчески компонет.[206;с.97] Тези компоненти могат да бъдат

дефинирани и като обективно-информационен, субективно-емоционално-оценъчен и действено-поведенчески етапи на възпитателния процес./пак там/
Както бе вече отбелязано, всички възпитателни въздействия преминават през интериоризация и персонификация на тези въздействия, т.е. те се възприемат, осмислят и реализират в дейности и поведението на всеки студент. И във факултета по обществено здраве възпитателните въздействия, обществените изисквания се пречупват през вътрешния свят на личността, т.е. през нейните нагласи, мотивация, възгледи, убеждения, критерии и опит. Всичко, което се предлага на един млад човек, под формата на идеи, принципи, изисквания, норми и т.н. не се приема безусловно и автоматично, а се опосредства през вътрешната среда, разбирания, мироглед, позиция и опит. Тази субективност и личностна интерпретация може да се отрази върху развитието и формирането на специалиста по обществено здраве. Затова самата среда и специфичния възпитателен потенциал на елементите на обучението и взаимодействията трябва да се използват най-ефективно.

В „Етико-деонтологични аспекти на обучението“, разработени от Л. Чакърова се посочва, че много важна част от формирането на здравните кадри **е** онази „част от обучението, която се отнася до формирането у студентите на нравствените качества, необходими за професията. Те не могат да бъдат усвоени в една единствена учебна дисциплина, например медицинска етика. Във всяка ситуация на общуване в професионалните взаимоотношения има морална компонента, към която участващите в ситуацията трябва да имат съответната чувствителност.“ Именно възпитаването на тази чувствителност представлява една от специфичните цели на възпитателния процес на формирането на бъдещите професионалисти в сферата на общественото здраве.[ 210;с.251]

Съзнателното вземане на правилни морални решения като волево действие, трябва да представлява също задача на възпитанието на здравните специалисти. За тази цел е необходимо медицинските професионалисти да бъдат нравствено извисени и духовно богати личности, възприели вечните хуманни ценности като вътрешна позиция, недопускащи компромис с човечността, справедливостта и честността. /пак там/

## 3.1. Цели на обучението и възпитанието по обществено здраве

Целта е това, към което се стремим, това което трябва да се осъществи. В този смисъл под цел на възпитанието трябва да разбираме тези предварително определени /прогнозируеми/ резултати в подготовката на подрастващото поколение за живота, в тяхното личностно развитие и формиране, които се стремим да постигнем в процеса на възпитателната работа. [201;с.48]

Да се изяснят целите на възпитанието и да се определят средствата за достигането на тези цели е задача на науката. [201; с.49] Да се определят целите на възпитанието има голямо теоретично и практическо значение. Теоретическото значение е свързано с това – точно да се определи, какъв човек изкаме да формираме. Не по-малко значение за практическата работа на преподавателите има целевата насоченост на възпитанието. Тя е отправна точка за определянето на всички основни компоненти на учебно-възпитателния процес – съдържанието, методите, средствата и т.н.

В Медицинската педагогика е уточнено, че „В педагогиката целта е мислен и желан (възможен и очакван) резултат от учебно-възпитателната дейност, като се отчитат и благоприятните и неблагоприятните условия“ [8;с.107]

В учебно-възпитателния процес в медицинското образование е утвърдено към целите на образованието да се прилага таксономичният подход (таксономия = систематика, подреждане). Терминът „таксономия” произхожда от гръцки, taxis = ред, и nomos = закон. [69; с.29]

Така „Целта на обучението, композиционно конкретизирана в подцели и задачи, и постепенно реализираща се в отделните образователни степени, в общи линии се свежда до:

- овладяване на образователно съдържание;
- усвояване на навици за умствен труд, различни умения и сръчности;
- развитие на способностите - интелектуални и специални;

- влияние върху формирането на личността - хармонична, пълноценно развита, свободна личност;
- приложение на компетенциите в житейски ситуации;
- професионално ориентиране. [69; с.29]

Целта на образованието изразява социалната поръчка на обществото за младото поколение.

И както изтъква С. Д. Смирнов, „целите на образованието изпълняват системообразуваща функция в педагогическата дейност"..., „целите осмислят педагогическата дейност" [189; с. 157].

Целта на образованието би могла да се фиксира в следното:

- добиване на определено равнище на образованост, на образователен ценз;
- осигуряване на по-големи шансове за социална и професионална реализация и по-висок социален статус;
- достигане до по-висока социална зрялост, културно и нравствено формиране на личността.

Във факултета по обществено здраве в София се подготвят кадри – бъдещи медицински професионалисти – медицински сестри, акушерки, лекарски асистенти, кинезитерапевти, специалисти по управление на здравните грижи, здравни администратори, мениджъри в здравеопазването и др.

Затова като сравнително пълна, по-лесно приложима и най-адаптирана за нуждите на медицинското образование приемаме предложената от Гилбер опростена класификация на целите на възпитанието и обучението във факултета по обществено здраве. [81;с. 46].

Първата категория на тази класификация е **познавателната област**, която обхваща теоретичните знания като предмет на учебната дейност. Най–ниското ниво е свързано със способността на обучаваните да се ориентират, точно да дефинират определен клас предмети и явления. Следващото ниво е свързано с интелектуални умения за анализиране и синтезиране. Налице са способности за правене на по– дълбоки и добре обосновани обобщения. Третият етап е наличие на способности за разрешаване на конкретни професионални проблеми [81; с. 47].

Формирането на **манипулативните умения и навици** също преминава през три етапа: от работа в забавен темп по образец, през предрутинно извършване под засиления контрол на съзнанието до автоматизъм. Специфичните учебни цели свързани със спешните и неотложни състояния в медицината заслужава да бъдат планирани и реализирани на трето ниво от познавателната и сензомоторна област [81; с. 47].

При **емоционално – възпитателната** област професионалното формиране на студента-медик започва от пасивното одобрение и през активната заинтересованост достига третия етап, когато възприетите етични принципи, правила и норми на професионално поведение се включват в структурата на личността т. е. са превърнати в нейно трайно притежание (интериоризация) [81; с. 47].

Особено ценна последица от познаването и прилагането на механизмите на целевата педагогика е формулирането на минималния задължителен краен стандарт – или т. нар. "минимално – изискуемо ниво на компетентност – МИНК", описано с количествени и качествени термини в зависимост от съдържанието му. Задължителният обем от знания, умения и навици, съставляват т. нар. МИНК [69; с.32].

В професионалната компетентност на магистъра по Управление на здравните грижи Ц. Воденичаров, 2008 г. включва две основни групи знания и умения.

1. Фундаментални управленски – педагогически, психологически, медико-социални, икономически и етични.
2. Специални управленски - методология и технология на управление на човешките ресурси, на качеството на здравните грижи, на информационния поток, на здравната профилактика. [248; с.16]

Трябва да посочим, че медицинският университет „Проф. Д-р Параскев Стоянов" Варна е разработил за своя факултет по Обществено здраве Каталог на образователните цели и професионалните компетентности на здравните професионалисти, които се подготвят при тях.

От гледна точка на прилаганата терминология относно формирането на личността и нейната крайна възпитаност като комплекс от личностни качества има различни тенденции за обозначаване. През 90-те години на XXв. се говори

за култура, през първото десетилетие на XXI в. за компетентност. Тези термини са фиксирани в документи от международна и национална значимост и се прилагат и цитират както са дадени в момента на представянето им и превръщането им в публично достояние. Затова на някои места се говори за цели, компетентности, равнища на образованост и др.

В каталога са дефинирани основните понятия, идентифициращи образователния процес, а именно образователната цел като:

- краен, желан, очакван и предварително прогнозиран резултат от образователния процес в дадена образователна институция (организация), а резултат – равнище на компетентност на конкретен етап от образователния процес.

- професионална компетентност - интегрална характеристика на личността, която определя нейната способност и готовност да решава самостоятелно професионални проблеми и задачи, възникващи в реални ситуации на професионалните дейности, в които тя участва, използвайки придобитите знания, професионалния и житейския си опит, която отразява овладяни общи /основни/ базови/ключови компетентности.
- основни (базови, ключови) компетентности отразяват желания краен резултат от усвояването на основните, общотеоретичните и фундаменталните за професионалната подготовка на обучаващите се знания и умения, които те трябва да притежават и да демонстрират. [70; с.8]

*знания* - информация, от която и да е научна област и/или дейност (факти, понятия, правила, закони, теории, принципи и пр.), която личността възприема, осъзнава, разбира, заучава и запаметява и която възпроизвежда при необходимост.

*умения* - практическа способност на индивида да прилага в практиката усвоените знания (да решава теоретични и ситуационни задачи, да изпълнява конкретно действие или комплекс от професионални действия и пр.).

*навици (поведение*) - способност и готовност на индивида да прилага усвоените до автоматизъм умения при осъществяване професионални функции и дейност. [70;с.8]

Както вече няколкократно подчертахме на ниво на висшето образование приемаме възпитанието в нейната по-широка трактовка, като формиране на определен вид професионалист чрез включването му в педагогически дейности и взаимодействия с цел постигане на предварително определени резултати в неговото личностово и професионално израстване. В този процес учащите се усвояват не само определена система от знания, умения и компетенции, а и се изграждат като личности, т.е. придобиват не само образование, а и се развиват и възпитават. [112; с. 25]

Формулираните "образователни цели и професионални компетентности на специалността „Медицинска сестра" ОКС „Бакалавър според Каталога на ФОЗ, МУ-Варна включва изброени знанията, които бъдещите медицински сестри трябва да овладеят, уменията, които трябва да бъдат формирани у тях.

- Формиране на фундаментални знания и умения.

- Формиране на практически знания и умения в областта на: профилактиката, здравната промоция, поддържането, лечението и възстановяването, подкрепата и терминалните грижи за различни възрастови групи, диагностицирането, лечението, рехабилитацията и долекарската помощ и др.

- Овладяване и демонстриране на задължителни професионални компетентности, както следва:

- Познавателни компетентности.

- Компетентности за самостоятелни професионални действия и дейности по назначение от лекар и

- Компетентности за професионални действия по назначение от лекар. [70;с.14-17]

По подобен начин са формулирани образователни цели и професионални компетентности на специалността „Акушерка", „Управление на здравните грижи" и „Здравен мениджмънт" на ОКС „Бакалавър", както и „Управление на здравните грижи", „Здравен мениджмънт", „Фармацевтичен мениджмънт"и „Обществено здравеопазване" на ОКС „Магистър" . [70;с. 18 -31]

В литературата има много източници, в които подробно са разработени професионалните компетентности на специалистите по обществено здраве. За целите на нашето изследване е необходимо да се съсредоточим върху личностното развитие и формиране на професионални качества на кадрите по обществено здраве, които се стремим да постигнем в процеса на организираните възпитателни въздействия по време на професионалното обучение.

За пълнота на изследването, обаче, трябва да се подчертае, че за специалистите в областта на общественото здраве по света има разработени „Основни умения“, и основните компетенции, които осигуряват рамката за няколко съвкупности от специфични за дисциплините компетенции, които са включени в целите на програмите "Здрави хора 2020" и "Стандарти и мерки на Съвета по акредитация по обществено здраве" на САЩ.[252]

Основните компетенции за професионалистите в областта на общественото здравеопазване (основни умения) представляват консенсусен набор от умения за широкото им прилагане в областта на общественото здравеопазване. Те са дефинирани във форма на 10 съществени обществоздравни услуги. Разработена от специалисти по теория и практика в областта на общественото здраве основните умения отразяват желаните цели за професионалистите, ангажирани в практиката, образованието и изследванията на общественото здраве. Тези компетенции са разработени в осем групи, отразяващи областите на умения в рамките на общественото здравеопазване, и три нива, които представляват етапи на кариера за професионалистите в областта на общественото здраве.[252]

Осемте области са:

**Аналитични / оценъчни умения.** Аналитично-оценъчните умения се фокусират върху идентифицирането и разбирането на данни, превръщането на данните в информация за действие, оценка на потребности и ресурси, с оглед да се отговори на здравните нужди на общността, разработването на здравни оценки за общността и използването на доказателства за вземане на решения.

**Разработване на политики** / умения за планиране на програма. Уменията за разработване на политики и планиране на програми са насочени към определяне на необходимите политики и програми; застъпничество за политики и програми; планиране, прилагане и оценка на политики и програми; разработване и прилагане на стратегии за непрекъснато подобряване на качеството; и разработване и прилагане на планове за подобряване на здравето на общността и стратегически планове.

**Комуникационни умения**. Комуникационните умения се фокусират върху оценяването и вземането на адекватни мерки в зависимост от грамотността на населението; привличане и използване на потенциала на общността; боравене с данни и информация; улесняване на комуникациите; и реализиране на ролите на правителството, здравеопазването и други.

**Умения в областта на културната компетентност**. Тези умения се насочват към разбиране и реагиране на разнообразни потребности, оценка на организационно-културното разнообразие и компетентност, оценка на въздействието на политиките и програмите върху различните популации и предприемане на действия за подкрепа на различните видове специалисти в областта на общественото здраве.

**Общностни измерения на практическите умения**. Общностните измерения на практическите умения се фокусират върху оценката и развитието на връзки и взаимоотношения в общността, поддържането и развитието на партньорства и ангажираност на общността, договаряне за използване на средствата на общността, защита на политики и програми за обществено здравеопазване и оценяването на ефективността и повишаване на ангажираността на общността.

**Умения за прилагане на научните постижения на общественото здраве.** Уменията за прилагане на науката обществено здраве се фокусира върху разбирането на същността и важните събития в областта на общественото здраве, прилагането на обществени науки в практиката, критичното оценяване и разработване на научни изследвания, използване на доказателства при разработване на политики и програми и установяване на партньорства с академични институции.

**Умения за финансово планиране и управление**. Уменията за финансово планиране и управление се фокусират върху ангажирането на други

правителствени организации, които могат да отговорят на здравните нужди на общността, да използват механизмите за финансиране на здравеопазването, да разработват и защитават бюджет на общественото здравеопазване, да мотивират персонала, да оценяват и повишават ефективността на програмите и организациите за подобряване на ефективността на организацията.

**Лидерство и умения за системно мислене**. Лидерството и уменията за системно мислене се фокусират върху включването на етични стандарти в работата; създаване на възможности за сътрудничество между общественото здраве, здравните грижи и други организации; създаване на наставнически персонал; адаптиране на практиката към справяне с променящите се нужди и околна среда; осигуряване на непрекъснато подобряване на качеството на работата; управление на организационната промяна и застъпничество за ролята на държавното обществено здравеопазване.

В статията „Да се развиеш като професионалист по обществено здраве“ са изброени уменията, които трябва да притежава един специалист в тази област.[253]

Там се подчертава, че полето на общественото здраве става все по-професионализирано, което освен различни образователни степени изисква изграждане на разнообразни умения. Специфичната комбинация от необходими умения и характеристики зависи от ролята, която се очаква да изпълнява специалистът по обществено здраве. Даден е списък с неоходимите умения и личностови качества.

• Застъпничество - способността да се използват научни изследвания и доказателства, за да се стимулира повишаването на ефективността на програмите и политиките по обществено здраве;
• Владеене най-малко на два езика;
• Комуникационни умения - способност да се споделят идеи, в устна и писмена форма;
• Културна компетентност;
• Анализ на данни и статистически умения (независимо дали се използват собствени данни или на други хора);
• Гъвкавост;

• Умения за финансово планиране, управление и бюджетиране (включително възможност да се анализират разходите и ползите/ ефективността на интервенциите);
• Скромност;
• Лидерски умения;
• Виждане в дългосрочна перспектива - способността за работа в свят, в който може да не сте свидетел на резултата от вашите усилия;
• Умения за управление и мониториране на проекти - способността да накарате хората да работят заедно, за да постигнат обща цел навреме и в рамките на бюджета;
• Умения за водене на преговори и общуване - способност за изграждане на партньорства и взаимоотношения; способност да се постигнат общи цели и открие как те да намерят подкрепа сред основните заинтересовани страни;
• Умения за разработване на програми - способността за изработване на осъществими програмни интервенции и се установи дали те са ефективни;
• Обществено политически умения - способността да се открият политическите интервенции, които подобряват общественото здраве и утвърждаване на обществената политика с тази цел;
• Качествени изследователски умения;
• Количествени изследователски умения;
• Системен анализ - способността да се виждат връзки в рамките на дадена система (или системи) и определи как промените в една област ще окажат влияние в друга;
• Умения за писане - способността да се пише убедително и разбираемо за професионалистите в областта на общественото здраве и тези, които не са специалисти в тази област;
Уменията, важни за работата в сферата на общественото здраве може да бъдат открити на уеб страниците на водещи организации в тази област като напр. Асоциацията на училищата по обществено здраве (ASPH) както и уменията, които се изискват за кандидатите за работа в тази сфера.

По отношение на целите на възпитанието във факултета по Обществено здраве има значителен брой изследвания от автори, преди всичко преподаватели във тези факултети в страната.

Медицинското образование способства за формирането не само на професионалисти в здравеопазването – лекари, медицински сестри, акушерки

и др. но и за формирането на личности с висок морал и ценности, личностни качества необходими за реализация на тези специалисти в тези хуманни професии.

В „Етико-деонтологични аспекти на обучението“, разработени от Л. Чакърова се посочва, че цел на възпитанието във факултета по обществено здраве е изграждането у студентите на „морален характер, т.е. всеки студент от направлението здравни грижи трябва да развие у себе си определени нравствени качества – сила на волята, упоритост, постоянство, твърдост, умение да убеждава, смелост и др. Така в действителност целта при подготовката на медицинските специалисти се състои от две части – професионална и личностова. Развитието на тези качества става в продължение на години като опитът показва, че още в началото на обучението студентите трябва да притежават донякъде тези качества. По-изявените учащи се служат като добър модел на поведение за по-плахите, които трябва да преодолеят определени слабости в характера си.“ /214; с.254/

Освен съответния характер се изисква сила за осъществяване на правилни морални решения като компонент от етически правилното поведение. При професионалното общуване морално възпитаният специалист трябва да извърши действията, с което се е ангажирал морално след разсъждения и анализ на ситуацията. Извършването на правилното действие може да се направи по разумен, но дистанциран и студен начин. При моралното действие е необходимо, обаче, да се прояви топлота, емпатия, съчувствие, съпричастност. Умелото осъществяване на моралното действие увеличава вероятността, поставената морална цел да бъде достигната./пак там/

### 3.2.Възпитателни фактори в обучението по обществено здраве

Както бе посочено в различни литературни източници и в рамките на изследователски проекти преподаватели от Факултетите по обществено здраве са проучили множество фактори и аспекти от обучението по обществено здраве. Едва ли някой е в състояние да обхване абсолютно всички разработки през годините, откакто тези факултети бяха създадени в страната, но ще систематизираме и обобщим най-основните от тях.

### 3.3.Личностни фактори

**Професионална мотивация, удоволетвореност от избора на професия и др.**

Един от най-важните фактори - предпоставка за професионалното формиране, развитие и израстване на тези кадри е добрата **професионална мотивация** и съзнателното затвърждаване на професионалния избор в началото на следването, удоволетвореност от избор на професия.

Мотивите за учене във факултета по обществено здраве е един от факторите влияещи положително върху формирането на бъдещите специалисти. Добрата мотивация е един от действените вътрешни подбудители към активност. Тя играе роля и чрез равнището на личната удоволетвореност от участието в познавателната дейност. Тя отразява и общото положително емоционално отношение към процеса на учене и обуславя стремежа към проникване в същността на изучаваните явления на фона на преодоляване на трудностите и напрежението чрез стремежа за непрекъснато самоусъвършенстване.

В монографичния труд на Т. Попов „Студентът като субект на обучението“ са дадени резултати от проведено задълбочено изследване на мотивацията на студентите като компонент от „интегрално значение“ и основа за усвояване на учебния материал. Известно е, че мотивацията е съвкупност от динамични фактори, които определят поведението на един индивид. Според Л. Десев това е субективната, вътрешна детерминация на човешкото поведение, чието разкриване дава отговор на въпроса „защо?“ и „в името на какво?“ се появява активността /вътрешна и външна/ на личността. [49;с.163]

В труда на Т. Попов са посочени важните за успешното формиране на студентите от ФОЗ предпоставки свързани с мотивацията: насоченост към професията и професионалната дейност, мотивация за по-високи постижения в овладяването на учебния материал, за задълбочена професионална подготовка с оглед професионалната реализация в сферата на общественото здраве. Изследването включва мотиви, свързани със стремеж към индивидуално усъвършенстване, желание на студентите да допринесат за

развитието на здравната система на България. Третата група мотиви са възможностите за лична реализация на студентите, през призмата на по-дългосрочна перспектива за развитие. Повечето отговори са положителни, с малки изключения студенти, обезсърчени от състоянието на общественото здраве в страната. За по-обстойно изучаване на мотивите на студентите е използван въпросника „Академична мотивация“ на А. Величков. [186;с.45] Получените резултати дават интересни данни за мотивационната готовност за обучение на изследваните студенти. Около половината /51,6 %/ са в групата „слаба“ и „умерена академична мотивация“, а 48,4% са с силна академична мотивация. Наложил се е допълнителен по-подробен анализ, установил колебанията на анкетираните и необходимостта да се вземат мерки, които да благоприятстват факторите за утвърждаване на висока академична мотивация като важен елемент за положителния професионален избор.

В монографията на Т. Попов са посочени и данни от анкетно проучване свързано с избора на професия и специалност. На въпроса „От какво се ръководехте при избора на специалност?“ са получени следните сумарни отговори: най-висок процент 73 % посочват, че техният избор е „за бъдеща реализация в сферата на общественото здраве“; 41,3% определят като причина „своя интерес към професията в сферата на общественото здраве“. Най-нисък е процентът на тези студенти, които са кандидатствали под влияние на свои приятели /3,2 %/ на свои близки /2,4%/. /118;с. 52/ Относно удоволетворението от избора на специалност над 70 % отговарят утвърдително.

Изследвания по тези въпроси са проведени от А. Андонова, Н. Василева и др.

В труда на Н. Василева „Професията медицинска сестра – мотивация и признание“ авторката ранжира влиянието на различните мотиви за избор и практикуване на професията медицинска сестра. На първо място е удоволетвореността от извършения труд, на второ - възможността за професионална квалификация, на трето - уважението от страна на болните и техните близки, на четвърто – уважението в колектива и обществото и със същия ранг – трудовото възнаграждение. [30;с. 61]

Тези изследвания разкриват мотивациаята на студентите от ФОЗ като резерв за развитие и усъвършенстване в избраната професия.[8;9]

## 3.4. Фактори на обучаващата среда в сферата на общественото здраве

В монографията на Христина Милчева „От традицията към иновацията при обучението на медицинските сестри и акушерките“ се разглеждат всички параметри на съвременното обучение, също и като фактори за професионално и личностно формиране на специалистите по здравни грижи. Обхващат се традиционните подходи, методи, форми и средства, акцентира се и на учебно-практическите занятия, учебната практика и преддипломния стаж, както и на иновационните подходи, методи, форми и средства. Тук се подчертава възпитателният и формиращ потенциал на самостоятелната работа, презентацията като метод на изложение, курсовата работа като организационна форма, работата по проект, методиката „работа в малки групи“, методите за контрол и оценка.

Развитието на съвременната медицинска наука, информационните и педагогическите технологии и въвеждането на европейската кредитна система налагат своевременни промени в почти всички аспекти на обучението – учебно съдържание, критерии за оценяване, формиране на кредити, организация на учебното и свободното време на студентите и др. В светлината на горепосоченото авторката изброява приетите нови изисквания за цялостната подготовка на специалистите по здравни грижи, насочени към: [71;с.8]

- формиране на професионални компетенции;
- формиране на практически умения и умения за работа в екип;
- усъвършенстване на комуникативните умения;
- целенасочено развитие на креативното мислене;
- разширяване на екипните форми на работа;
- увеличаване на дела на самостоятелната работа на студентите при разработването на конкретна тематика от програмата за обучение под формата на курсова работа или проект. [71;с.8 ]

3. - **педагогическото общуване** и педагогическото взаимодействие в хода на обучението като възпитаващ фактор.

Педагогическото общуване е в основата на ефективното педагогическо взаимодействие и е полифункционален процес. /19, 113/ Приема се, че общуването е онзи механизъм, чрез който в голяма степен се постига педагогическото взаимодействие, контакт и влияние между субекта и обекта в обучението. То допринася и за превръщането на обекта в субект на дейността и партньор в педагогическото взаимодействие. Когато общуването е подчинено на определени педагогически задачи, то изпълнява ролята на средство и метод на обучение.

В монографичния труд на Т. Попов „Студентът като субект на обучението“ са дадени резултати от отговори на студенти от ФОЗ за характера на взаимодействие с преподавателите и най-вече за проблемите в общуването. На въпроса за ефективността на общуването с преподавателите са отговорили 726 студенти. Най-много студенти отговарят, че общуването е по-скоро ефективно. На това мнение са 456 студенти /62,81 %/ от респондентите. Отрицателно мнение са изказали само 43 студента /5,92 %/, а други 227 /31,26 %/ преценяват, че общуването не е толкова ефективно, колкото те биха желали.

Ефективната комуникация с преподавателите има положително въздействие върху студентите. От една страна, тя води до развитие на позитивни междуличностни отношения – така смятат 81,04 % от общо 707 студенти, а от друга – допринася за засилване на мотивацията на студентите за по-високи успехи и за развитие на професионалните интереси. Това е същността на следващия въпрос, на който положителен отговор са дали 90,49 % от отговорилите 715 студенти. Без съмнение пълноценното професионално общуване с преподавателите, които са специалисти в своята предметна област, е един от мощните фактори, които стимулират интереса на студентите към учебната дейност.

В цитираната монография на Христина Милчева „От традицията към иновацията при обучението на медицинските сестри и акушерките“ се набляга на променената роля на преподавателя от лектор до модератор, иноватор и експериментатор, перманентно повишаващ своите професионални компетенции и квалификация. Развитието на информационните технологии е

предпоставка за обогатяване на информираността на студентите, които се превръщат в активни субекти на обучението. Това налага непрекъсната промяна на фактори на обучаващата среда във факултета по обществено здраве - методите на обучение се развиват от класически към интерактивни, прилагат се съвременни активни методи като ролеви игри, казуси, работа по проект, презентация на курсови работи и др. Тези подходи създават условия за развитието на творческото мислене. [71;с.9]

В проучените изследвания са търсени причините, според преподавателите, които възпрепятстват пълноценното общуване със студентите.

Като главна причина за непълноценно общуване се очертава големия брой студенти (89,42 %) по време на учебни занятия, на второ място е липсата на време за комуникации (31,56 %), с почти равни позиции са поведението на студентите (26,30 %) и поведението на преподавателите (21,04 %), с по-малко от 16 % са формите и методите на обучение. [10]

Някои преподаватели дават и допълнителни пояснения относно отговорите си. Те се отнасят до това, че някои проявяват „пренебрежително отношение към студентите“ и затова няма ефективен комуникационен процес, един е посочил, че „няма пречки“ за общуването между обучаем и обучител и „добрият професионалист винаги намира време и баланс“ в учебния процес.[11]

Според Т. Попов причините за слабостите в комуникацията между преподаватели и студенти могат да се категоризират в две групи: първата група обхваща причините у самите студенти „незаинтересованост или стеснителност от страна на студентите“ /19,20 %/. Други посочват „поведението на преподавателите“ /15,28 %/ и „липсата на качества у преподавателите“ с най-малка тяжест 6,38%. Втората група формират причини, които могат да се квалифицират като организационни. Друга причина е „ големият брой на студентите“, според 15,95% от отговорилите.

- **теоритичните дисциплини** - предклиничните, клинични науки и специалните дисциплини са също формиращи фактори. Немският педагог Георг Кершенщайнер (1854-1932) е казал, че "професионалното образование е портата за човешкото формиране". В учебната дейност студентите развиват своята уникална личност, характер, идентичност и индивидуалност.

Фундаменталната цел на образованието въобще, е да формира самостоятелно-мислещи и социално-отговорни личности, които се отнасят отговорно към живота и проявяват активна обществена ангажираност. [71;с.1] Теоритичните дисциплини в медицинското образование имат своите специфики, които влияят също върху формирането на облика на желания медицински специалист. Те се отнасят най-вече до:

- съдържанието на обучението;
- подборът на информацията от страна на преподавателя;
- присъствието на пациента в обучението и
- специфичната образователна среда. [71;с.14]

Потенциалът на формиращото въздействие на теоретичните дисциплини се намира в следните направления: [222;с.14]

- използването /прилагането/на знанието вместо натрупването на информация;
- активното учене вместо пасивното;
- груповата форма на учене;
- учене вместо преподаване;
- сътрудничество в процеса на обучение;
- ориентирания към учащия се, респективно към студента подход;
- независим и равностоен диалог между обучавани и обучаващи;
- нова роля на учителя /преподавателя/ като водач и съветник вместо ролята му на специалист, който преподава знания;
- конструктивен подход към ученето;
- използването на различни източници на информация;
- използване на възможностите на информационните и комуникационните технологии;
- развитие на креативното /творческото/ и критичното мислене. [222]

Според Хр. Милчева тези основни акценти са приложими в медицинското и образованието във факултета по обществено здраве като съобразени със спецификата на процеса на обучение могат да доведат до по-добро качество на образованието на медицинските специалисти. Тя посочва, че теоретичното и практическото обучение представляват по 50% от цялостното обучение, поради което трябва да се търси реализация на пълния формиращ потенциал на съответния фактор или аспект. [71;с. 15]

В монографичния труд на Т. Попов „Студентът като субект на обучението“ е направен анализ на учебния процес в ФОЗ. Студентите са ранжирали учебните предмети, които те изучават по значимост и важност като източник на информация, необходима за тяхната подготовка. С най-голяма тяжест са дисциплините: управление на здравните грижи, педагогика, психология, социална медицина, ОЗЗГ и т.н. Студентите дават данни, които могат да се разглеждат като сигнал за наличие на определени проблеми и да са отправна точка за преосмисляне на съдържанието на отделни предмети. [118; с. 194-105]

**- Практически упражнения**

Обучението на студентите трябва да се организира на база на ежедневното изискване да се постигнат желаните резултати. Най-важната задача на обучаващия е да постави студентите в ситуации, които да подпомагат обучението, да дава задачи, отговарящи на нивото им на подготовка. Работата по предварително подготвен план спомага процеса на обучение. Според А. Андонова да се превърне работата в обучение означава да се определят и подготвят поредица работни задачи, да се даде възможност на обучаемите да ги изпълнят под наблюдение и да има обратна връзка за качеството на изпълнение.

К. Митева и З. Атанасова посочват, че за ефективно изпълнение на многостранните и отговорни задачи на бъдещате професионалисти, подготвяни във ФОЗ, обучението /в частност практическото обучение/ трябва да осигури готовност за осъществяване на адекватни здравни грижи. Готовността за упражняване на професията на специалистите по „Здравни грижи” се определя от степента на усвояване и притежание на основните компоненти на професионалните компетенции като комплекс от знания, умения, отношения и личностни качества.

Интерес за нашето изследване представлява оценката на завършващите университетското си образование студенти от специалност „акушерка” относно степента на съдействие на практическото обучение за формиране на техните компетенции. Според изследването на Митева и Атанасова степента на съдействие на практическото обучение за изграждане на професионалните компетенции на медицинските специалисти е следното: нравствени ценности

– 100%, личностни качества – 100 %, умение за планиране и организиране на работата – 62,5 % във висока степен, 17,5 % в средна степен, комуникативни умения – 100%, умения за работа в екип – 77,08 % във висока степен и 20,83 % в средна степен, умения за клинично мислене – 58,33 % във висока степен и 39,58% в средна степен, манипулативни умения –81,25 % във висока степен и 18,75% в средна степен, теоретични знания – 70,83 % във висока степен и 20,83 % в средна степен.

В ежедневната работа на специалистите по здравни грижи възникват различни проблемни ситуации, изискващи точни, бързи реакции и адекватно професионално поведение. Уменията за тяхното разрешаване се свързват с така нареченото „клинично мислене". Изграждането и усъвършенстването им в процеса на практическо обучение изисква солиден запас от теоретични знания, продължително наблюдение и пряко участие в лечебния процес на пациентите. Голяма част от изследваните лица /близо 40%/ считат, че практическото обучение не съдейства в достатъчно висока степен за формиране на умения за клинично мислене. Необходими условия за преодоляване на тази негативна тенденция според нас са: умение на преподавателя /наставника/ да използва най-подходящите методи и средства на обучение, стимулиращи творческото мислене, познавателната активност и професионалния интерес на студентите /например приложение на учебно-познавателни /проблемни/ задачи/; насочване на вниманието на студентите към всяка нововъзникнала проблемна ситуация, стимулиране на стремежа им към търсене на правилното решение. [12;80;225 ]

Други автори, които са изследвали практическите упражнения като фактор за изграждане на умения и професионални качества, необходими за професията на здравния професионалист са: Е. Димитрова, Е. Желева, С. Димитрова, М. Митова и С. Младенова и др.

- **Практика при реални условия.** Това са учебно-практическите занятия, учебните практики и стажовете. Чрез тези форми се осигурява активната и планомерна учебно-познавателна дейност на студентите, които са с еднакво изходно равнище на подготовка и имат за цел усвояването на необходимите професионални знания, умения и навици и формирането на професионално значимите личностни качества, необходими за бъдещата професионална дейност. Чрез работа в условията на практическото обучение студентът се

формира като професионалист и като член на обществото. Тук фокусът е също върху усвояването на научните основи на професионалните знания и умения и процеса на професионална дейност.

Според П. Петров 1998 г., за да са ефективни практическите упражнения трябва да отговарят на редица условия:

- да са целенасочени;
- да са съзнателни;
- да са системни;
- да са степенувани по трудност;
- да са разнообразни по съдържание и форма;
- да бъдат достатъчно по количество и продължителност;
- учителят/преподавателят да показва необходимия еталон;
- резултатите от упражненията трябва да бъдат анализирани. [111; с.335/

В процеса на практическото обучение у студентите се развиват умствени и психически умения, мануални и практически способности, възпитават се уменията и качествата, необходими на специалистите по обществено здраве.

Анализ на същността и ролята на учебно-практическите занятия при обучението във факултета по обществено здраве е осъществен от Е. Желева /55/ Тя изяснява ролята на учебно-практическата дейност като възпитателен фактор при специалистите по обществено здраве.

Същността на учебно-практическата дейност се изразява в това, че студентите извършват определени действия, за което прилагат професионални специфични познания, методи, подходи и начини на поведение. Ролята на преподавателя се изразява в поставянето на цели, демонстрация на действията, контрол на начина на действие и реализиране на педагогическото общуване със студентите. [78; с.39]

По време на учебно-практическото занятие студентите прилагат теоритичните си знания в симулирани условия, близки до реалната болнична среда, формират умения за дейности и манипулации, изграждат своето професионално поведение. Основен способ за формиране на практическите умения са алгоритмите, които са задължителни и чието спазване е от съществено значение за дейностите по здравни грижи. [78; с.39-40]

По време на клиничната практика и особено преддипломния стаж студентите извършват професионални дейности с все по-голяма степен на самостоятелност. Тук те работят в реална среда под контрола на наставник и

работещите там здравни професионалисти. Студентите на стаж имат възможност да работят в екип, да развиват личностните си качества, да се доказват в практиката, да комуникират в нормалната професионална среда и да формират съответното поведение.

- В професионалните дейности студентите натрупват нови преживявания, наблюдения и прозрения, разпознават различни взаимоотношения, заемат критична позиция и правят изводи за своите действия. Тук те трябва да се научат да се справят със стреса в работата.

Андонова, А. проучва нивото на стрес при студентите, тъй като медицинските специалисти попадат в групата на професиите с най-високо ниво на стрес. Те са подложени на непрекъснато психическо натоварване поради спецификата на работата си, нерегламентираното работно време, широкия социален контакт с хора от различни възрасти и с различна социална и културна среда. Студентите, особено първокурсниците, за пръв път се сблъскват с болката и страданието, с различните изяви на заболяванията, личните преживявания на пациентите и близките им. „Динамиката на студентския живот изисква от студентите с медицински специалности емоционална и физическа издръжливост, учебният им процес е един от най-натоварените сред различните професионална направления“.[13]

Общуването в процеса на професионалното обучение на студентите от факултета по обществено здраве е обстойно изследвано от Ан. Трендафилова в нейния труд „Обучение в професионално общуване на медицинските специалисти“. Общуване на здравните професионалисти с пациентите и техните близки е един от възпитателните фактори, формиращи облика на специалиста по обществено здраве. Авторката изследва какви видове общуване трябва да усвоят и съответно прилагат в работата професионалистите по здравни грижи, които на свой ред развиват необходимите комуникативни умения.

4. - В процеса на обучение студентите се въвеждат в професионалната общност в света на клиничната работа, изкуството и културата на медиците които трябва да са образец на професионализъм и професионална роля. Интерес за изследването представлява мнението на студентите от специалност

„акушерка” в последния курс на обучение /посещаващи преддипломен стаж/ относно това как оценят готовността си да постъпят на работа в структурите на лечебните заведения. На въпроса „Смятате ли, че сте достатъчно добре подготвен да започнете работа в структурите на акушеро-гинекологичната помощ?”, студентите отговарят по следния начин: 66,67 % са напълно готови; 29,17 % - не съвсем; 2,08 % - не; 2,08 % - не могат да преценят. [80]

Най-голям е делът на стажантите, считащи, че са напълно готови да постъпят на работа. Близо една трета мислят, че не са напълно подготвени да работят самостоятелно в акушерогинекологичните отделения.[80, с.127-131]

**Самостоятелна работа на студентите**

Чрез **собствената активност** и самоинициативност, чрез собствената си мотивираност студентите от факултета по Обществено здраве изследват професионалните специфичности, осъществяват контакт с други колеги, учат се от тях и формират себе си като бъдещи професионалисти. Редица автори провеждат изследвания в областта на образованието във факултета по обществено здраве /Н. Кръстева, П. Маринова, М. Александрова, С. Тончева, Б. Торньова, С. Младенова, Е. Димитрова и т.н./, в които изследват различни негови страни. Както отбелязва Т. Попов за медицинските специалисти „подготовката трябва да се извършва чрез адекватни методи, форми и средства на обучение, за да могат да отговорят на по-високите изисквания, предявени към тях“. По нататък се подчертава, че „провеждащата се в нашата страна реформа в системата на здравеопазването налага и нови подходи при подготовката на специалистите в сферата на здравеопазването и на общественото здраве“. [118;с.33-34]

За да се активизират студентите да поемат отговорност за формирането си като бъдещи здравни професионалисти е необходимо въвеждането на позитивния подход, приложим при хуманитарните професии. Това се отнася особено до обучаващите се във факултета по обществено здраве, където овладяването на знания, умения и съответното професионално поведение са немислими без позитивно отношение и нагласа за учене. Не е възможно да се формират професионални компетенции без проява на позитивизъм и от страна

на преподавателите като основни формиращи фактори на обучаващите се във факултета по обществено здраве.

В. Шарланова /2004г./ разглежда факторите, които обуславят позитивната образователна среда, както и тези, които характеризират негативната среда. Към позитивните фактори се отнасят: развитие на по-окуражаващи убеждения и поведения; приемане на личността на другия, както и на нашата такава, каквато е; осъзнаване и промяна на неразумните убеждения; откриване на езика, който поражда обезкуражаване; наблягане на позитивното; акцентиране върху силните страни; акцентиране върху усилията и напредъка; осъзнаване на различията между похвала и окуражаване; осъществяване на конкретни дейности за окуражаване и развитие на позитивни убеждения. [222;с. 139-145] Авторката характеризира и някои негативни фактори, които биха довели до проява на негативни явления в процеса на обучение - негативни очаквания, безпричинно високи изисквания, свръх амбиции, свръх наблягане на състезанието, акцентиране върху грешките и др.

Всички тези фактори биха могли да станат обект на по-нататъшни проучвания с оглед получаване на тяхното потвърждение, отхвърляне или развитие в практическа насока.

Една съвременна форма на самостоятелна работа, представена от Хр. Милчева в посочения вече монографичен труд, е презентацията като метод на представяне на информация. Възпитаващият потенциал на този вид самостоятелна изява на студента се крие още в подготовката за презентиране. Тя изисква спазването на определени правила, в частност, процедури, които често са свързани с комуникативните, така и с техническите умения на презентиращия. В. Гюрова и В. Божилова предлагат съвети и основните стъпки за подготовката на презентация. [78 с.127-130] Според Хр. Милчева студентите предпочитат сами да изготвят презентации по определена тематика по време на семинарните занятия. Опитът й на преподавател доказва, че тези презентации съдържат основните, ключови акценти по изучаваната тематика, представени текстово, графично, схематично или таблично. По този начин се улеснява и подготовката на студентите по съответната учебна дисциплина, особено по тези, по които липсват учебници и учебни помагала.[78; с.51] Авторката посочва, че нейният опит с презентиране на курсови работи, изготвени като самостоятелна работа от студентите, крие следните

възпитателни моменти: повишава се вниманието и активността на студентите, усъвършенстват се комуникативните умения и се усвоява правилно поведение пред аудитория. [78; с. 52]

Т. Попов и Р. Янева провеждат социологически изследвания на студентите медицински сестри и акушерки от факултетите по Обществено здраве в София и Пловдив във връзка с мнението им за самостоятелната работа като форма на обучение. Резултатите показват, че студентите са мотивирани да извършват самостоятелна работа чрез написване на реферати, курсови работи, доклади, защото по този начин се подпомага реалната им изява. Участието на студентите в различни форми на самостоятелна работа като експеримент, проект и други води до повишаване на тяхната активност и развитие на личностови качества, преди всичко креативност. [123;с.77-82]. Най-силно изявена е готовността на студентите да изготвят курсови работи, което се потвърждава и от други изследвания. [77; с.54]

От голяма значение за формиране на важни личностови качества с оглед последващата реализация и развитието на студентите е участието им в научни форуми, студентски научни конференции, студентски обмен в европейското образователно простанство, стажове и др. Прилагането на различни варианти на самостоятелна работа при студентите би допринесло за развитие на тяхното креативно мислене, обогатяване на тяхната култура и пълноценното стимулиране на техните способности и до по-успешната им професионална и личностна реализация. Т. Попов счита за „... особено ефективна форма на активизиране на студентите участието им в различни експерименти, проекти, утвърждаване на модели и др...., в различни конференции, симпозиуми, с доклади, с постери, нагледни материали “. [118; с.74]

Това се подчертава и от самите студенти, особено в по-горните курсове, които както посочва авторът „... оценяват значението на самостоятелната работа за собственото си развитие“. [Пак там с. 78]

Според Т. Попов „самостоятелната работа е свързана с качеството „самостоятелност“, което се формира и се развива у студентите постепенно, в хода на обучението..“. [пак там]

Самостоятелната личност е отговорна и взискателна към себе си и към собственото си развитие и реализация в живота. Но за постигането на тази задача трябва целенасочено да се създадат условия по време на обучението във факултета по обществено здраве.

В труда си Обучението на бакалаври по „Управление на здравни грижи“ Г. Петрова дава в графичен вид видовете активности, които водят до възпитаване у студентите от ФОЗ на умения за научна работа. Най-високо възпитаващо влияние има работата като съизпълнител в проект – 52,17 %, следвана от разработка на научна статия и участие в научна конференция. [113;с.43]

## 3.5. Ценностно и морално развитие като възпитателен аспект в сферата на общественото здраве

Морално-етичните измерения на здравните грижи са много важен възпитателен аспект при подготовката на студенти в сферата на общественото здраве. Моралът е съвкупност от нравствени ценности, правила и норми, които определят поведението на човека и взаимоотношенията между хората. Тъй като нравствените идеали и изисквания живеят в съзнанието на хората се приема, че моралът е форма на обществено съзнание. Основните му функции са следните:

- възпитаваща /стимулираща/ – тук моралните изисквания трябва да се превърнат в лични ценности и станат водещи в мислите и поведението на всеки и особено на специалистите по здравни грижи и другите медицински професионалисти.
- регулираща – чрез указания, правила и забрани той регулира взаимоотношенията между хората като допринася за повишаване на нивото на обществена сигурност и защита на отделния индивид.
- оценъчна - личността оценява значимостта и ценността на явленията от обективната реалност.

Моръльт на медицинските професионалисти и на всички, работещи в здравеопазването, има пряко или косвено отношение към болния човек, но също и към здравите хора, като полагат грижи за тяхното предпазване от заболявания.

Етиката в медицината е свързана тясно и с качеството на медицинските грижи и чувството за отговорност на работещите там специалисти. Новите

реалности в сферата на медицинската помощ са истинско предизвикателство към морално-етичните устои на работещите там. Ето защо този аспект от формирането на здравните специалисти в сферата на общественото здраве е от изключително голямо значение.

Морално-етичната страна на подготовката на професионалистите се осъществява чрез обучението на дисциплината „Медицинска етика и деонтология“, но професионалните ценности и професионалният морал се предават и формират в целия процес на клинично преподаване до леглото на болния, практическото обучение, стажовете и професионалното общуване. Професионализъм и професионален морал се демонстрират от всички преподаватели при всяко взаимоотношение с пациенти, техни близки, колеги и студенти. Добрият пример е нещо изключително въздействащо, тъй като единият от начините на обучение е по образец, т.е. наставници, преподаватели и обучаващи опитни колеги трябва да са примери за подражание. Общуването с пациентите и техните близки, тяхната признателност и упование в медиците и техните познания и умения са съществен формиращ и възпитателен фактор във факултета по обществено здраве. Много важен момент е активното сътрудничество на медицинските професионалисти с индивида, семейството и общността с цел постигане на здравно благополучие, повишаване на отговорността за запазване, укрепване и възстановяване на здравето като положително нравствено действие. Спазването на етичния и професионален кодекс, защитата на интересите на всички участващи и зачитането на справедливите претенции на всички страни в процеса на оказване на здравните грижи е важен елемент от формирането на моралното съзнание на студентите. Формирането на такива кадри ще даде възможност на медицинските професионалисти да са в състояние да отговорят адекватно на растящите потребности от здравни грижи за населението.

В труда на Б. Торньова „Нравствената култура на специалиста по здравни грижи“ се подчертава, че моралният облик има фундаментална роля в процеса на предоставяне на здравни грижи и съдейства за повишаване на тяхното качество. [195;с.32] Там се посочва, че основната дейност на медицинския специалист е свързана с грижите за човека – болен или здрав. „Здравните грижи не са елементарен процес, а комплекс от сложни елементи и явления, свързани с удоволетворяване на здравните потребности на човека. Полагането на грижи е нравствена постъпка и в нея се отразява културата на

медицинския специалист. В същото време то е и морално действие и морална добродетел, характерна за сестринската практика.“ [пак там]

Затова овладяването на моралните ценности и норми в медицинската професия предоставя на здравните специалисти инструментите да разграничават доброто и злото и им дава подход как да направят своя морален избор и вземат решения в различни ситуации. Винаги трябва да седейства за благото на пациента и в полза на обществото.

В труда на Б. Торньова се отбелязва, че нравствената култура на студентите във факултета по обществено здраве, е „диалектическо единство на нравствено съзнание, нравствени чувства и нравствено поведение“. /С.36 / Тя акцентира, че това са усвоените етически знания, обуславящи съзнанието и поведението на обучавания, овладените морални норми, принципи и механизми за извършване на нравствени постъпки, нравствените чувства на уважение на пациента и другите хора без оглед на пол, възраст, социален статус, етническа и религиозна принадлежност. Тя подчертава, че същностните компоненти на нравствената култура се градят на хуманизма като общочовешка нравствена ценност. Авторката, след подробни, главно литературни проучвания, приема, че нравственото възпитание на медицинските специалисти е „целенасочен и организиран процес, при който се усвояват знания за медицинския морал чрез придобития опит на студентите в условията на активна дейност. По същество това е процес, при който бъдещите здравни кадри овладяват ценностите в медицинската професия и ги превръщат в собствена позиция.“ [195;с. 93]

Нейните изследвания доказват, че включването на студента в различните видове дейност по време на обучението създава възможност за изграждане на нравственото му съзнание, развитие на нравствени чувства, формирането на професионални умения, навици и привички и изява на моралните качества. Също там се акцентира, че процесът на нравствено възпитание на студентите , бъдещи специалистите по здравни грижи „носи в себе си всички особености и характеристики на възпитателния процес: противоречивост, целенасоченост, комплексност, неравномерност, скокообразност.“ [195;с. 93-94] Въпреки че, процесът на нравствено възпитание се реализира като единен, цялостен процес, в неговото протичане могат да се посочат няколко относително самостоятелни етапи:

1. Овладяване на основните знания за моралните норми и принципи в медицинската професия и формиране на съответните убеждения.
2. Изграждане на нравствени чувства, ценнности и мотиви за поведение.
3. Формиране на нравсвени качества на медицинския специалист.
4. Формиране на потребност от ежедневна изява на нравствената позиция.
5. Формиране на активна нравствена позиция.[195;с. 94-95]

Пак същата авторка заключава в изследването си, че основната цел и основният резултат от организацията на процеса на нравственото възпитание е формирането на нравствената култура на бъдещия професионалист. /пак там/ Не е пропуснат и важният момент – единстното на процесите и нравственото самовъзпитание. Допълва се, че колкото по-дълбоко медицинският специалист осъзнава своята роля за нравственото си формиране и целенасочено и съзнателно оценява постъпките си, толкова по-успешен е процесът на овладяване на нравствената култура.

При анализа на ценностите на професията сме проследили вижданията на водещите специалисти в областта на медицинската етика – Ц. Воденичаров, С. Попова, Л. Чакърова, М. Льочкова, С. Александрова, С. Димитрова, Ю. Маринова и др. Те са разработили в трудовете си основните морални ценности, необходими за реализацията на професионалистите от ФОЗ. Изброяваме ги без да се спираме подробно и обсъждаме. Те са уважение към автономноста на личността, съблюдаване на конфиденциалността, да не се вреди, а допринася за благополучието на пациента, да не се допуска небрежност и нехайство при извършване на професионалните задължения, милосърдие. Други ценности са справедливост, честност, сътрудничество, толерантност, емпатия, съчувствие, отговорност. За професионалистите – випускници на ФОЗ ценности са стремежът за саморазвитие и самоуважение като важни добродетели за самите тях, за пациентите и за обществото. Важни професионални положителни качества са моралната отговорност на медицинските специалисти, изпълнението на човешкия и професионален дълг като база за дълбокото осъзнаване на изискванията на професията. Не трябва да се пропуска и сътрудничеството и подкрепата между колегите и усвояването на комуникативните умения, за да не предизвика нежелани реакции като напр. ятрогения у пациентите.

В статията на Ив. Сербезова „Професионално значими ценности у медицинските специалисти и тяхното формиране“ се изследват най-важните професионално-значими ценности, които трябва да притежават медицинските специалисти и начина на тяхното формиране по време на обучението им във ФОЗ. Обект на изследването са професионално-значимите ценности, определящи взаимоотношенията на медицинския специалист с пациента. Предмет на изследването е проявата и формирането на ценности у медицинските специалисти в процеса на обучението и практическата дейност. В изследването се прави анализ на актуалните проблеми на медицинската професия, с цел да се очертае кръгът на важните за медицинския специалист професионални ценности и възможностите за тяхното целенасочено формиране чрез обучението.

В изследването са участвали общо 40 бъдещи и практикуващи медицински специалисти: - 20 студенти; - 10 работещи акушерки; - 10 работещи медицински сестри. Анализът на емпиричните данни включва:

- йерархизиране на терминалните ценности за трите наблюдавани групи;
- сравнителен анализ на сходствата и различията в субективната значимост на ценностите за трите изследвани групи;

В емпиричното изследване са търсени отговори на въпросите:

1/ Кои са най-важните ценности за съвременните медицински специалисти?

2/ Кои от тези ценности, които бихте търсили най-вече в членовете на Вашия екип?

3/ Кои ценности, според Вас, сте придобили по време на обучението във ФОЗ?

4/ Кои ценности, според Вас, сте придобили по време на практиката?

5/ Ако бяхте пациент, какви най-значими ценности бихте желали да притежава медицинския специалист, който се грижи за Вас?

6/ Какви проблеми, свързани с ценностната Ви ориентация сте срещали в процеса на обучение във ФОЗ?

7/ Считате ли, че обучението във ФОЗ е достатъчно за придобиване на професионално значими ценности?

Посочени са следните терминалните ценности, подлежащи на ранжиране са:

- общуване с пациентите;
- хуманно отношение към пациентите;
- емпатия;
- конфиденциалност;

- прецизност;
- самоусъвършенстване;
- дисциплинираност;
- професионална компетентност;
- честност;
- доброта и добронамереност;
- всеотдайност;
- екипност.

Тези ценности са предложени в писмен вид на работещите медицински специалисти - медицински сестри и акушерки, и студентите в медицински ВУЗ, с молба да бъдат оценени по шестобалната скала - от 1 до 6.

Таблица 1

| Ценности | Студенти | Работещи акушерки | Работещи мед. Сестри |
|---|---|---|---|
| Общуване с пациенти | 5.65 | 5.50 | 5.50 |
| Хуманно отношение | 5.15 | 6.00 | 5.50 |
| Емпатия | 3.70 | 4.60 | 4.70 |
| Конфеденциалност | 5.65 | 5.70 | 5.50 |
| Прецизност | 5.85 | 4.90 | 5.50 |
| Самоусъвършенстване | 5.90 | 5.80 | 5.60 |
| Дисциплинираност | 5.70 | 5.70 | 5.20 |
| Профес. компетентност | 5.90 | 5.80 | 5.60 |
| Честност | 5.30 | 5.40 | 5.30 |
| Доброта, добронамереност | 5.55 | 5.20 | 4.80 |
| Всеотдайност | 5.25 | 5.30 | 5.00 |
| Екипност | 5.15 | 5.80 | 5.40 |
| Общо | 64.75 | 65.70 | 63.60 |
| Средно | 5.39 | 5.47 | 5.30 |

Така се получава определена разлика между стойностите, които изследваните лица дават на всяка от 12-те ценности. Разликата между отделните ценности дава информация, достатъчна за обособяване на няколко йерархични нива, показателни за структурата на ценностната система във всяка изследвана група: - първо йерархично ниво - оценка между 6.00:5.50; - второ йерархично ниво - 5.50:5.00; - трето йерархично ниво - 5.00:4.50 и т.н.
Йерархията е представена и визуализирана на Таблица 1

При ранжирането на терминалните ценности от студентите се обособяват три йерархични нива. Най-високи стойности получават общуването с пациентите, конфиденциалността, прецизността, самоусъвършенстването, дисциплинираността, професионалната компетентност.
При работещите акушерки първото йерархично ниво се заема от „хуманно отношение към пациентите" - 6.00, следвано от „екипност" - 5.80, „самоусъвършенстване" - 5.80, „професионална компетентност" - 5.80, „дисциплинираност" - 5.70 и „конфиденциалност" - 5.70. Най- високата субективна значимост на ценността „хуманно отношение". Това е общочовешка ценност, залегнала с годините и в традициите на медицинските професии. В сферата на най-значимите професионални ценности за акушерките се включва с еднаква тежест „професионална компетентност", „екипност" и „стремеж към усъвършенстване".

При работещите медицински сестри първо йерархично ниво се заема отново от „професионална компетентност" /5.60/ и „ самоусъвършенстване" /5.60/. Във второто йерархично ниво се включват „прецизност" /5.50/, „конфиденциалност" /5.50/, „хуманно отношение" /5.50/ и „общуване с пациентите" /5.50/.

Получените данни от анкетирането на студентите доближават данните на работещия в базите персонал / сестри и акушерки /, от които студентите се учат и чието поведение често им служи за модел. На първо място те поставят ценността „професионална компетентност" /5.90/. Със същата стойност за тях е и „самоусъвършенстване", следвано непосредствено от професионалната ценност „прецизност" /5.85/. В първо йерархично ниво на студентите е професионалната ценност „дисциплинираност".

Възпитаването и формирането на дисциплинираност може да се осъществи успешно в процеса на обучение на бъдещите медицински специалисти с прякото участие и личен пример на персонала от учебните бази. В близки йерархични нива за студентите и работещите медицински специалисти е ценността „общуване с пациентите" и техните близки / студенти - 5.65, работещи - 5.50 /.

На въпроса „Кои ценности според Вас сте придобили по време на обучение във ФОЗ?" и при трите изследвани групи се срещат едни и същи отговори - „хуманно отношение към пациентите", „дисциплинираност" и „конфиденциалност", като анкетираните студенти поставят на първо място ценността „професионализъм".

Резултатите от емпиричното изследване насочват към проблеми, свързани с ценностното формиране на медицинските специалисти, които следва да се решават както чрез теоретичното, така и чрез практическото обучение.

Друго изследване със заглавие „Клиничната практика при формирането на професионално значимите ценности на медицинските специалисти“ е реализирано от Кр. Захариева. В него се акцентира, че през четири годишният срок на обучение у медицинските специалисти постепенно се формират и усъвършенстват различни професионално значими ценности. Изграждането на личността на медицинския специалист се осъществява чрез образование и самообразование, обучение, самостоятелна работа, възпитание и самовъзпитание. Клиничната практика е една от основните специфични форми на обучение, като целта е да осигури формиране на професионално значими ценности, определящи взаимоотношенията между медицинските специалисти и пациентите.

С цел да се анализира мястото и ролята на клиничното обучение при формирането на ценности у медицинските специалисти е проведено изследване чрез анкетиране, анализ на резултатите и проучване на информационни източници. Проучването се е осъществило чрез анкетни карти и са били обхванати 50 студенти. Анкетите съдържат отворени и затворени въпроси. След анализиране на анкетните карти, резултатите са следните: 83% от анкетираните посочват, че клиничната практика като форма на обучение им помага да формират и впоследствие да усъвършенстват редица професионални

ценности; 76%- дават висока оценка за ролята на преподавателите и медицинските екипи от базите при организиране на клиничното обучение; 58%-посочват,че още във втори курс чрез клиничното обучение са успели да развият и в последствие да усъвършенстват професионални ценности като: етичност, общуване, хуманност, конфеденциалност. 45% посочват необходимост от предварителна адаптация към клиничните бази, която още повече ще повиши ролята на клиничното обучение при формирането на тези качества. [58;с.160]

## 4. ОБОБЩЕНИЕ

В резултат от теоретичния анализ и литературното изследване могат да се направят следните обобщения.

При обучението на студентите в сферата на общественото здраве (ФОЗ) досега са изследвани от различни автори следните възпитателните фактори:

- **Личностови фактори**
- професионална мотивация;
- избор на професия.
- **Фактори на обучаващата среда**
- педагогическото общуване;
- теоретичните дисциплини;
- практическите упражнения;
- практиката при реални условия;
- самостоятелната работа на студентите;
- **Ценностното и морално развитие**
- Обучение по дисциплината „Медицинска етика и деонтология“;
- Добрият пример на преподавателите;
- Общуването с пациентите и техните близки;
- Овладяване на професионално значимите ценности.

ВТОРА ГЛАВА

# ЦЕЛ, ЗАДАЧИ И МЕТОДИ НА ПРОУЧВАНЕТО

## 2.1. Оганизация и провеждане на изследването

Обучението на медицинските специалисти във Факултета по обществено здраве има своята специфика и традиции във образованието и възпитанието на високо квалифицирани кадри необходими за здравеопазването. Спецификата в обучението на здравните специалисти обединява теоретична постановка основана на последните научни постижения, изграждане на практически умения в реална болнична среда с реални пациенти. Тази специфика изисква подбиране на педагогически методи и средства, чрез които да се възпитават бъдещите специалисти не само в професионални знания и умения, но и в добра комуникация с колеги и пациенти. Работата с хората по въпроси касаещи здравето им, изисква от медицинските специалисти и владеене на опрделени педагогически знания и умения, според съвременното разбиране за мястото на пациента по време на лечението му. Той, Пациентът е пълноправен член на екипа от специалисти, без неговото активно участие не е възможен нито един от етапите на лечение и рехабилитация. Пациентът активно да потърси лекар, да сподели с него проблема си и после да даде информирано съгласие за предстоящата терапия, като ясно осъзнава ползите и негативите от избрания курс на лечение и последваща рехабилитация. Без активното участие на пациента не е възможно да се изпълни и най- добрия план за лечение. Затова успоредно с обучението в университета, здравните специалисти се възпитават да бъдат добри, емпатични, да умеят да разговарят и да обучават, да бъдат търпеливи и настойчиви, и да използват знанията без да вредят, в полза на човека, социума и обществото.

Изследването се състои в проучване на информация от студентите за възпитателния ефект от теоретичното и практическо обучение във Факултета по обществено здраве.

## 2.2. Постановка на проблема

Във Факултета по обществено здраве към Медицински университет София се обучават студенти в следните специалности:

Образователно квалификационна степен(ОКС) „Бакалавър“, редовна форма на обучение по специалностите „медицинска сестра“, „Акушерка“, Лекарски асистент“, „Кинезитерапия“, „Трудова медицина и работоспособност“;

ОКС „Бакалавър“, редовна и задочна форма на обучение по специалностите „Управление на здравните грижи“ и „Обществено здраве и здравен мениджмънт“;

ОКС „Магистър“ задочна форма на обучение по специалностите: „Обществено здраве и здравен мениджмънт“, „Стратегически мениджмънт на фармацевтичната дейност“, „Управление на клиничните изпитвания“, „Трудова медицина и работоспособност“, „Управление на здравните грижи“, „Медицинска козметика“;

ОКС „Магистър“, дистанционна форма на обучение по специалностите „Обществено здраве и здравен мениджмънт“ и „Трудова медицина и работоспособност“;

Курсове за следдипломно обучение (СДО).

Процесът на обучение съчетава академично управление и атмосфера, висока мотивация и професионални умения, създаване на условия за придобиване на навици и други положителни личностни качества у обучаваните студенти – възпитание в професионализъм. Още с подбора на кадри приемани за обучение във факултета се поставя основата, на която се надгражда последващото емпатийно и професионално обучение и възпитание. Научният им интерес е породен от собствената професионална дейност и наблюдение в процеса на обучение. Професията на здравния специалист има особено високи изисквания към личностните и професионални качества на работещия в областта, това я прави важна за обществото.

**2.3.** ***Целта*** *на настоящето проучване е да се анализират и оценят възпитателните аспекти при обучението на студентите във факултета по обществено здраве.*

Осигуряването на възможност за активна и системна самостоятелна работа на обучаваните, използването в педагогическата практика във ФОЗ на форми на обучение, стимулиращи, познавателната активност, професионалния интерес и творческото мислене на студентите са също важни възпитателни и формиращи фактори в обучението по обществено здраве.

**2.4. Задачи:**

1. Да се проучи и анализира научната литература и съвременните научни схващания за възпитателните аспекти на висшето образование;

2. Да се събере и анализира конкретна емпирична информация за удовлетвореността на студентите от учебния процес, препоръчаната научна литература и колаборацията с преподавателите;

3. Да се разработи/проучи модел на интердисциплинарното взаимодействие с цел подобряване на възпитателния ефект при обучение във ФОЗ;

4. Да се анализира значимостта на проблема възпитателния ефект при обучението на здравни специалисти във ФОЗ;

5. Да се разшири обучението на студентите по въпроси касаещи здравно-промотивните и профилактичните дейности;

6. Да се идентифицират проблемите и да се формулират препоръки, с оглед оптимизиране на възпитателния ефект при обучение във ФОЗ;

**2. 5. Обект на изследването**

**Обект на изследването** са лица подбрани на случаен принцип, както следва:

- Студенти от специалност «Управление на здравните грижи»(УЗГ), образователно-квалификационна степен (ОКС) «бакалавър» и «магистър», ФОЗ, МУ София и МУ – Плевен от 1,2,3 курс – 55 лица;
- Студенти от специалност «Обществено здраве и Здравен мениджмънт», ОКС «магистър», ФОЗ, МУ София от 1,2 курс – 40 лица;

- Студенти от специалност «медицинска сестра», ОКС «бакалавър», ФОЗ, от 1,2,3,4 курс – 295 лица;
- Студенти от специалност «акушерка», ОКС «бакалавър», ФОЗ, от 1,2,3,4 курс – 119 лица;

### 2.6. Предмет на изследването

**Предмет на изследването** са взаимовръзките между студенти, преподаватели, учебни пособия и възпитателния ефект при формиране на специалистите във Факултета по обществено здраве.

### 2.7. Техническа единица на изследването

Изследването е проведено чрез предварително разработени въпросници за провеждане на анонимни социологически анкети на студенти на обучение във факултети по обществено здраве.

**Техническа единица на изследването** са МУ – София,Факултета по обществено здраве и филиал «Ив. Митев» Враца; МУ- Плевен, Факултет «Обществено здраве»;

### 2.8.. Логическа единица на изследването

**Логическа единица** на проучването са всички лица от мъжки и женски пол, отговарящи на критериите за включване: студенти от специалности «медицинска сестра»; «акушерка»; студенти от «Управление на здравните грижи»; «ОЗЗМ»; СДО - редовно и задочно обучение, като всички те са дали доброволно съгласие за участие.

### 2.9. Признаци на наблюдение на логическите единици

- социален и професионален статус на респондентите;

- оценка на обема и съдържанието на учебния материал в посока научно ниво, балансиран обем, приложимост в професията
- оценка на начина на поднасяне на учебния материал – достъпност, разбираемост, използваните средства за презентация подпомагат ли разбирането
- Степен на удовлетвореност на студентите от компетентността на преподавателите, дали поддържат академичен контакт с тях, дали са ангажирани и съпричастни към учебния процес
- връзка между удовлетвореност от обучението и нагласи за работа в областта на здравните грижи;

## 2.10. Характер на проучването

**Проучването** е комплексно и срезово. Проведено е на няколко етапа, касаещи отделните специалности и програмите за обучение, на базата на анонимно анкетно проучване чрез структурирани въпросници; анализ на документацията, както и образователния процес във факултета по обществено здраве.

## 2.11. Обем на проучването

Обхванати са общо 509 лица: 285 студенти от ФОЗ, МУ – София; 70 студента на обучение във филиал „Ив. Митев“ Враца, МУ – София; 154 студента на обучение във ФОЗ, МУ- Плевен

Основен критерий при подбора на изследваните лица в това проучване е доброволно изявеното им желание за участие.

## 2.12. Време и място на проучването

### Време на проучването

Проучванията включени в дисертационния труд обхващат тригодишен период като започват през м. януари 2017 г. и приключват през м.март 2019г.

Анонимно анкетно проучване на 509 лица, м. януари 2017 г. - м.март 2019г

**Място на проучването**

Проучването на студенти – медицински сестри, акушерки, Управление на здравните грижи; Обществено здраве и здравен мениджмънт и студенти на следдипломно обучение във факултета на територията на Медицински университет в София, филиалът във Враца и Медицински Университет - Плевен.

## 2.13. Организация на проучването

Проучването беше планирано, организирано и проведено с личното участие на изследователя. Участниците подробно са запознати с целите и задачите на проучването. Авторът на проучването самостоятелно събира информацията, получена от всеки един студент.

## 2.14. Органи на наблюдение

Проучването е извършено самостоятелно с оглед постигане на по-голяма точност. В процеса на събиране на информация е търсено съдействие и сътрудничество от ръководството на факултета по обществено здраве към съответните медицински университети.

Всички сътрудници, които подбрахме, бяха запознати предварително с целта и методиката за извършване на изследването и са обучени за работа с инструментариума.

## 2.15. Източници за набиране на информация:

- ✓ Студенти от специалност «Управление на здравните грижи»(УЗГ), образователно-квалификационна степен (ОКС)«бакалавър» и «магистър», ФОЗ, МУ София;
- ✓ Студенти от специалност «Обществено здраве и Здравен мениджмънт», ОКС «магистър», ФОЗ, МУ София;
- ✓ Студенти от специалност «медицинска сестра», ОКС «бакалавър», ФОЗ;
- ✓ Студенти от специалност «акушерка», ОКС «бакалавър», ФОЗ;

- ✓ Европейски директиви за обучение на медицински специалисти;

При подбора на методите за изследване се ръководихме от целта и задачите на изследването.

## 2.16. Методи на проучването

- **Документален метод –** използван е за проучване на нормативни документи, които определят организационните рамки на учебния процес във ФОЗ. Проучени са научни публикации на наши и чужди автори, изследващи проблема за възпитателния ефект във висшето образование.
- **Социологичен метод -** проведено е пряко, индивидуално, анонимо анкетно проучване, по специално за целта разработени въпросници за студенти.
- **Статистически метод -** Данните от проучването и графиките са обработени посредством програмата Microsoft Exel 2009
  - Вариационен анализ – при описание на количествени показатели (признаци). Резултатите са представени като средна аритметична ± стандартно отклонение и стандартна грешка.
  - Графичен анализ – за визуализация на получените резултати е използвана програмата Microsoft Excel 2010.
  - Алтернативен анализ – за сравняване на относителни дялове.

Посочените методи при провеждане на проучването взаимно се допълват, което позволява информацията да бъде многостранно оценена.

За таблична и графична обработка и презентация са използвани продуктите на MICROSOFT OFFICE.

## 2.17. Формулирана научна хипотеза

Професионално-значимите ценности за медицинската професия започват да се формират по време на обучението на медицинските специалисти във ФОЗ, където задача на преподавателите е да заложат у студентите стремеж към усъвършенстване през целия живот и грижа за пациента независимо от възраст, пол, материално благосъстоние, дали е в болнично заведение или в стуктурите на доболничната помощ и домът на пациента. Висшето образование цели да възпита самоотговорност, самосъзнание и самоусъвършенстване в специалистите по здравни грижи.

## ГЛАВА ТРЕТА

# III. АНАЛИЗ И ОБСЪЖДАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ СОБСТВЕНО ПРОУЧВАНЕ

Възпитанието, обучението и образованието са трите основни понятия на педагогиката. В педагогическата наука се приема, че тези понятия са уточнени понятийно, те могат да бъдат разглеждани и отразени в различна степен на абстрактност и в различни системи на научните знания. С това изследване се цели да се изяснят и изследват възпитателните аспекти на обучението на студентите във факултета по обществено здраве, което попада в полето на нетрационните изследвания на интердисциплинарни области.

## 3.1. Анализ на резултатите от проучване на възпитателният ефект от обучението на специалисти в сферата на общественото здраве (ФОЗ)

Формирането на кадрите във факултета по обществено здраве е сложен, многоаспектен, продължителен и противоречив процес, който многократно надминава съдържателната ограниченост на класическото възпитание, което е дефинирано по-скоро за традиционната педагогика с насоченост към подрастващите.

Индивидуалното интелектуално, нравствено, трудово, естетически, физическо и т.н. развитие е биосоциално детерминирано. Развитието на личността е в различна степен предопределена, но и зависи от характера на дейностите, в които тя е включена, а също и от характера, съдържанието, насочеността на изискванията към нейния краен облик.

За проучване на нагласите сред студентите от факултета по обществено здраве бе проведена анкета сред 509 лица обучаващи се в образователно-квалификационна степен «бакалавър» и «магистър»: 285 студенти от ФОЗ, МУ – София; 70 студента на обучение във филиал „Ив. Митев“ Враца, МУ –

София; 154 студента на обучение във ФОЗ, МУ- Плевен. По специалности студентите са разпределени както е видно в таблица 2.

В анкетното проучване не са заложени въпроси касаещи възраст и пол, защото всичките студенти са пълнолетни и няма статистическа зависимост между тези демографски показатели и възпитателния ефект на образованието им във факултета по обществено здраве.

***Таблица 2 Студенти по специалности участвали в анкетното проучване***

| образователно-квалификационна степен "бакалавър" | Образователно-квалификационна степен "магистър" |
|---|---|
| • медицинска сестра - 295 лица<br>• акушерка - 119 лица<br>• УЗГ- 20 лица<br>• лекарски асистент | • УЗГ 1,2,3курс - 35лица<br>• "Обществено здраве и здравен мениджмънт" - 40 лица<br>• трудова медицина и работоспособност |

Голямо значение в педагогическата теория се обръща и на идеята, че заедно с усъвършенстването на социалните и духовни отношения в обществото се усъвършенства и се развива самият човек и той придобива все по-големи възможности, които му позволяват да подобри, както своите природни, така и личностните си свойства и качества.

Така, че в условията на висшето училище, включително във Факултет по обществено здраве от личността на студента се очаква активност и реализиране на много специфични дейности, които да доведат до формирането на желания краен специалист по обществено здраве.

В условията на един факултет по обществено здраве се отчита и възпитателното влияние на специфичната образователна среда. Тук се реализират възпитателни въздействия, поради възникването на социални ситуации с възпитателни характеристики, които може да са предварително планирани, но може да са резултат от професионални ситуации.

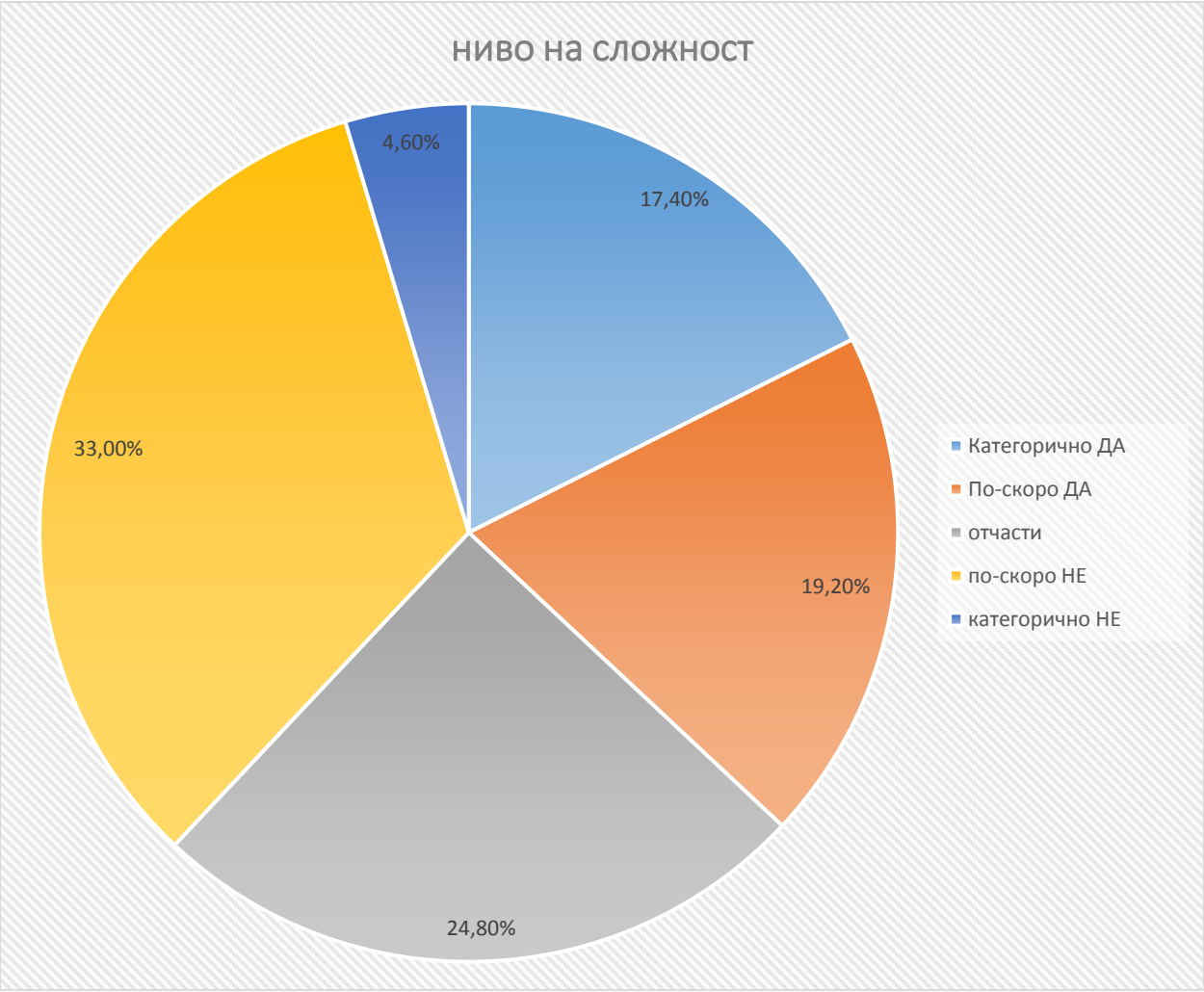
Изграждането на професионални знания и умения има своите правила и последователност. Изграждането на професионални умения се базира на добре усвоени теоретични знания, затова първият въпрос, по който изследвахме мнението на студентите беше: „до колко лекциите и упражненията стимулират интересите на студентите към конкретната научна област“.



Фиг.1 ***Лекциите и упражненията стимулират интересите ми към конкретната област***

Приблизително деведесет процента (86,2%) от анкетираните определят теоретичните и практически занимания като стимулиращи интереса към науката. 58% категорично са сигурни, а 28,20% се колебаят – отговор: „по-скоро да“ . Илюстрирано на фигура 1. Студентите, които дават отрицателен отговор са по-малко от 1% (0,6%), което не е статистически значимо. Анкетираните студенти са от различно ниво на обучение и различна образователно квалификационна степен на образование – от 1-ви до 3-4-ти курс ОКС „Бакалавър“, ОКС „магистър“, така и задочно обучаващи се студенти с ОКС „Магистър“, при които има трайно изграден научен интерес в областта. Стимулирането на научен интерес се интерпретира в широки граници, според индивидуалните особености и степента на образование. Изградените специалисти, които работят в системата на здравеопазването и съзнателно посещават курс за следдипломно обучение (СДО), с присъствието си удовлетворяват нуждата си от нови научни знания, професионално развитие и самовъзпитание.

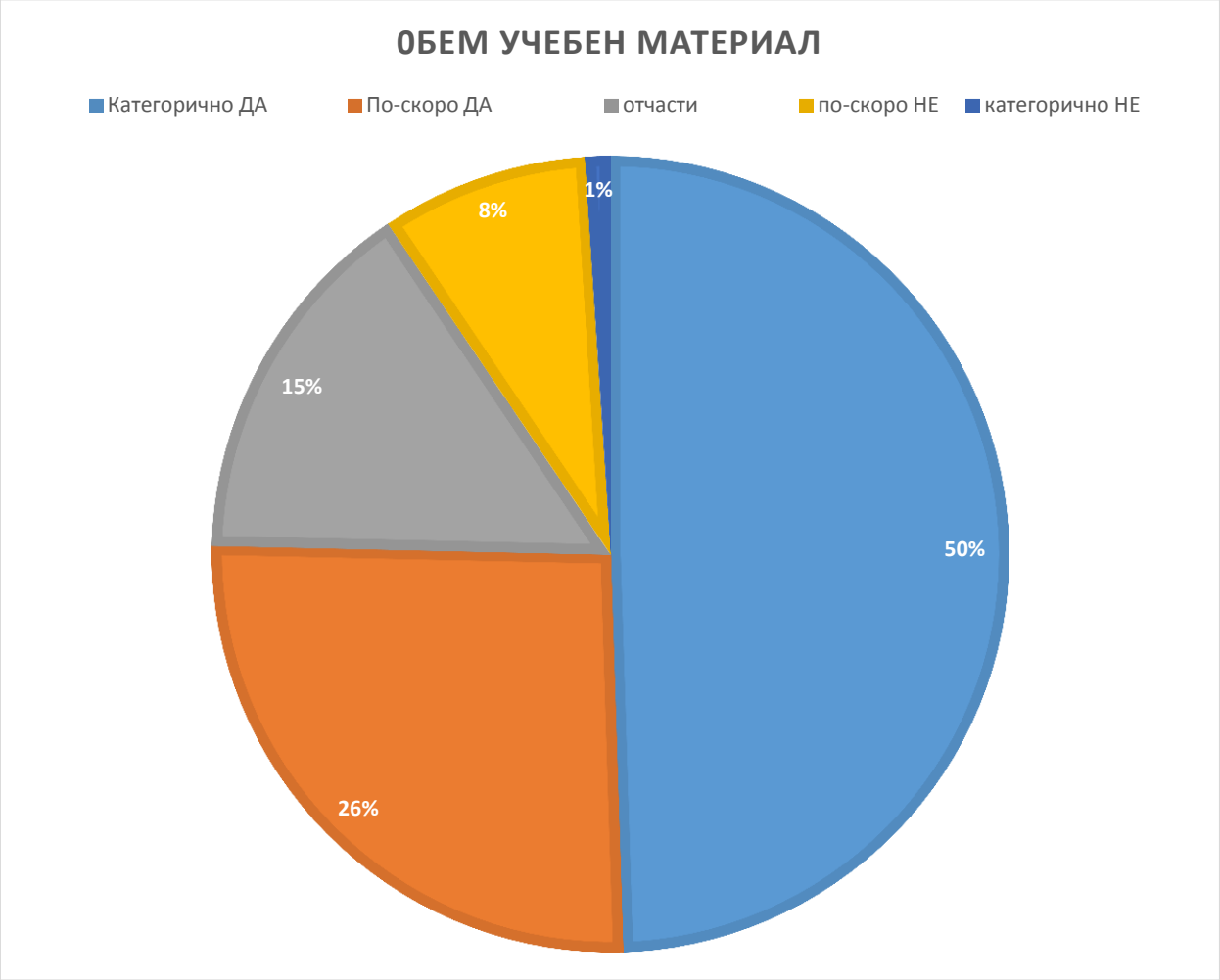
Първият етап от възпитателния ефект на образованието разглежда **познавателната област**, която обхваща теоретичните знания като предмет на учебната дейност. Най–ниското ниво е свързано със способността на обучаваните да се ориентират, точно да дефинират определен клас предмети и явления. Следващото ниво е свързано с интелектуални умения за анализиране и синтезиране. Налице са способности за правене на по– дълбоки и добре обосновани обобщения. Третият етап е наличие на способности за разрешаване на конкретни професионални проблеми [81; с. 47]. Във връзка с предложената от Гилбер опростена класификация на целите на възпитанието и обучението във факултета по обществено здраве, със следващият въпрос търсим мнението на студентите за нивото на сложност на учебното съдържание (фиг.2)




Фиг2. ***Учебното съдържание е с твърде високо ниво на сложност***

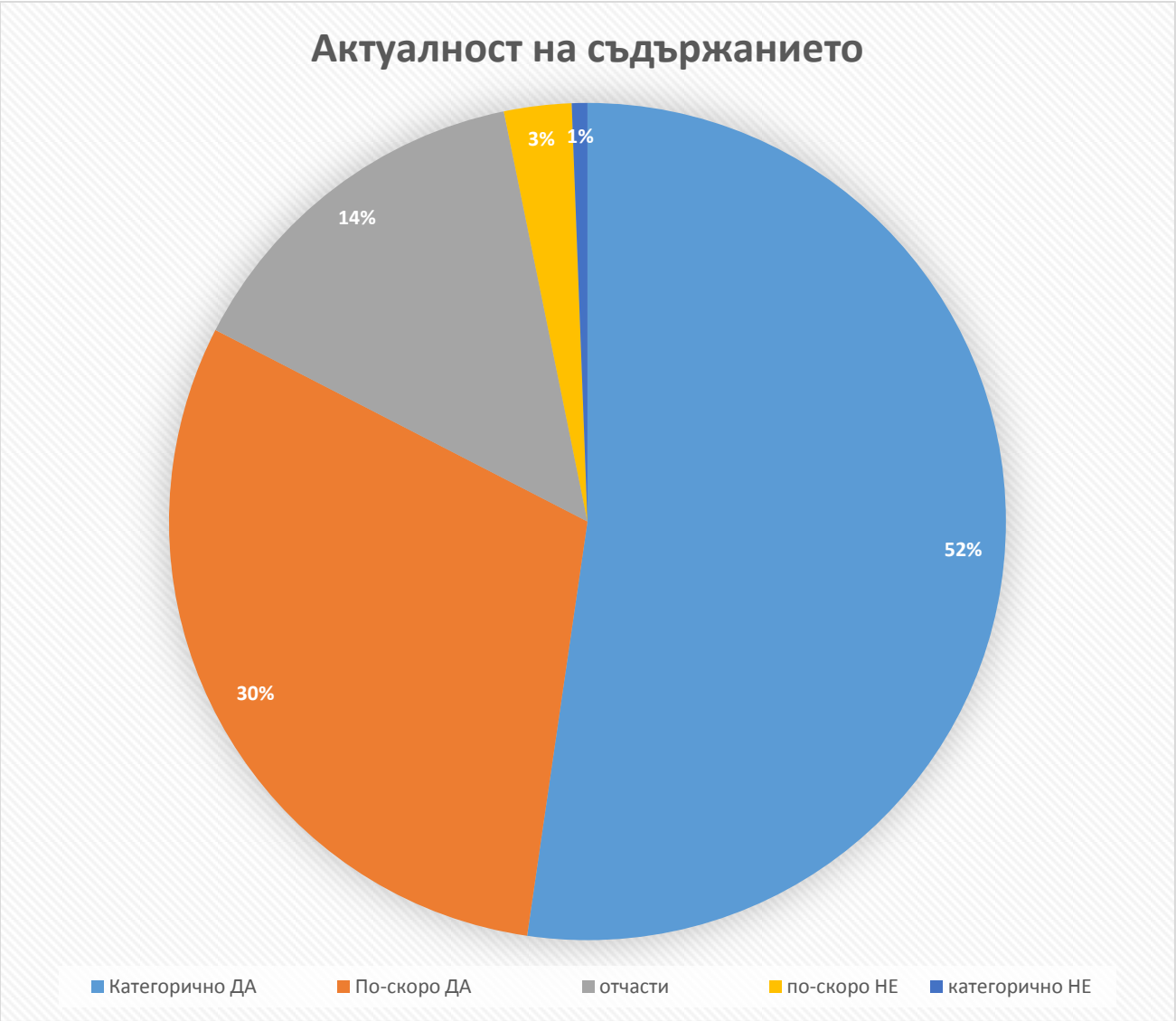
Всеки трети от анкетирани (36,6 %) твърди, че нивото на сложност е твърде високо. Другата една трета (37,6%) не намират нивото на сложност на преподавания материал да е твърде високо (фиг.2). Многообразието на отговорите, които са диаметрално различни, се дължи и на факта, че в анкетата участват студенти от първи курс бакалавърска програма и такива от последен курс на магистърска програма. Това се определя от разликите в изграждане на научно мислене и възприемане на научна информация. 24,8% от анкетираните оценяват научната информация като „Отчасти“ сложна, този показател показва, че усилията на преподавателите са насочени да развиват научно мислене и да стимулират използване на професионален речник и мислене при възпитанието на бъдещите специалисти.

Нивото на сложност няма пряка зависимост с обема учебен материал. Оценката на този показател е относителна и трудно измерима. Няма скала за изказани субективни мнения или да се сравнят мненията на отделните индивиди. Оценката за обема на преподадения материал зависи от предходния опит на студента. Ако студентът идва от училище с преобладаващо обучение по биология, анатомия, химия или латински език и е оценен на матура с отлична оценка, то как да бъде сравнено неговото усещане за обем, със студент завършил преди 10 години и занимавал се предимно с физически труд до момента когато е решил да се обучава в сферата на медицината и здравните грижи. Въпреки тази особеност, целта на обучението е да достигне до всеки студент. Възпитателният ефект на бученето е чрез индивидуален подход да изравни максимално знанията на всички студенти завършили ФОЗ.



***Фиг.3. Балансиран обем на учебния материал ( достатъчен брой часове)***

Половината от анкетираните (49,40%) категорично твърдят, че обемът часове са достатъчен. Една четвърт (25,8%) са посочили „по-скоро да“ - достатъчен(фиг.3). Приблизително една десета от анкетираните (9,4%) определят като недостатъчен обема на предлагания учебен материал. Обучението във висшето образование не предлага само научни факти, изгражда в студентите умения да търсят и доразвиват самостоятелно знанията си. Петнадесет процента определят обема на учебен материал като „отчасти“ достатъчен, което при обсъждане на въпросите в анкетата означава, че има учебен материал, към който тази група от студентите проявяват по голям интерес. За да е възможно да се удовлетвори повишения интерес към определени научни области от медицината и здравните грижи, висшето учебно заведение е необходимо да провежда ежегодно допитване до студентите, за да е възможно да предлага програми за свободно избираеми или факултативно изучавани дисциплини, кръжоци и други форми за достигане на максимална удовлетвореност на студентите от обема от научна информация. Повече от половината от анкетираните студенти са убедени, че обема на учебното съдържание е балансирано, има достатъчен брой часове за теоретични и практически упражнения. Обучението във ФОЗ развива в студентите умения на критичност, работа с научна литература, самоусъвършенстване и самоконтрол.




***Фиг.4. Актуалност на учебното съдържание***

Изследване на актуалноста на учебното съдържание дава важна информация за възпитателния ефект на обучението във висшето образование. Повече от осемдесет процента от анкетираните определя актуалността на учебното съдържание като възможно най-доброто – всеки втори (52%) категорично е убеден в актуалността на учебното съдържание, всеки трети (30,2%) се колебае, липсва им достатъчно информация. (фиг.4) Този показател информира за критериите, по които се избират преподаватели във ФОЗ – това са изявени специалисти в конкретната научна област или клинична практика. Негативният отговор (3,2%), колкото и с нисък относителен дял да

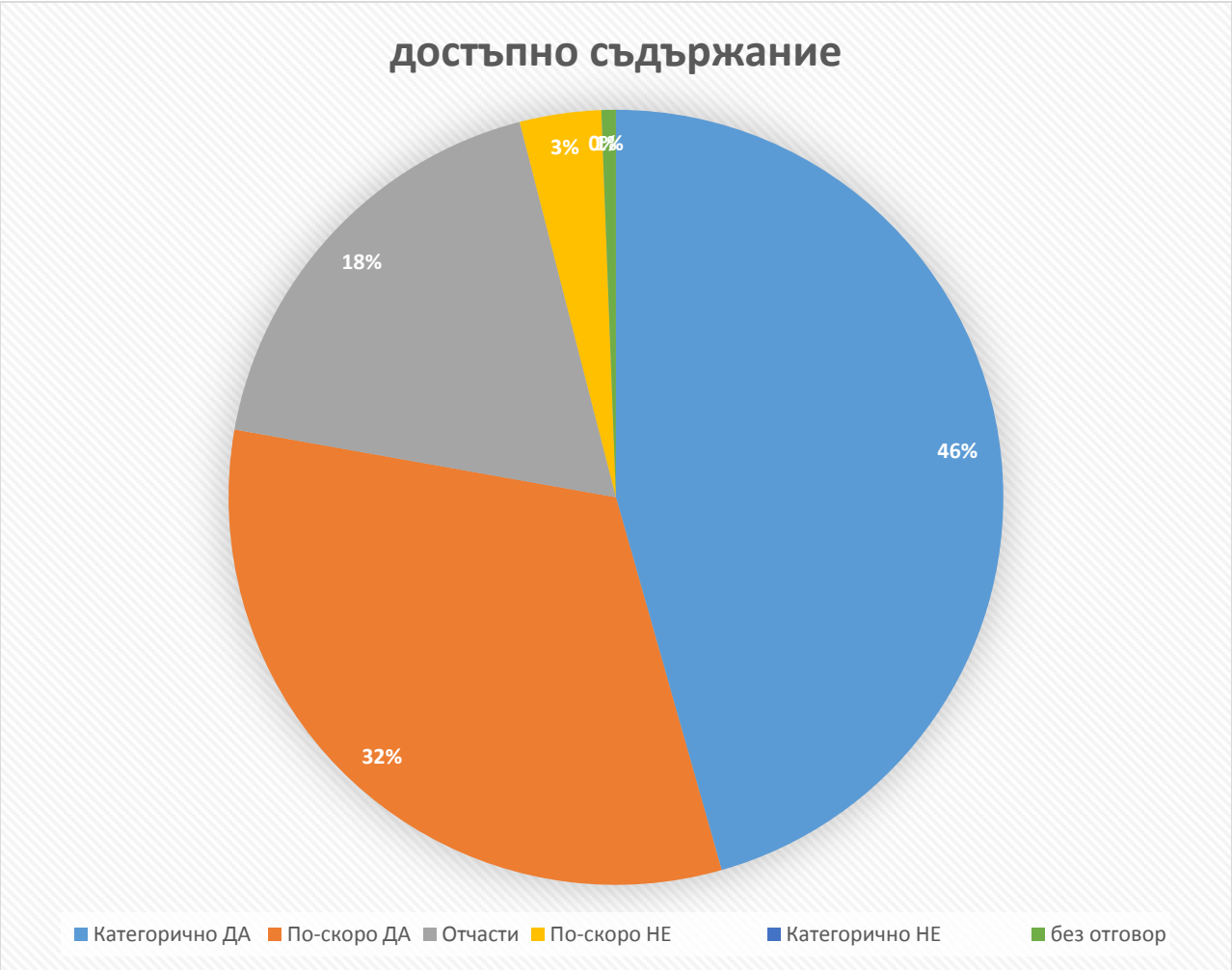
е, налага да бъде изследван допълнително, кои са показателите и причините, които мотивират това твърдение при студентите. Когато научните знания се излагат систематично във формалното образование като медицинското и мениджмънта, винаги се търси връзка между историческото развитие на науката, изявените учени допринесли за развитието и` и съвременното практическо мислене. На тази база се развива научната мисъл в областта до съвременните и` постижения. Спецификата на обучението от теоретични знания към развитие на практически умения и професионални навици дава възможност за навременно отчитане, от преподавателите, пропуските, непълните знания, които не позволяват изграждане на добри умения и включване в лечебния процес. В този смисъл предлаганите теоретични знания са възможно най-актуални за съвременното разбиране за лечение.




***Фиг. 5. Съдържанието е професионално приложимо***

Спецификата на обучителния процес в медицински университет се характеризира с триединство на процеса - от теоретична основа през практически упражнения към приложение в реална лечебна среда – клинична практика. Това дава основание на студентите да могат да оценят и този аспект на обучението. Половината от анкетираните студенти – 50% категорично определят за приложими в практиката на получените теоретични знания.(фиг.5) Липсва отрицателен отговор, а 0,6% не са дали отговор на въпроса, което е корелация с опита на студентите. Всеки студент освен образователния ценз има личен житейски опит, което определя разликите при интерпретация на еднакви научни знания. Тези разлики подпомагат преподавателите да индивидуализират обучението, за да подпомогнат студентите според нуждите им.

По време на клиничната практика и особено по време на преддипломния стаж студентите извършват професионални дейности с все по-голяма степен на самостоятелност. Тук те работят в реална среда под контрола на наставник и работещите здравни професионалисти. Студентите на стаж имат възможност да работят в екип, да развиват личностните си качества, да се доказват в практиката, да комуникират в нормалната професионална среда и да формират съответното поведение. В професионалните дейности студентите натрупват нови преживявания, наблюдения и прозрения, разпознават различни взаимоотношения, заемат критична позиция и правят изводи за своите действия. Тук те трябва да се научат да се справят със стреса в работата.




***Фиг.6. Учебният материал поднася ли се достъпно?***

Комуникативните умения са важен елемент от професионалната характеристика на здравните специалисти. Възпитание в професионална комуникация се постига освен със задълбочени теоретични знания, с тренинг и личен пример. В успешния разговор с пациента, в терапевтичното му обучение е необходимо специалиста да умее да поднася научната информация достъпно, за да подпомогне пациента да вземе информирано решение за собственото си здраве и да участва адекватно в терапевтичния екип. Тези умения се изграждат с адекватно подбрани научни, педагогически методи и средства. За да е възможно възпитание в научен подход и професионално поведение в студентите е необходимо те да разбират същността на лекционния материал. Спецификата на преподаване във Висшето училище налага умение в преподавателите да поднасят толкова достъпно научната мисъл, че да бъде

разбрана, да предизвика научен интерес и надграждане, без да профанизира изказа. Повече от седемдесет процента от анкетираните са удовлетворени от достъпно поднесения учебен материал, конкретно 46% са категорично уверени в твърдението си, 32,2% от анкетираните са съгласни с положителното твърдение. Тази положителна нагласа показва, че повече от три четвърти (78,2%)от респондентите намират за достъпен учебния материал. 18% са колебливи в отговорите. 3,4% срещат трудности в разбирането на учебния материал и 0,6% не са отговорили на въпроса.(фиг.6) В анкетата са изследвани мненията на студенти от 1 до 4 курс на обучение което е основа за широкия диапазон от отговори. Образованието във висшето училище възпитава студентите в любознателност и труд. Поднесения учебен материал е необходимо да стимулира научното мислене и творческия подход и търсене на нови знания, доказателства, история и открития в научната област.

Тук става дума за два принципа на възпитанието тясно свързани един с друг – принципът на съзнателност и принципът за активност. [28;с.141] Съзнателността на възпитавания в процеса на възпитанието се изразява в осъзнаването на поставената пред него задача, с интереса към предстоящата дейност и желанието за успешното й реализиране. Израз на съзнателност на възпитавания е също наличието на положително или отрицателно отношение към влиянията на възпитателните фактори. Критичността към възпитателните влияния е също израз на съзнателност на възпитавания в процеса на възпитанието. Съзнателността се изразява с активност и целенасоченост. Но съзнателност има както от страна на възпитателния фактор, така и от страна на възпитавания. Все пак съзнателността на възпитавания в процеса на въздействието е основна предпоставка за самото осъществяване на възпитанието.

Под активност най-често се разбира свойството на живите същества да реагират на външни дразнения и въздействия. Активността характеризира градивната дейност на личността, действеното отношение на субекта и обекта на възпитателните влияния. Активността в процеса на възпитанието е израз на действеното отношение на факторите на възпитателното въздействие, на действеното отношение на възпитавания към самите влияния, насочени към него. Активността на възпитавания е предпоставка за протичането на възпитателния процес и преди всичко за неговата ефективност.

Същността на принципа за съзнателност и активност във възпитанието е израз на активното и съзнателно взаимодействие на възпитавания с факторите на възпитателно въздействие.




***Фиг. 7. Използват ли се средства за презентиране (интерактивна дъска, компютър, мултимедия, видео и др. пособия)?***

Един от етапите на учебно-възпитателния процес е използването на средства за презентация - въз основа на редица особености на студентската личност и на самия възпитателен процес преподавателят формира студентската личност като подбира учебно съдържание, средства, методи и

форми на работа. Научните знания в образованието на специалистите по здравни грижи, може да се поднесе разбираемо с помощта на умело подбрани средства за представяне.

Има зависимост между достъпността на учебния материал (78,2%) и използваните средства за презентация на същия (89,2%) На фигура 7 е показано, че 65% от анкетираните студенти харесват използването на средствата за презентация и 24,2% одобряват използването на мултимедия и мулажи в обучението. Онагледяването на научната информация я прави по разбираема и достъпна, което позволява на студентите да натрупват научни знания, да развият наблюдаелността си и да изграждат правилни умения. Само двама (0,6%) не са отговорили на въпроса и липсват негативни отговори. Във всяка образователно квалификационна степен има различни възможности за презентиране на научните знания. Преподавателите във Факултета по обществено здраве познават съвременните средства за презентация и умело ги използват според нуждите на студентите и целта на обучението.

Формирането на представи, понятия, възгледи, убеждения, привички на личността в процеса на възпитанието е в пряка зависимост от нейните сетивни възприятия. [28;с.140] Нагледността в процеса на възпитанието е тясно свързана с влиянието на личния пример на формиращите фактори върху изграждането на субективната и обективната страна на възпитаността на личността. Личният пример спомага за конкретизиране, уточняване, обогатяване и развитие на сетивните възприятия, представи, понятия и убеждения на възпитаника. По своята същност принципът на нагледност във възпитанието е израз на единството между субективното и обективното във възпитателния облик на личността. /пак там/ Факторите на възпитанието влият върху възпитаника особено чрез личния си пример.




***Фиг. 8. Препоръчваните учебни материали приложими ли са в учебния процес (учебници, ръководства и др.)?***

През последните десет години във Факултета по обществено здраве се издадоха много нови учебници и учебни помагала, които могат да се използват както на традиционния хартиен носител, така и в електронен вид. Почти всички респонденти (87,2%) определят препоръчаните учебни материали като адекватни и приложими в учебния процес, 11% определят приложимостта на учебните помагала като „отчасти“, негативни отговори липсват. Съвременното образование изисква и налага освен учебни помагала

на традиционен/ хартиен носител и такива на електронна или интернет среда. Преподавателите във Факултета са водещи специалисти в своята клинична или мениджърска област, които познават еднакво добре класическите методи и съвременните подходи в мениджмънт на болестния процес (диагностика, терапия и грижи във всеки етап от развитие на болестния процес), на дейностите по профилактика и ресоциализация.

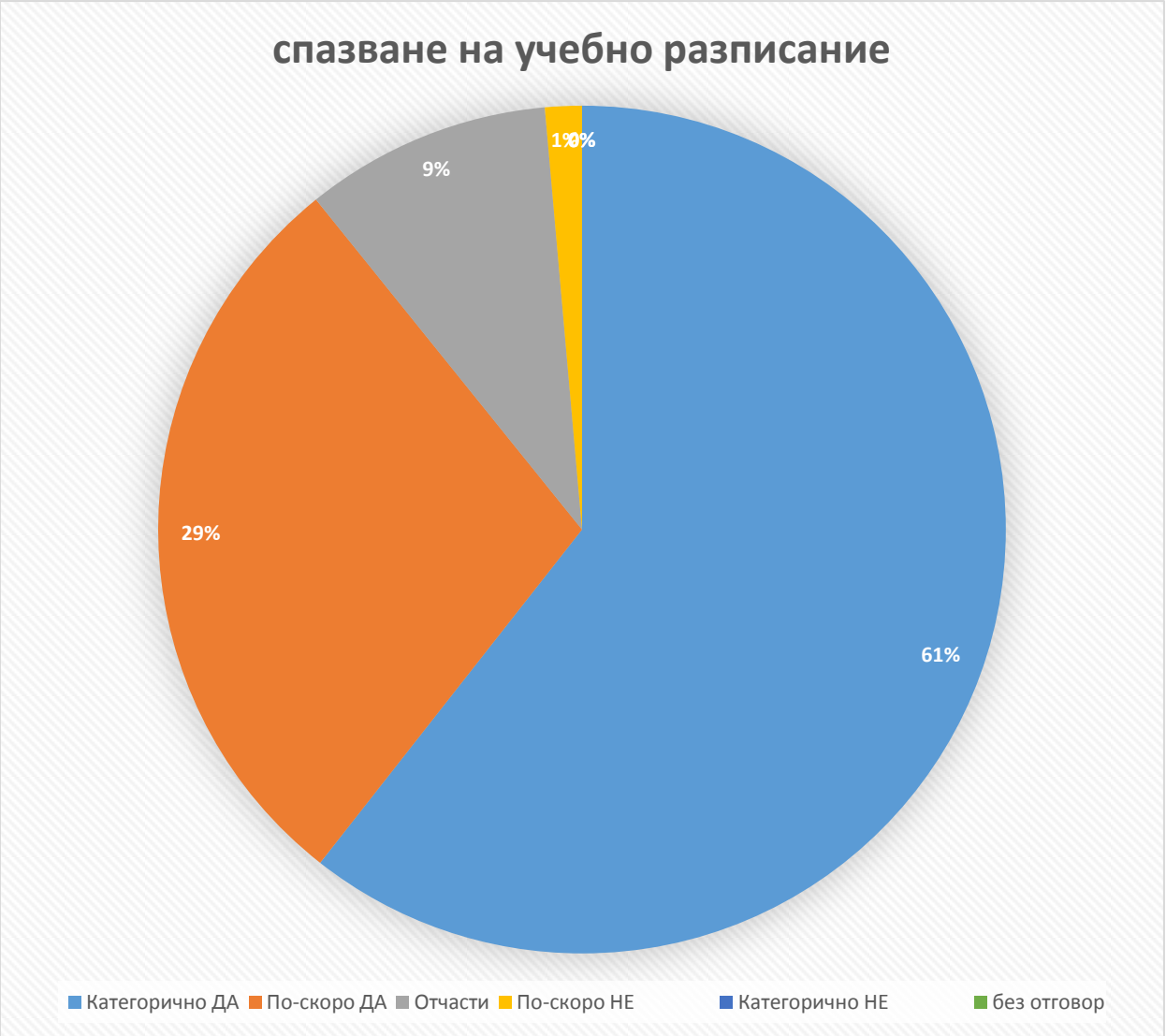
Дейността на човека има различни форми - труд, учене, игра, общуване и др. Водеща роля за развитието и формирането на личността в процеса на обучението и във висшата степен на образование имат учебната дейност и влиянието на формиращите личността фактори, които имаме за задача да изследваме, специално за студентите във Факултета по обществено здраве.

Методите на обучение се развиват от класически към интерактивни, прилагат се съвременни активни методи като ролеви игри, казуси, работа по проект, презентация на курсови работи и др. Тези подходи създават условия за развитието на творческото мислене.

За ръководене на такъв голям по обем учебен процес, толкова разнородна група от хора и постигане на поставените възпитателни цели е необходимо създаване и спазване на общовалидни, ясни правила. Тези правила са заложени в правилника на Университета и на всеки факултет по обществено здраве. Достъпни са до всеки преподавател, студент и административен служител. Най-лесно тези правила се илюстрират с „учебното разписание“. Създаване и спазване на учебното разписание позволява на клиницистите, преподавателите и студентите да планират ангажиментите в университета, времето за отдих и почивка и времето за самоподготовка.

Всяка професия уважава спазването на правилата и на времевото разпределение на дейностите. Това качество е значимо за медицинските специалисти, работещи с хора и отговорни за здравето им. Спазването на учебното разписание е начин за възпитание на бъдещите специалисти да са отговорни и точно да спазват планираните дейности, да уважават другите ценейки времето им. Приблизително всички анкетирани студенти (89,6%) са доволни от спазването на учебното разписание във Факултета по обществено здраве – илюстрирано на фигура 9. Девет процента от отговорите са

колебливи, липсват отрицателни отговори. Изследването на спазването на учебното разписание показва висока удовлетвореност в респондентите, отговорно отношение в преподавателския състав.




***Фиг. 9. Лекциите и упражненията провеждат ли се винаги по учебно разписание?***

Изследване на удовлетвореността от седмичното разписание е много деликатен показател. Съставяне на седмично разписание е подчинено на много и специфични изисквания - спазване на единните държавни изисквания, правилника за дейността на висшето училище, академичната заетост на

щатните и нещатни преподаватели, възможностите на клиничните бази за провеждане на практическо обучение и др. Когато тази сложна система, изградена по единни правила, независещи от студентите, се оценява от десетки студенти е необходимо да се обсъждат аспекти, като локация, транспорт, разпокъсаност на времето (наличие на „прозорец“ между лекциите) и т.н.

Високия процент на удовлетворение от спазването на учебното разписание(90%) демонстрира опита на експерти от учебен отдел да създадат максимално приемливо разписание, това е израз на отговорно отношение към студенти, преподаватели и пример за екипна работа и професионална отговорност. Негативните отговори (10%) ни информират за пропуските, които се реализира поради заетост на хонорованите преподаватели, болест и др. Налага се да координира и дублира работата на ангажираните преподаватели за да не се допуска неспазване на графика с лекции и упражнения.(фиг.9)



***Фиг. 10 . Удовлетворява ли Ви така направеното седмично разписание като часове и дисциплини?***

На фигура 10 графично са показани обобщените резултати. 68,6% от респондентите са удовлетворени от седмичното разписание – това, което е заложено в седмичната програма се спазва от преподавателите, липсват „прозорци“ в учебната заетост и отсъстващи преподаватели. Приблизително седем процента (6,8%) са дали негативен отговор, една четвърт (25%) са колебливи в отговорите. В голям град като София, където са изградени много и различни многопрофилни, специализирани болници и други здравни заведения за първична медицинска помощ, за активно лечение, за долекуване и рехабилитация и т.н., които са акредитирани за обучение на студенти и са разположени на територията на целия град. Всичките тези здравни заведения предлагат добри условия за практическо обучение, високо квалифицирани специалисти за наставници, най-съвременно технологично оборудване, но това представлява затруднение на студентите за предвижване от мястото където се провеждат лекции, до мястото където се провеждат упражнения или обратно. Изискванията за специално облекло на студентите посещавайки споменатите клинични бази, налага и по обемист багаж в определени дни от седмичното разписание. Това са две от водещите причини за неудовлетвореност от седмичното разписание. Пред ръководството на Факултета по обществено здраве в София стои дилема дали да ограничи достъпа до високо специализирани здравни дейности – диагностични и лечебни, до високо специализирани клиницисти или да използва само една клинична база. Всяко решение има положителни и негативни ефекти. Студентите с отговорите и високата удовлетвореност от разпределение на седмичното разписание изказват подкрепа на ръководстовото за възможността да са запознаят по-подробно с повече клинични бази.




***Фиг. 11. Удовлетворява ли Ви графикът с изпитни дати от последната изпитна сесия?***

Времето на изпитните сесии е фиксирано в правилника на висшето училище. Когато студенти и преподаватели работят през целия семестър целенасочено да получат обем от знания и умението да учат през целия семестър полагането на изпит е нещо естествено и възможно да се покрият минималните изискуеми нива на компетентност – това показват резултатите от анкетното проучване – фигура 11. 83,2% от анкетираните са удовлетворени от графика на изпитната сесия. За 12,2 % графикът е натоварен, времето между отделните изпити недостатъчно, за подготовка. Всеки двадесети (4,6%) от респондентите е недоволен от графика за изпитната сесия. Мотивацията за

самоподготовка е различна, уменията за организация на времето и паметовите възможности също. Приемът на студенти във ФОЗ не става по възрастов показател, а по знания по предварително зададен конспект и област. Големият обем научни знания и специализирана терминология затрудняват определени студенти, особено през първата година на обучение – това е показано в резултатите от анкетното проучване. Целенасоченото въздействие от преподавателите, възпитанието на студентите показва развитието на студентите в посока самоподготовка и самоконтрол, за да се справят успешно с фиксирания график за изпитна сесия.

Лекциите не са достатъчни за качествена самоподготовка и развитие на специалистите. Достъпността до специализирана литература, учебници и учебни помагала до студентите е от особена важност за резултатите. Дали лесно студентите си набавят задължителната учебна литература е показано на фигура 12.

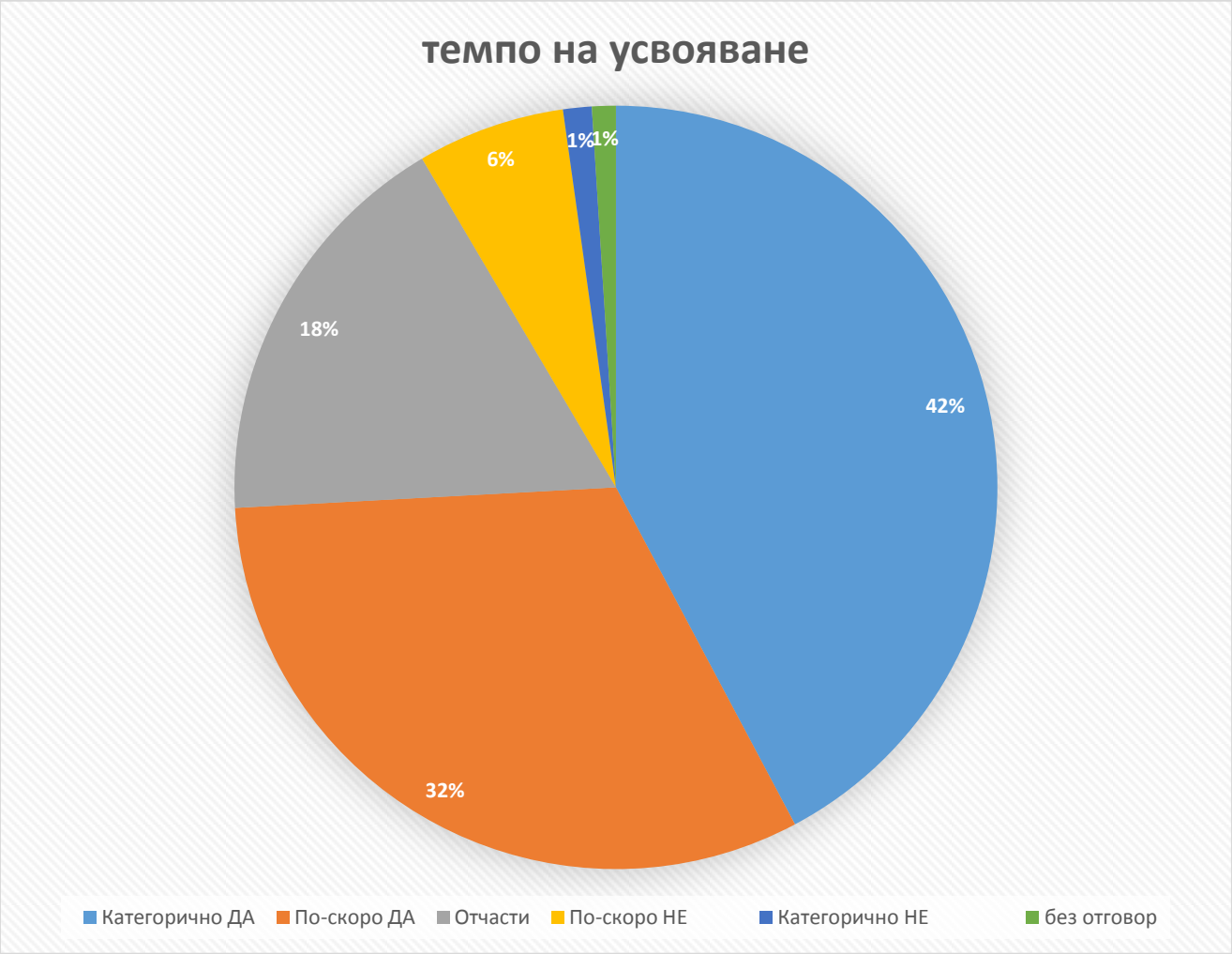
Доцимологията е научна област в педагогиката, която е разработена във Франция през 30-те години на миналия век. Терминът "доцимология" има гръцки произход – "докиме" – изпитание, изпит; "докимозо" – изпитвам, "докимастикос" – който е годен да изпитва, изпитващ. Терминът се използва във всички държави в Европа, с изключение на Великобритания. Доцимологията се определя като наука, която изяснява системата и формите на изпитите и изпитването, начините за оценяване на знанията, проявите на субективизъм на изпитващия при оценяването, а също и възможностите, които могат да осигурят по-голяма обективност на оценката. Тя е вид изследване и познание. (252)




***Фиг.12. Лесно ли набавяте задължителната учебна литература?***

Задължителната учебна литература е лесно достъпна за 83,4% от респондентите; за 6,2% е трудно да си набавят задължителната учебна литература, отоносителният дял на студентите, които срещат известни затруднения е 9,6%. Не са отговорили 0,8% от анкетираните студенти. Медицинската библиотека е позиционирана на територията на Медицинския университет. Разполага с богат литературен, научен фонд и удобни читални с интернет. Голяма част от научната литература е дигитализирана и достъпна в електронен вид за ползване, което е предпоставка да се увеличи обема на достъпност и удовлетвореността на студентите, които невинаги могат да се възползват от -, или не им е достатъчно работното време на библиотеката. Има реална възможност за закупуване на актуалните учебни помагала. Необходимо е да се изследват знанията и уменията на студентите за работа с електронни

учебници, което е възможен вариант при затрудненията за набавяне на задължителна литература.




***Фиг. 13. Учебният материал усвоява ли се с нормално темпо?***

Принципът на трайност във възпитанието е свързан с останалите принципи на възпитанието и без неговото спазване е невъзможно пълноценното протичане на възпитанието на личността.

Степента и скоростта на усвояване на учебния материал е обратната връзка, която дава възможност да се оцени качеството на преподаване.

Обучението е двукомпонентен процес от преподаване и учене. Ученето при възрастните има различна мотивация от ученето при децата. Основава се на досегашния личен опит на обучавания и мотивацията за саморазвитие и самоусъвършенстване.

Самооценката на студентите за бързината с която се усвоява учебния материал е илюстрирана на фигура 13. Повече от две трети - 73,6% от респондентите определят темпото, с което усвояват учебния материал за много добро и добро. Високият процент на удовлетвореност от учебния процес корелира с високия процент на удовлетвореност на студентите от седмичното разписанието и достъпността на учебното съдържание. Същевременно 17,8 % определят темпото на усвояване за задоволително и 7,4% за лошо. 1,2% не са дали отговор на въпроса. Темпото на усвояване на учебният материал се определя от различни фактори, някои от които са мотивация, отделено време за самоподготовка и активно участие в теоретичното и практическо обучение.

Студентът, както и всеки друг учащ се, е субект и обект на конкретни социално-педагогически и дидактически по характер отношения. Личността се изгражда предимно в системата на тези отношения посредством дейността и общуването. Главните звена на взаимодействието на учащия се със средата са процесите на интериоризация и екстеоризация. Благодарение на тези процеси се стига до усвояване на социалните норми и ценности на професията, но и регулиране на индивидуалното поведение и адаптация към обективните условия. Повече от три четвърти – 85,6% от анкетираните студенти определят собствената си успеваемост като пряко зависима от компетентността на преподавателите. „Компетентност“ е термин, който се използва в два аспекта, единият определя преподавателят като добър и компетентен клиницист, а другият - преподавателят като опитен педагог.

Доцимологията е дял от дидактиката, занимаващ се с измерването и оценяването на постиженията на учениците и студентите в обучението. Измерването е един от процесите на познание и представлява процес и резултат от спазване на определени правила. Всяко едно измерване е необходимо да отговаря на следните условия: надеждност, обективност и

валидност. Често пъти се поставя знак на равенство между измерване и скалиране. Скалирането е начин на подреждане на числа и събития. В процеса на обучение съществува специфичен вид измерваме, което се нарича диагностика, която установява, класифицира и прогнозира различни свойства, качества, черти на различни предмети и обекти. Някои от измерванията в училище или в университета завършват с оценка, а други с диагноза. Диагнозата, в този смисъл, е един вид извод заключение за състоянието на дисгностицирания обект. Измерванията и диагностиката използват следните методи: наблчдение, експериментиране, тестиране, анкетиране, анализ на дейности, експертиза, диагностична беседа и т.н. Измерването и диагностиката обслужват контрола на обучението и са негова форма. Всеки един контрол в обучението има своите принципи и основания, които е желателно да се спазват. Това са: обективност, целенасоченост, системност, прозрачност, приоритети. Видовете контрол са: предварителен, текущ, периодичен, заключителен. Контролът може да бъде открит, дискретен, внезапен, предупреден, доброволен или задължителен. [254]

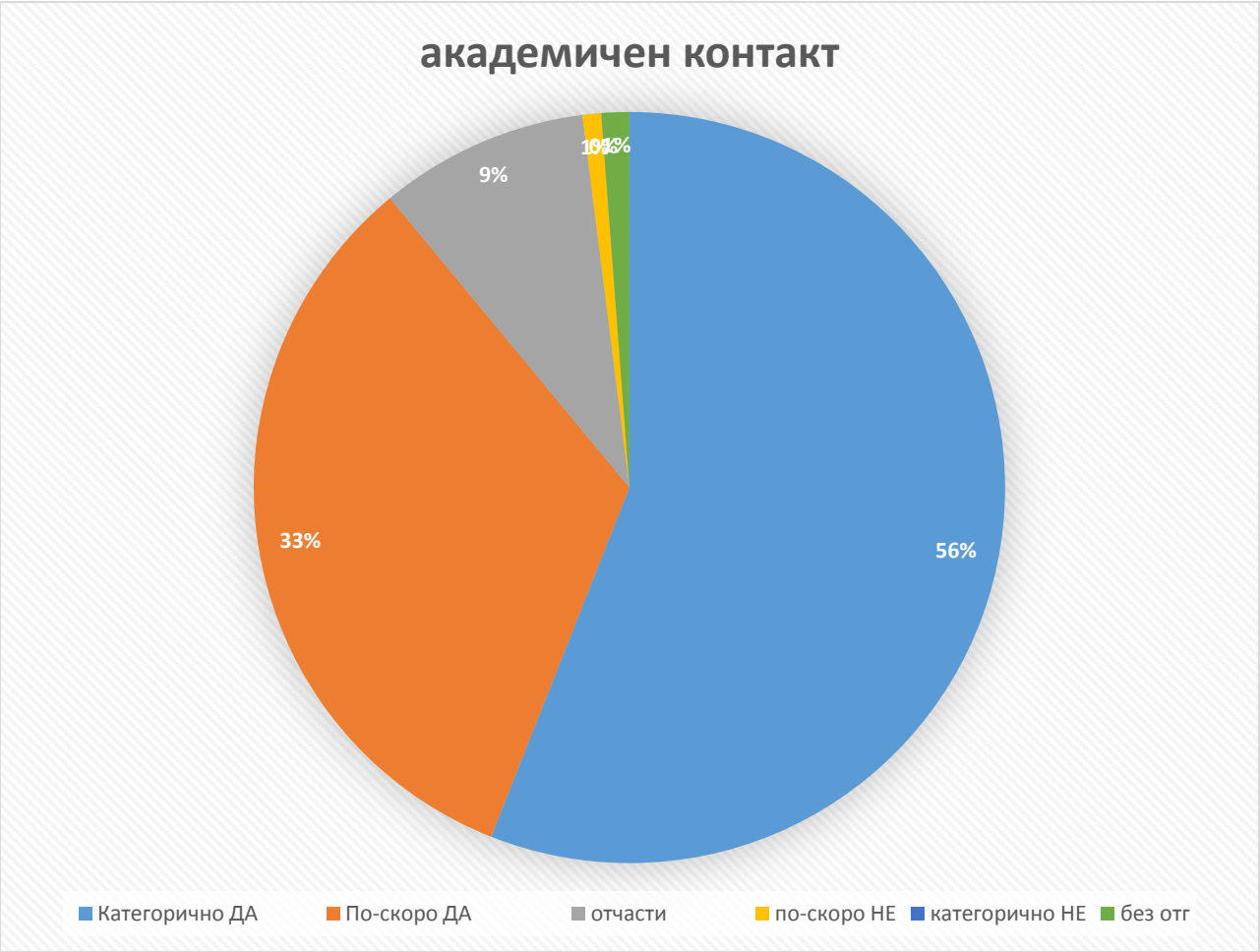
Провеждане на изпитна сесия е задължителен, предупреден, заключителен контрол в обучението на студентите.



***Фиг. 14. Учебната Ви успеваемост зависи ли от компетентността на преподавателите?***

Студентът, както и всеки друг учащ се, е субект и обект на конкретни социално-педагогически и дидактически по характер отношения. Личността се изгражда предимно в системата на тези отношения посредством дейността и общуването. Главните звена на взаимодействието на учащия се със средата са процесите на интериоризация и екстеоризация. Благодарение на тези процеси се стига до усвояване на социалните норми и ценности на професията, но и регулиране на индивидуалното поведение и адаптация към обективните условия. Повече от три четвърти – 85,6% от анкетираните студенти определят собствената си успеваемост като пряко зависима от компетентността на преподавателите. „Компетентност“ е термин, който се използва в два аспекта, единият определя преподавателят като добър и компетентен клиницист, а другият - преподавателят като опитен педагог. Съчетаването на такива личностни и професионални качества е причина за добрата мотивация на студентите да се образоват и да трупат знания и да израстват в професионален аспект.

Негативни отговори липсват. На въпросът не са отговорили 1,4% от анкетираните. 13% от анкетираните студенти се колебаят в отговора си. Естествено е всяка личност да има индивидуален темп на усвояване, на емпатия и симпатия в личностния контакт с преподавателя, това е основна причина да има студенти, които не чувстват своите успехи и натрупани познания като пряка зависимост от компетентността на преподавателя. Колкото и добър да е един преподавател, ако не се полагат достатъчно усилия от студента не е възможно развитие и успеваемост.




***Фиг. 15. Поддържат ли преподавателите академичен контакт със студентите (въпроси, адекватни реакции на зададени въпроси и др.)?***

Освен оценяване на студента обект на оценяване може да бъде и преподаването на учителя. Според М. Енчева това оценяване може да е чрез постиженията на студентите под формата на знания и умения, може да бъдат избраните методи на обучение, както и урокът като организационна структура.

В изграждане на професионалния облик на студентите основна роля има преподавателя с личния си опит, академичните си познания и комуникативните умения да заплени въображението и научната мисъл и да мотивира за научни успехи. Академичния контакт се изразява в различни дейности през срока на обучение. През първата година на обучението академичният контакт се свежда до: ходи ли студента на лекции, семинари и практически упражнения, какви са впечатленията му, достъпни ли са

необходимите учебници и учебни материали, какво е качеството на провежданите учебни занятия, преподавателите водят ли ги редовно, подготвят ли се за тях, съобразяват ли се с нивото на аудиторията. Първокурсникът има ли нужда от допълнителни консултации, наясно ли е как да се подготви за изпитна сесия, запознат ли е с реда за решаване на някои административни ситуации, като извънредни и поправителни сесии, записване в следващ семестър или по-горен курс, прекъсване и т.н. Има ли студента нужда от компютър и интернет по време на по-големите „прозорци“ в разписанието му. Наясно ли е как да обработва експериментални данни от упражненията и познава ли подходящи програмни продукти за тази цел? В Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в помощ на студента са започнали програма „Академичен наставник“. [216] Опитът на Факултета по обществено здраве към Медицински университет София, има неакадемична и нещатна длъжност „курсов ръководител“. Това е лице отговорно за по-лесното вписване на студента в новия ритъм на академичното образование. Преподавател, с който студента може да сподели своите затруднения преди да се превърнат в проблем. От административна гледна точка има експерт, това е специалист, който е ангажиран и в услуга на всеки студент за спазване и развитие на студентските му права.

Академичният контакт в следващите години от следване, превез има научното търсене, подпомагане на студента да развива своето критично мислене, да формулира научни тези, да изгради план и тези, да работи творчески с достъпната научна информация и да я прилага в реални лечебни условия.




***Фиг. 16. Ангажирани и съпричастни ли са преподавателите към учебния процес?***

Изследването на академичния контакт е съществен елемент от оценката на качеството на образованието във висшето училище. Анкетираните студенти оценяват академичното общуване във ФОЗ като добро и ефективно – 89%, негативен отговор липсва и само 1,2% не са дали отговор на въпросът.

„По същество обучението и възпитанието са две тясно свързани и в много отношения взаимно обуславящи се страни на една и съща дейност.“ [205;с.24]

Пред съвременните специалисти и преподаватели по здравни грижи и медицина стои основната задача за създаване на нова генерация специалисти по „здравни грижи“ и „здравен мениджмънт“, които да са подготвени за предизвикателствата на динамично формиращият се пазар на здравни услуги, които наред с това да са носители на предприемачески дух и зачитащи универсалните етични принципи на здравеопазната практика.

Академичният контакт между преподаватели и студенти в обучението по здравни грижи и медицина има своята специфика, която се определя от обекта на въздействие - пациента. Взаимодействието между академичен преподавател, преподавател в база/ наставник/ ментор, персонал, пациент е многомерно и важно за формиране на съвременния специалист по здравни грижи.

Как възприемат студентите своите преподаватели, тяхната ангажираност и съпричастност към учебния процес проучихме с поредния въпрос в анкетата. Приблизително деведесет процента (89,4%) от анкетираните определят преподавателите като ангажирани и съпричастни. Този висок процент се дължи и на факта, че със всеки определен студент работят много специалисти и преподаватели, което дава възможност студентът да преодолее своята стеснителност, да премине бариерите на неувереност и естествено да се включи в специфичния учебен процес. Не са дали отговор 1,8% от респондентите, а 1,4% са дали негативен отговор. Високият брой студенти в курс за теоретично и практическо обучение, намалява възможността за индивидуален подход на преподавателя. Групата студенти отговорили колебливо „отчасти“ са 8,6%. Тази група студенти налага преосмисляне на педагогическият подход и по-гъвкаво педагогическо общуване с индивида. (фиг.16)

Академичното общуване в двойката студент – преподавател включват и ефективното обучение. Всяка формална форма на обучение е организирана по стриктно разписани програми и правила. Медицинското образование отговаря на единни държавни изисквания (ЕДИ), които е задължително да се спазват. Студентите са различни индивиди. Ефективното обучение, възпитателния

ефект на висшето образование е успешно ако се съобрази/ съчетае официалната програма и индивидуален подход в образованието.




***Фиг. 17.В помощ ли са преподавателите на студентите ?***

Анкетираните студенти определят работата на преподавателите от голямо значение и помощ за тяхното развтие – 91,2%, 70% отговарят категорично „да“, и 21% „по-скоро да“. На фигура 17 е показано липсата на негативни отговори. Не са дали отговор на въпроса 1,6%. Не винаги усещат помощта на преподавателите 7,2% от респондентите.

Педагогическото общуване е в основата на ефективното педагогическо взаимодействие и е полифункционален процес. /19, 110/ Приема се, че

общуването е онзи механизъм, чрез който в голяма степен се постига педагогическото взаимодействие, контакт и влияние между субекта и обекта в обучението. То допринася и за превръщането на обекта в субект на дейността и партньор в педагогическото взаимодействие. Когато общуването е подчинено на определени педагогически задачи, то изпълнява ролята на средство и метод на обучение.

Ефективната комуникация с преподавателите има положително въздействие върху студентите. От една страна, тя води до развитие на позитивни междуличностни отношения, а от друга – допринася за засилване на мотивацията на студентите за по-високи успехи и за развитие на професионалните интереси. Без съмнение пълноценното професионално общуване с преподавателите, които са специалисти в своята предметна област, е един от мощните фактори, които стимулират интереса на студентите към учебната дейност.

В цитираната монография на Христина Милчева „От традицията към иновацията при обучението на медицинските сестри и акушерките“ се набляга на променената роля на преподавателя от лектор до модератор, иноватор и експериментатор, перманентно повишаващ своите професионални компетенции и квалификация. Развитието на информационните технологии е предпоставка за обогатяване на информираността на студентите, които се превръщат в активни субекти на обучението. Това налага непрекъсната промяна на фактори на обучаващата среда във факултета.

Професионалните ценности и професионалният морал се предават и формират в целия процес на клинично преподаване до леглото на болния, практическото обучение, стажовете и професионалното общуване. Професионализъм и професионален морал се демонстрират от всички преподаватели при всяко взаимоотношение с пациенти, техни близки, колеги и студенти. Добрият пример е нещо изключително въздействащо, тъй като единият от начините на обучение е по образец, т.е. наставници, преподаватели и обучаващи опитни колеги трябва да са примери за подражание. Общуването с пациентите и техните близки, тяхната признателност и упование в медиците и техните познания и умения са съществен формиращ и възпитателен фактор във факултета по обществено здраве.

## 3.2. Анализ на резултатите от проучване на възпитателният ефект на практическо обучение

В литературата макар и с известна условност, би могло да се открояят четири смисъла в употребата на понятието „възпитание“:

1/ В широк социален смисъл, когато се говори за въздействие на цялата обкръжаваща действителност върху човека;

2/ В широк педагогически смисъл, когато се има предвид целенасочената дейност, обхващаща целия учебно-възпитателен процес;

3/ В тесен педагогически смисъл, когато под възпитание се означава една или друга възпитателна работа и

4/ С още по-тясно значение, когато се има предвид формирането на определени качества ( нравствени, естетически и др.).

Обучението на студентите във Факултета от обществено здраве може да се изследва всяко ниво на възпитателното въздействие. Практическото обучение се разглеждат именно в това най-тясно значение, когато се формират определени професионални, нравствени, естетически и др. качества в студента – специалисти по здравни грижи или управленски кадри.

Дейността на човека има различни форми - труд, учене, игра, общуване и др. Водеща роля за развитието и формирането на личността в процеса на обучението и във висшата степен на образование имат учебната дейност и влиянието на формиращите личността фактори, които имаме за задача да изследваме, специално за студентите във Факултета по обществено здраве. Тук също ще подчертаем, че студентът, както и всеки друг учащ се, е субект и обект на конкретни социално-педагогически и дидактически по характер отношения. И тук личността се изгражда предимно в системата на тези отношения посредством дейността и общуването.

Във висшето образование основните психически механизми, посредством които се разгръща въздействието на факторите и се стига до развитие и формиране на личността на студентите са:

- Формираната система от мотиви за съответна дейност и поведение;
- Възникването и преодоляването на противоречието между актуалното равнище на развитие и необходимото ново социално и личностно ниво на развитие;
- Ориентирането в учебната дейност и изискванията на формиращата среда;
- Управлението и саморегулацията в дейността и поведението на студента.

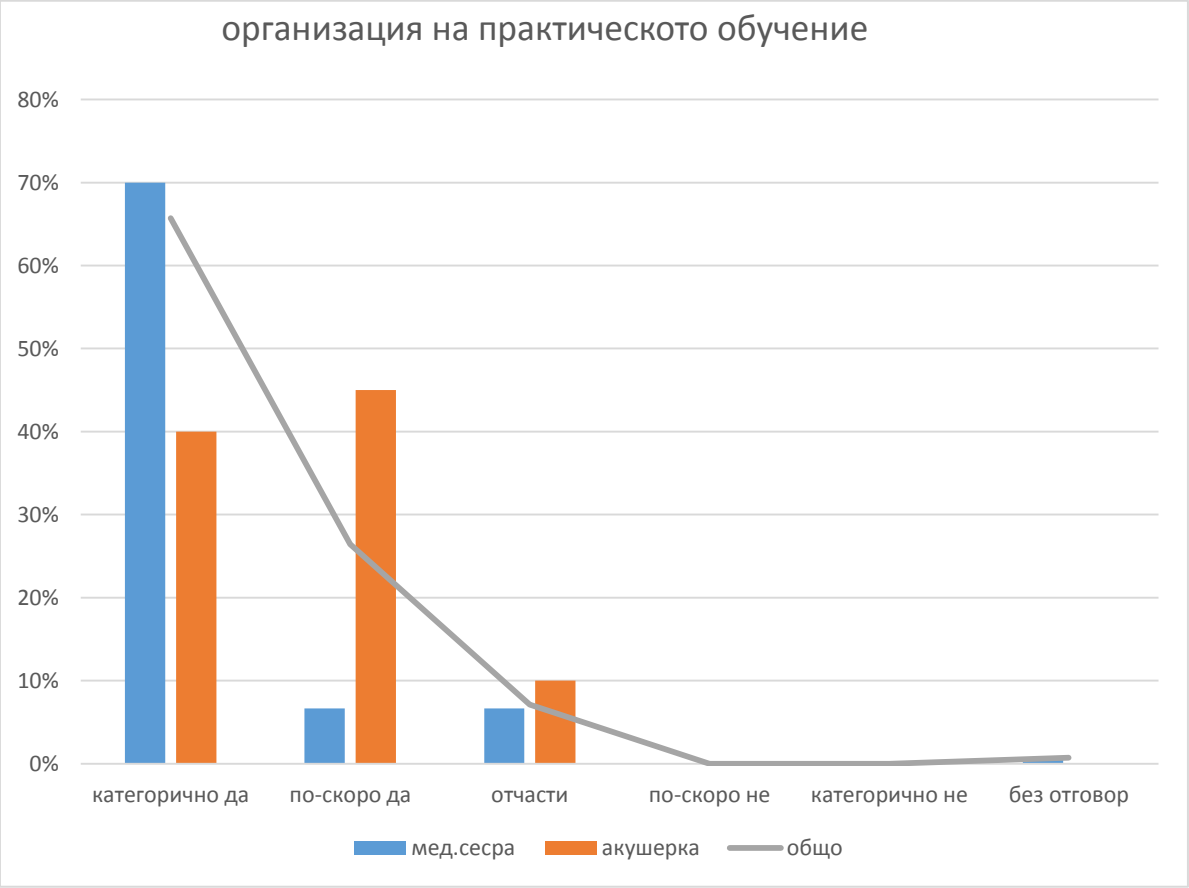
Тези общи механизми са също съществени за цялостното изграждане на личността на обучаващите се във факултета по обществено здраве.

Най-важната задача на обучаващия е да постави студентите в ситуации, които да подпомагат обучението, да дава задачи, отговарящи на нивото им на подготовка. Работата по предварително подготвен план спомага процеса на обучение. Според А.Андонова да се превърне работата в обучение означава да се определят и подготвят поредица работни задачи, да се даде възможност на обучаемите да ги изпълнят под наблюдение и да има обратна връзка за качеството на изпълнение.

К. Митева и З. Атанасова посочват, че за ефективно изпълнение на многостранните и отговорни задачи на бъдещате професионалисти, подготвяни във ФОЗ, обучението /в частност практическото обучение/ трябва да осигури готовност за осъществяване на адекватни здравни грижи. Готовността за упражняване на професията на специалистите по „Здравни грижи” се определя от степента на усвояване и притежание на основните компоненти на професионалните компетенции като комплекс от знания, умения, отношения и личностни качества.

Изследвахме отношението на студентите спрямо организацията на практическото обучение. Възможните релации са от убеденост до отрицание на практичекото обучение. По единни държавни изисквания (ЕДИ) практическото обучение на студентите – специалисти по здравни грижи съставлява 50% от целия курс на обучение. Подготовката на практически задачи, организация на подходящи клинични бази и клинични случаи според нивото и степента на подготвеност на студента това са възможностите на преподавателя да мотивира студента да е удовлетворен или не от провежданото практическо обучение. На фигура 18 са илюстрирани отговорите – почти всички анкетирани (92,14%) са доволни от организацията

на практическото обучение. Отговор „отчасти“ са посочили само 7,14% от анкетираните, негативни отговори няма. Когато се организират практически упражнения в реална болнична среда, където пациента е участник в образователния процес, не е възможно да се планира

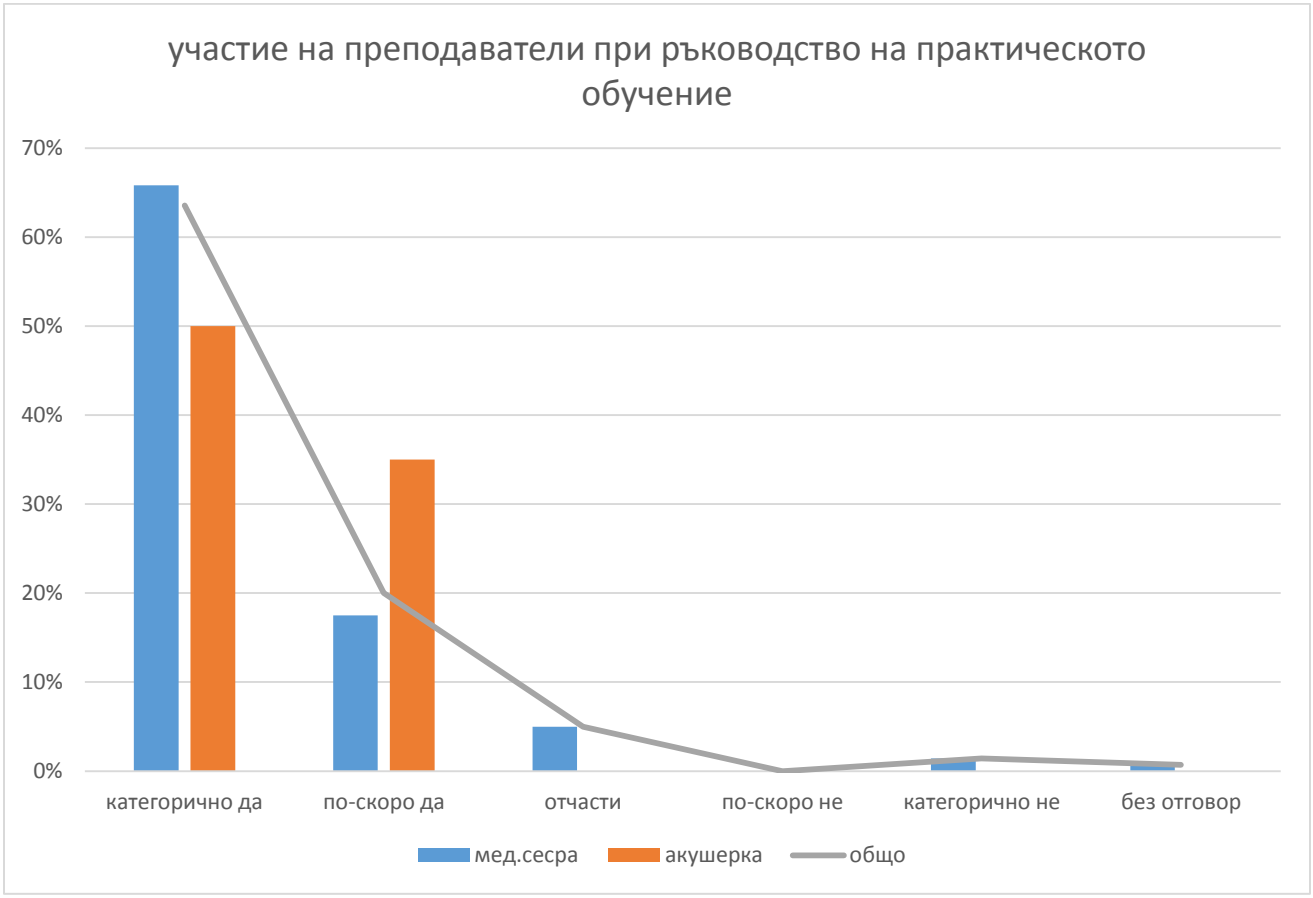



***Фиг.18 Организация на практическото обучение***

в кой ден от седмицата ще има изучавания клиничен случай, при който е подходяща определена терапия и има възможност да се упражняват конкретни практически умения и дейности. Задължително е информираното съгласие на пациента да участва в образователния процес. Ако пациентът не се чувства сигурен и спокоен в лечебно-учебна ситуация и по преценка на лекуващия лекар и обслужващ персонал, то студента и преподавателя са само наблюдатели. Всеки преподавател е успешен клиницист и специалист в

областта си, което подпомага водене и развитие на практическото упражнение с най-голяма полза за студентите и планираните учебни задачи.

Преценката на анкетираните студенти за участието на преподавателя в практическото обучение е показано на фигура 19. 84,57% посочват, че преподавателят участва в ръководство и провеждане на практическото обучение, 8.14% преценят участието „отчасти“/ частично. Има и негативни отговори – 6,43%. Един респондент не е дал отговор на въпросът. В реална клинична среда е напълно естествено да присъстват и участват в учебния процес и професионалистите по здравни грижи и всички членове на лекуващия екип, работещ в конкретната лечебна клиника или отделение. При специфични планирани учебно-практически ситуации присъствието на университетския преподавател не е възможно. Например при провеждане на ендоскопски изследвания, в операционен блок и други, но това, че физически преподавателят не присъства не означава, че той не е организирал участието на студентите.

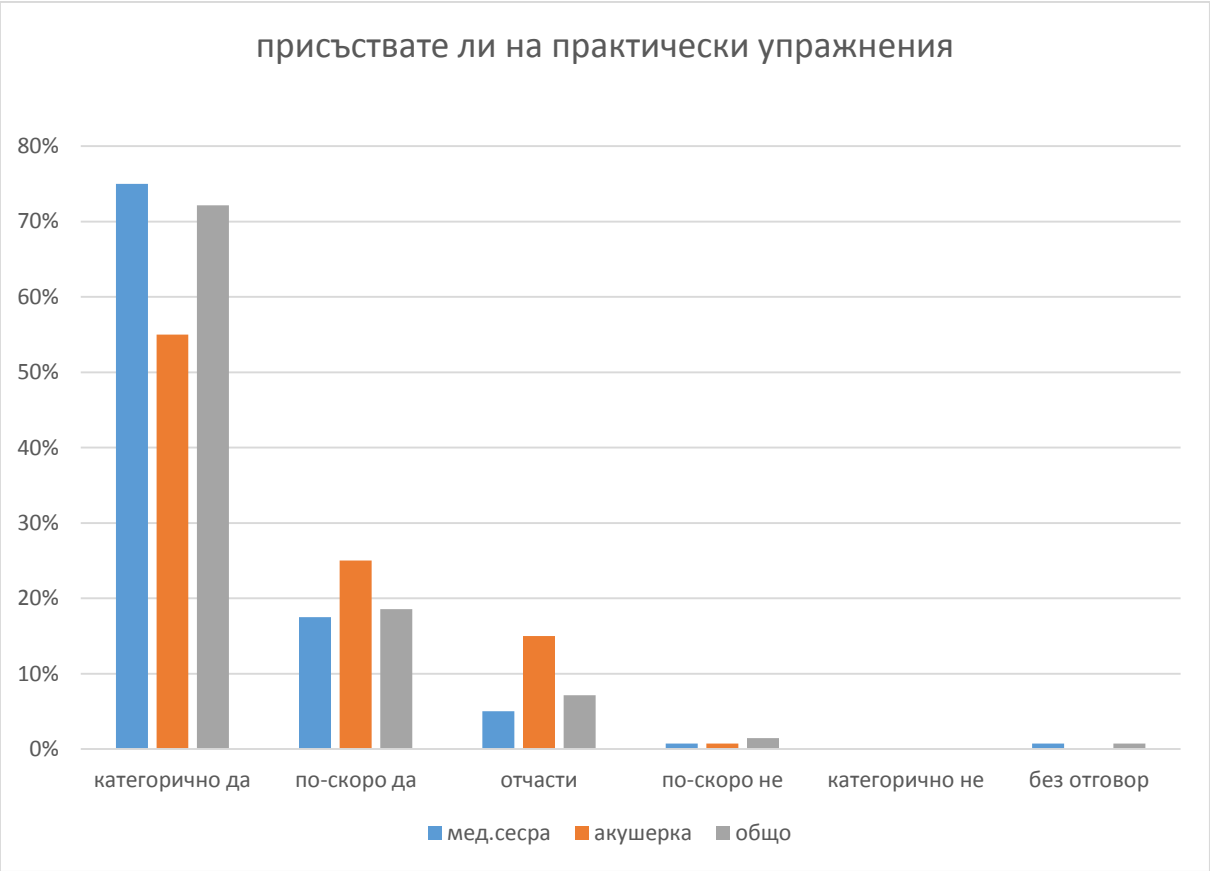



***Фиг.19 Участие на преподавателите в практическото обучение***

В ежедневната работа на специалистите по здравни грижи възникват различни проблемни ситуации, изискващи точни, бързи реакции и адекватно професионално поведение. Уменията за тяхното разрешаване се свързват с така нареченото „клинично мислене”. Изграждането и усъвършенстването им в процеса на практическо обучение изисква солиден запас от теоретични знания, продължително наблюдение и пряко участие в лечебния процес на пациентите.

По учебен план и според правилника на Медицински университет и конкретно на Факултета по обществено здраве, практическите упражнения и клинична практика са задължителни. Отсъствията са ограничени и се отработват при определени от правилника условия. С изследването на нагласата на студентите дали посещават редовно практическите упражнения, не се търси само ефекта на добра дисциплина и спазване на правилника. По-скоро отчитаме мотивацията на студентите да се научат, да се срещнат с предизвикателствата в реална среда, обучение с „истински“ пациент и да се развиват като специалисти.

Възпитание извън труда, извън човешката дейност е невъзможно. Но различните човешки дейности съдържат в себе си различна възможност за възпитание, което е детерминирано от целите и задачите на всяка човешка дейност, от нейното съдържание, форми на проявление, място и значимост за индивида и обществото, времетраене на нейното реализиране в живота на човека. Същността на принципа на възпитание в и чрез труда произтича от закономерната връзка между дейността на индивида в труда и влиянието на труда за изменение на човешките добродетели.[28; с. 139]



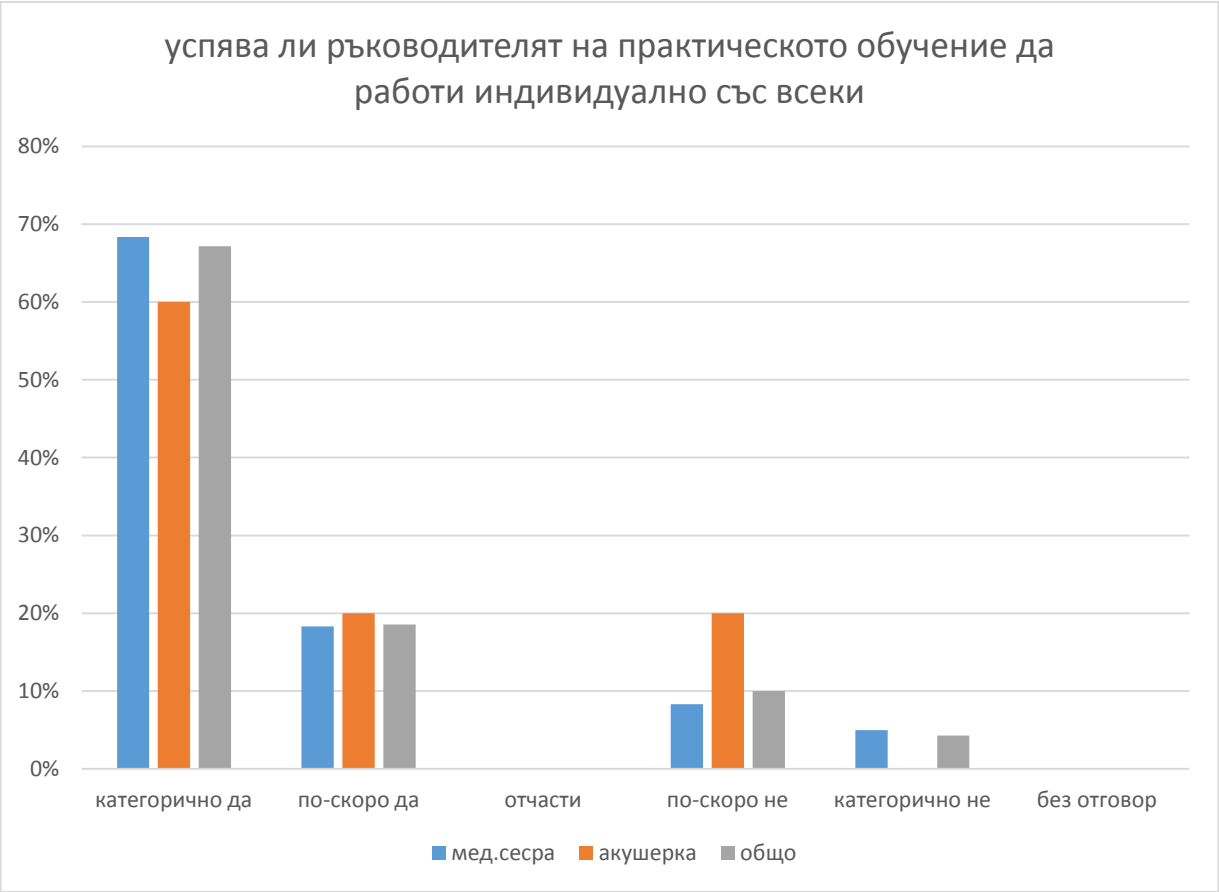

***Фиг.20.Присъствие на практически упражнения***

Повече от две трети от анкетираните студенти (72%) редовно присъстват на практическите упражнения. Медицинските сестри са по-активни – 75% отговарят „категорично да“, за акушерките това е 55%. Следващият утвърдителен отговор „по-скоро да“ – е приблизително една пета от анкетираните – 18,57%, ранжиран 25% за акушерките и 17,50% за медицинските сестри. Положителните отговори сумарно са 90%, това е добра посещаемост, мотивация и желание на студентите да се обучават в избраната специалност. Колебливият отговор „отчасти“(7.14%) и негативния (1,43%) са очаквани и търсени. При реална житейска ситуация, студентите, като всички хора се разболяват, забременяват и преживяват други непредвидени житейски ситуации, които налагат отсъствия от обучителния процес. Има студенти, които независимо, че с желание са положили кандидат студентски изпит в процеса на обучение са установили, че работата с болни хора е твърде голямо предизвикателство за тях и това е основателна причина да не посещават редовно практически упражнения. В процеса на обучение такива студенти се

отказват и пренасочват интересите си в друга сфера. От студентите има хора с различна нагласа за работата на специалиста по здравни грижи. Има хора, които познават в детайли работата на медицинската сестра, акушерката – боледували са продължително, гедали са болни близки, някой от родителите им или близки, които работят в сферата и т.н., но има и такива, за които наличната информация е много оскъдна и нереална. Затова е много важно преподавателите да познават всички студенти, за да осигурят индивидуален подход и помощ, особено в първи курс от обучението. Практическите упражнения по методически указания се извършват в малки групи от 8 до 15 човека. Обикновенно във Факултета по обществено здраве, Медицински университет София, за упражнения курсовете се разделя в групи по 10 човека. Това е оптимален брой на студенти, да се възпитават умения за работа в екип, да се стимулира желание за усвояване на конкретни практически умения и усъвършенстването им до професионални навици. Практическите упражнения са свързващото звено между теоретичните знания и реалната практическа дейност.

Под активност най-често се разбира свойството на живите същества да реагират на външни дразнения и въздействия. Активността характеризира градивната дейност на личността, действеното отношение на субекта и обекта на възпитателните влияния. Активността в процеса на възпитанието е израз на действеното отношение на факторите на възпитателното въздействие, на действеното отношение на възпитавания към самите влияния, насочени към него. Активността на възпитавания е предпоставка за протичането на възпитателния процес и преди всичко за неговата ефективност.

Същността на принципа за съзнателност и активност във възпитанието е израз на активното и съзнателно взаимодействие на възпитавания с факторите на възпитателно въздействие.




***Фиг. 21 Успява ли ръководителят на практическото обучение да проследи и контролира обучението на всеки студент от групата?***

Същността на принципа за индивидуален подход е в съобразяването на изискванията, методите, формите, средствата на възпитание с индивидуалните възможности на всеки възпитаван. Именно индивидуалните особености на всеки възпитаван определят спецификата на неговия път на развитие. Няма двама души, които да са еднакви във възпитателно отношение. Представите, понятията, възгледите, убежденията, привичките се формират у всеки човек индивидуално. Уникалните специфики на всеки възпитаник мога да окажат влияние върху процеса на възпитание и неговия резултат.

Ясно е, че е невъзможно нито да се мисли, нито да се осъществява възпитание без обучение и обучение без възпитание. Условното им разграничаване като явления (или два аспекта на едно и също явление) ... се прави с цел по-задълбоченото им изследване. [205;с.24]

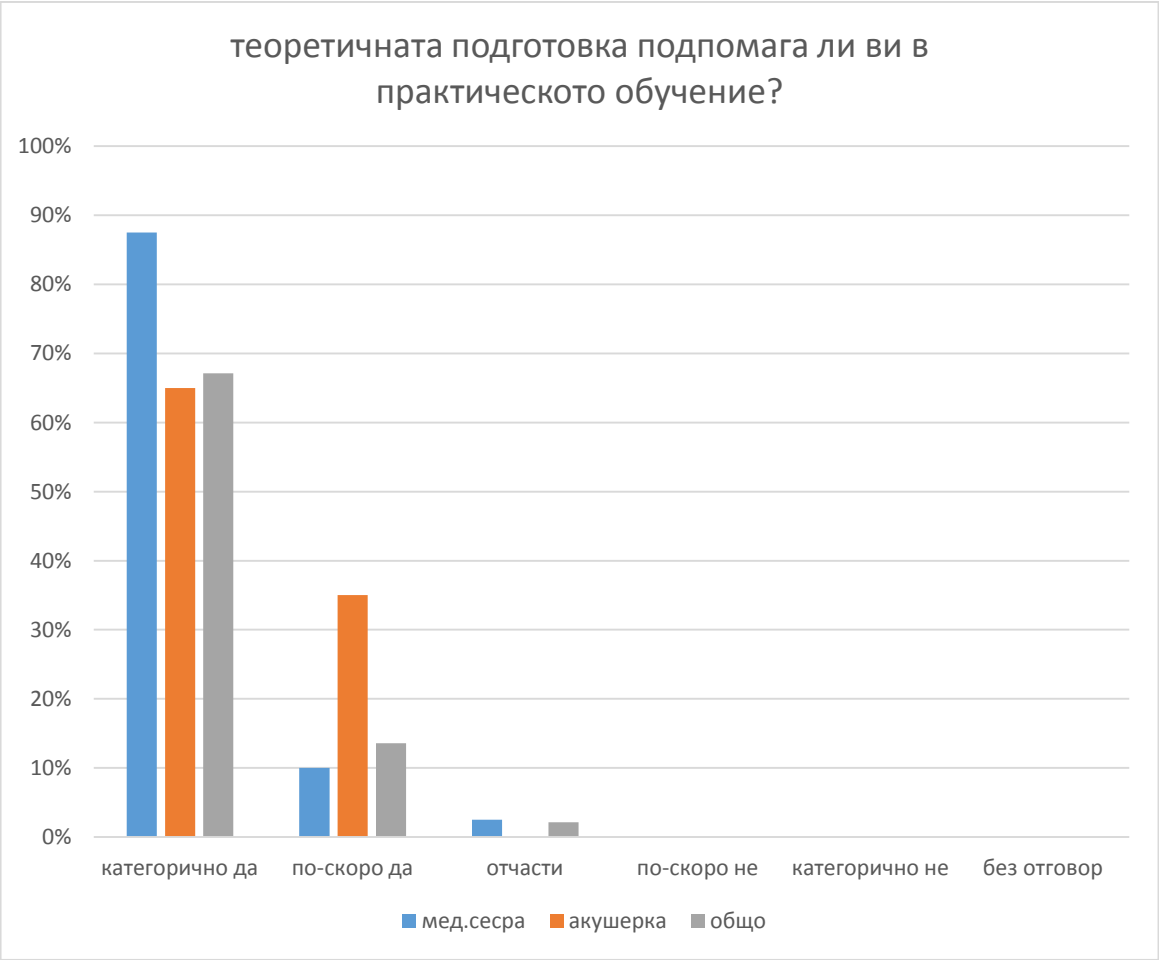
Целевото планиране е воеща част от възпитателно-образователния процес във висшето училище. Правилно формулираните възпитателни и учебни цели

дават възможност на практика да се реализира идеята за всестранно развитие на студента. Учебните цели обхващат система от знания, умения, норми на поведение, навици и привички, които студентът трябва да овладее в рамките на една учебна дисциплина. Целевото планиране потвърждава водещата роля на преподавателя при формиране личността на студента.

Съвременният преподавател не само трябва да овладява студентската група, но и да създава правила за поведение, които са олицетворение на очакванията му за поведение на студента, а също и да помисли за управлението на семинарната или лекционната зала или болничната стая, като работна и учебна среда.

Индивидуалното интелектуално, нравствено, трудово, естетически, физическо и т.н. развитие е биосоциално детерминирано. Развитието на личността е в различна степен предопределена, но и зависи от характера на дейностите, в които тя е включена, а също и от характера, съдържанието, насочеността на изискванията към нейния краен облик. На фигура 21 са илюстрирани отговорите за оценката на преподавателя в групата за практически упражнения. Повече от три четвърти от анкетираните студенти (85,71%) разбират индивидуалния подход на преподавателя по време на упражнения. Негативни отговори са дали 14% от анкетираните.

Принципът на възпитание в и чрез колектива предявява изисквания към организацията и функционирането на възпитанието – възпитанието на личността се осъществява в колектива /общността/ чрез изискванията на самия колектив към неговите членове. Без предявяване на непрекъснато повишаваща се система от изисквания не е възможно както възпитанието на личността, така и развитието на колектива. В това отношение съществува тясна взаимовръзка между принципа за взискателност и уважение към личността, принципа за възпитание в и чрез колектива и принципа за индивидуален подход.




***Фиг. 22 Теоретичната подготовка подпомага ли ви в практическото обучение?***

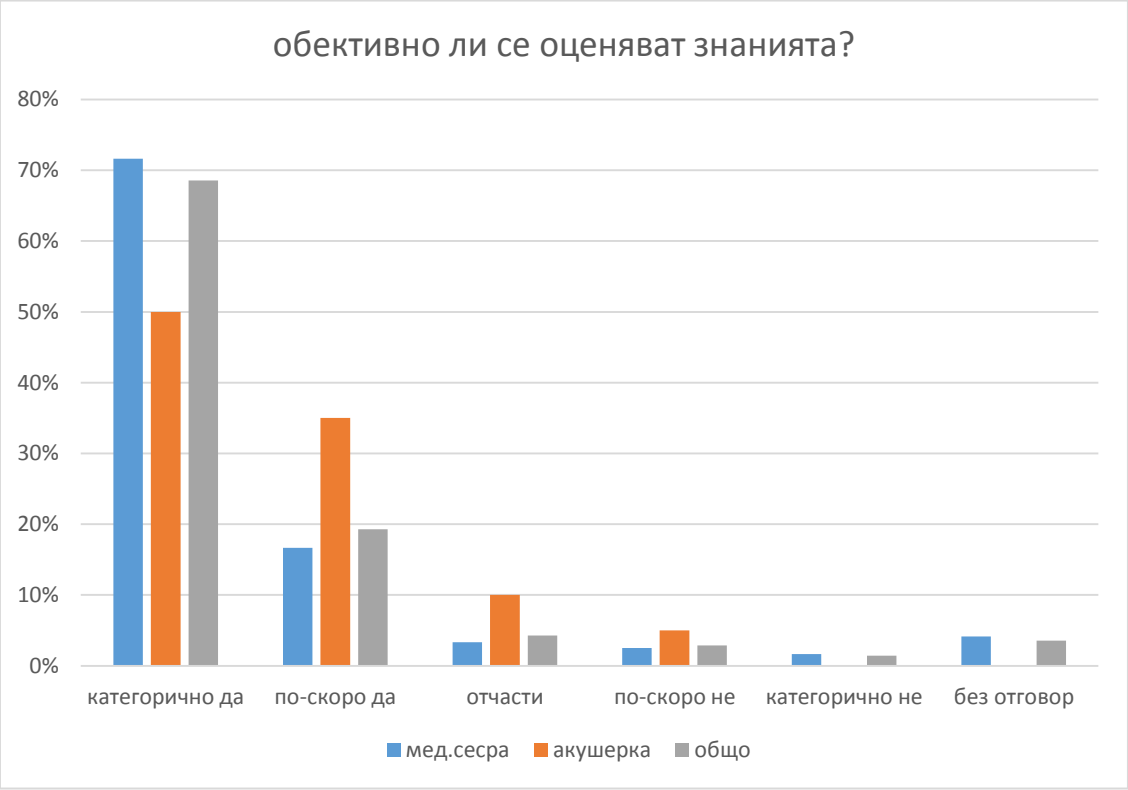
Във висшето образование основните психически механизми, посредством които се разгръща въздействието на факторите и се стига до развитие и формиране на личността на студентите са:

- Формираната система от мотиви за съответна дейност и поведение;
- Възникването и преодоляването на противоречието между актуалното равнище на развитие и необходимото ново социално и личностно ниво на развитие;
- Ориентирането в учебната дейност и изискванията на формиращата среда;
- Управлението и саморегулацията в дейността и поведението на студента.

Тези общи механизми са също съществени за цялостното изграждане на личността на обучаващите се във факултета по обществено здраве.

Респондентите оценяват високо теоретичната подготовка като добра основа за практическите упражнения. 97,85% дават утвърдителен отговор – 84,28% са категорично сигурни, че теоретичната подготовка подпомага практическото обучение, 13,57% отговарят „по-скоро да“. Колеблив отговор дават само 2,14%. Негативен отговор липсва.

Системността следва да се реализира във всички етапи на възпитанието на всички равнища на възпитателната система. Принципът за системност във възпитанието изисква формирането на представите, понятията, възгледите, убежденията, привичките у личността да се осъществява в строга логическа последователност, подреденост, в цялостна система.[28;с.141] Всяка представа, понятие, възглед, убеждение, привичка трябва да заеме определено място в единната система на възпитаността на личността. Системността като изискване към възпитанието с особена сила важи за методите, формите и средствата за възпитание и самовъзпитание. Трябва да се подчертае, че трябва да се прави разлика между принципа за системност във възпитанието и принципа за системност при подбора на възпитателното съдържание. [пак там]




***Фиг. 23 Обективно ли се оценяват знанията и уменията от практическото обучение***

Същността на принципа на взискателност и уважение към личността на възпитаника се изразява в предявяване на система от непрекъснато увеличаващи се, задълбочаващи се и разширяващи се изисквания към личността на този, към които е насочено възпитателното въздействие. Взискателността е реалната основа за възникването и преодоляването на вътрешните противоречия в процеса на възпитанието, което има пряко отношение към развитието на желания облик на личността. Уважението към личността е израз на стимулирането на положителните прояви, на подкрепата и развитието на положителното в човешката личност. Взискателността и уважението на личността са винаги в неразделно единство.

Изпитването е една от най-често срещаните външни форми на оценяване. В обучението на специалистите по здравни грижи се използва устно, писмено и практическо изпитване. Използваните методи за устно изпитване са устно изложение на заучен материал от учебници, изпит беседа, дискусия, защита на проект или реферат, устно тестиране, устно решаване на задачи, на проблем/ казус. При писменото изпитване носител на информация са преразказ, решаване на казус, създаване на План за грижи – писмено решаване на задачи, писмени разработки на теми и проекти, писмено тестиране. [216] Практическото изпитване е възлагане и решаване на задачи от реалната среда, в които ще се оценяват натрупани знания, създадени умения, аналитична мисъл, умения за вземане на решение и самото действие или последователност от действия.

Функциите на всяка оценка са гносеологична, дидактическа, контролно-осведомателни, възпитателна, диагностична и прогностична, регулираща и селективна, стимулираща и формираща.

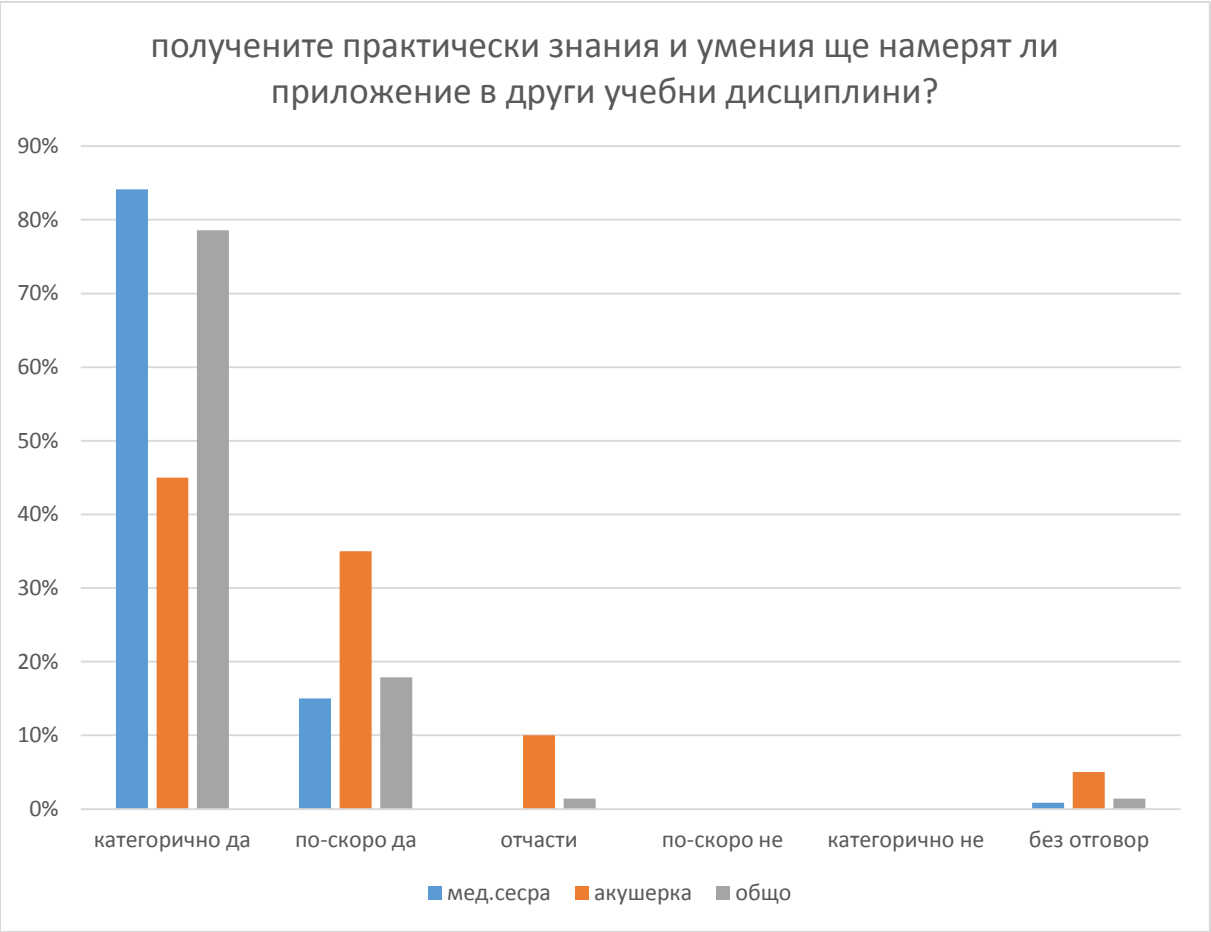
На фигура 23 графично е изложено отношението на анкетираните студенти относно доколко е обективно оценяването на знанията и уменията на студентите по време на практическото обучение – 87,85% твърдят, че оценяването по време на клинична практика е обективно, 4,28% имат колеблив отговор, 4,29% отговарят негативно, отчитат липса на обективност при оценяването. 5 човека не са отговорили на поставения въпрос.

За да се избегне субективизъм и грешки при оценяване има изработени ясни правила, методика за избор на критериите по които се извършва

оценяването, оценъчната скала е предварително известна, комбиниране на ралични форми на изпитване – писмени, устни, практически и др.

В науката за оценяване са познати и определят някои ефекта на субективизъм при оценяване, които намаляват диагностичната стойност на оценката. Таки ефекти са: Ефектът на съвкупността – оценката на знанията на студента сравнени с знанията на всички в групата

- Ефектът на контраста;
- Ефектът на реда – когато един студент с посредствени знания се изпита след такъв с добри, то убеждението е много негативно и обратно, когато същият студент с лимитирани занния се изпита след такъв с по-малко знания, то отговорът изпъква като по-добър;
- Ефектът на пола;
- Ефектът на гласа;
- Ефектът на умората;
- Ефектът на очакването;
- Ефектът на взискателност или снизходителност;
- Ефектът на първото впечатление;
- Ефектът на последното впечатление;
- Ефектът на емоционално-психическото състояние на изпитващият.




***Фиг. 24 Проведената практическа подготовка и получените практически знания и умения ще намерят ли приложение при изучаването на други учебни дисциплини***

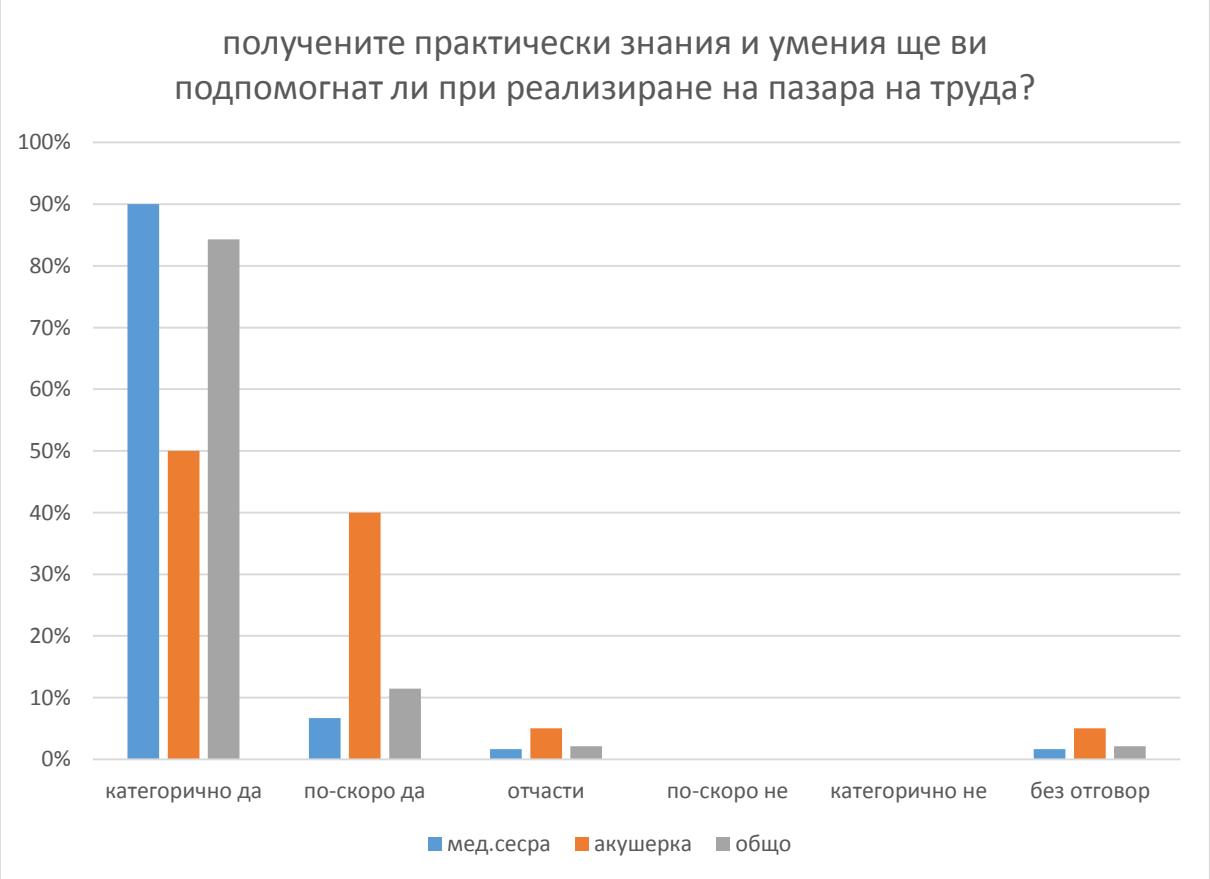
Почти всички анкетирани студенти (96,43%) определят проведенета практическа подготовка и получените практически знания и умения за полезни и приложими при изучаването на други учебни дисциплини. Негативни отговори няма. Само двама дават колеблив отговор „отчасти“. Процесът на диагностика и лечение е дейност на цялостно обгрижване на пациента, дейност извършвана от един мултидисциплинарен екип работещ в името на лечебния процес и човекът в него. Изучаването на медицинската наука е разделена на учебни предмети, което подпомага натрупването на знания и умения в студентите.(фигура 24)

Възпитанието не може да се реализира другаде освен в живота, то принадлежи към обществените явления. Дефинирани като компонент от явлението възпитание, принципите са основни теоретически положения за организацията и функционирането на възпитанието, задължителното

съблюдаване на които като цяло, е необходимо условие за успеха на възпитателната дейност. [18;с.101]

Принципът на трайност във възпитанието изисква процеса на възпитание да бъде организиран така, че формирането на възгледите, убежденията и привичките да се осъществява в процес на противопоставяне на мнения, разбирания, доказване на свое становище и оценка, утвърждаване на правилна линия на поведение в единство с отричане на неправилна и безполезна линия на поведение. [28; с. 142]

Принципът на трайност във възпитанието е, както и другите принципи, свързан с останалите принципи на възпитанието и без неговото спазване е невъзможно пълноценното протичане на възпитанието на личността.



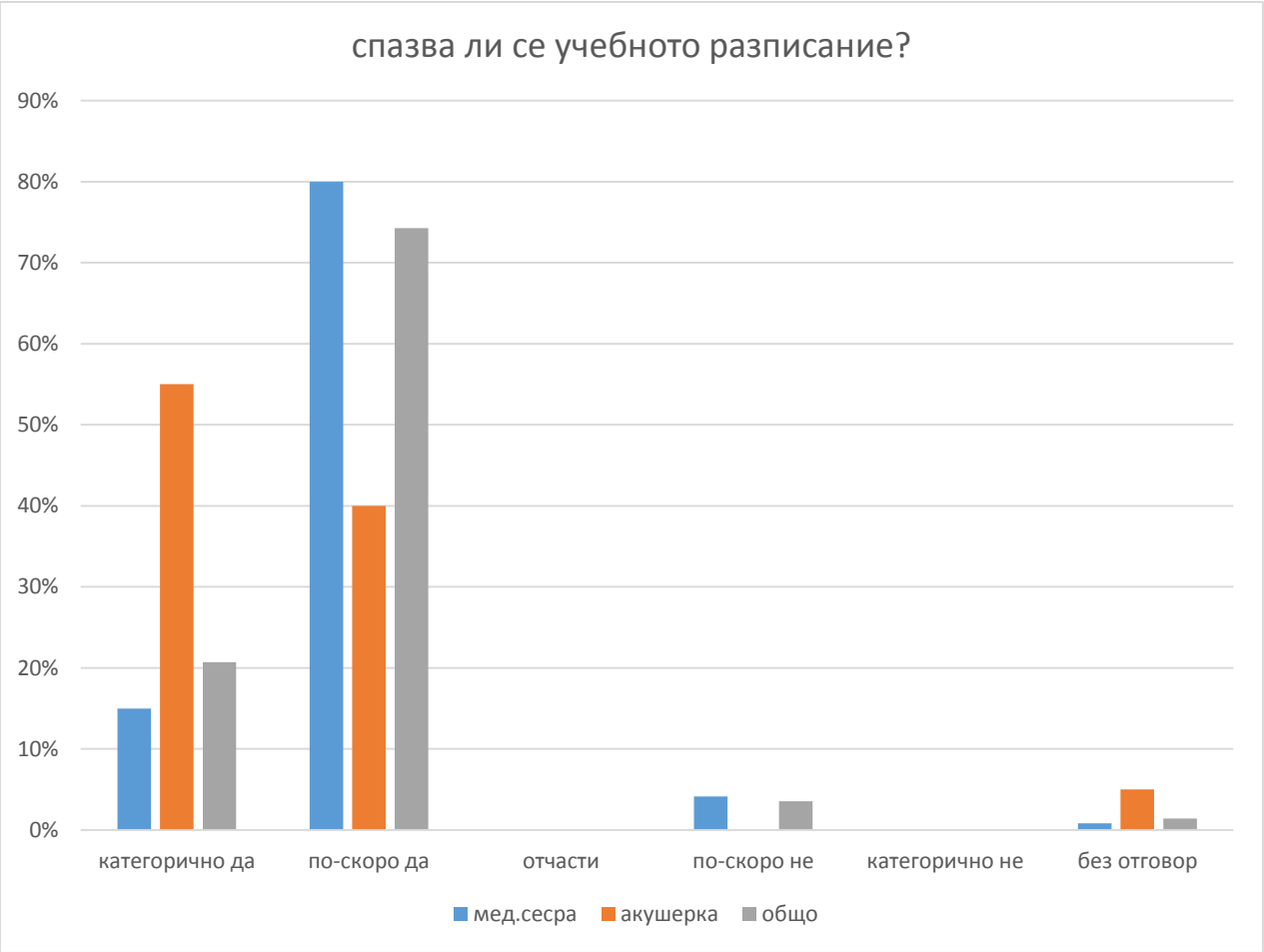

***Фиг. 25 Получените практически знания и умения ще ви подпомогнат ли при реализиране на пазара на труда?***

В условията на един факултет по обществено здраве се отчита и възпитателното влияние на специфичната образователна среда. Тук се реализират възпитателни въздействия, поради възникването на социални ситуации с възпитателни характеристики, които може да са предварително планирани, но може да са резултат от професионални ситуации.

Както бе вече отбелязано, всички възпитателни въздействия преминават през интериоризация и персонификация на тези въздействия, т.е. те се възприемат, осмислят и реализират в дейности и поведението на всеки студент. И във факултета по обществено здраве възпитателните въздействия, обществените изисквания се пречупват през вътрешния свят на личността, т.е. през нейните нагласи, мотивация, възгледи, убеждения, критерии и опит. Всичко, което се предлага на един млад човек, под формата на идеи, принципи, изисквания, норми и т.н. не се приема безусловно и автоматично, а се опосредства през вътрешната среда, разбирания, мироглед, позиция и опит. Тази субективност и личностна интерпретация може да се отрази върху развитието и формирането на специалиста по обществено здраве. Затова самата среда и специфичния възпитателен потенциал на елементите на обучението и взаимодействията трябва да се използват най-ефективно.

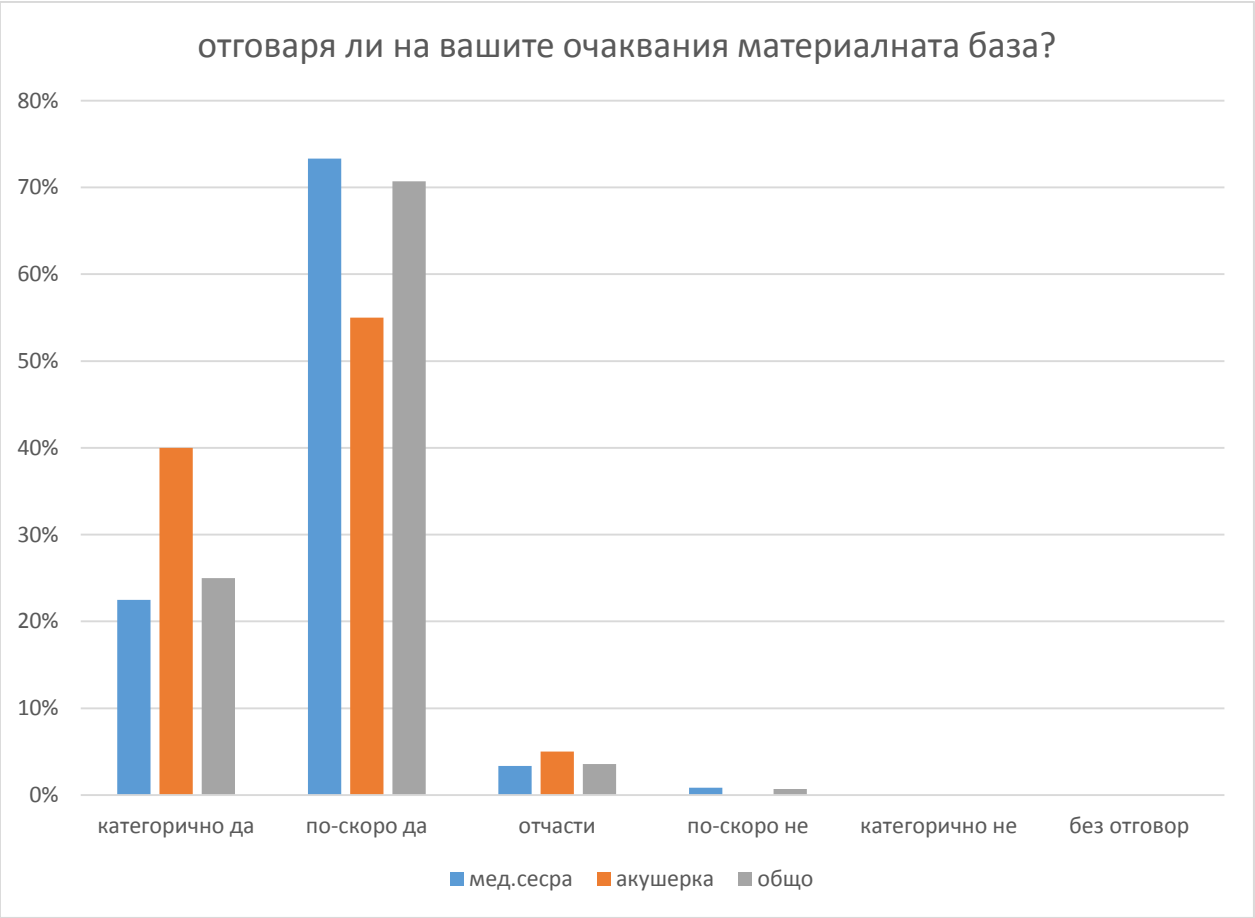
Анкетираните студенти – 95,71% са убедени, че уменията и знанията натрупани по време на практически упражнения и практика ще са полезни при намиране на работа и реализиране на пазара на труда. (фигура 25) Клиничната практика и особено преддипломния стаж са време в което студентите могат да се запознаят със спецификата на всяко едно от основните отделения и клинични направления в медицината, да изпитат личните си интереси и възможности, праг на издържливост и стрес, това е добра основа за ясна представа и самопознание. Другият аспект на практическото обучение е персоналът в клиниката – конкретно старшата медицинска сестра или акушерка – опознава студентите като личности с техните силни и слаби страни и това им дава предимство при набиране на персонал.

В анкетата оценяваща възпитателния ефект на обучението във ФОЗ, когато се коментира дали се спазва графикът за лекции и упражнения, 90% от анкетираните студенти отговарят „да“, превез имат категоричния отговор – 61% на фигура 9. В анкетата оценяваща възпитателния фект на практическото обучение общият резултат е сходен – 95% ат анкетираните студенти са дали положителен отговор, като категоричен отговор дават само 21% от респондентите(фигура 26)




***Фиг 26 Спазва ли се учебното разписание при провеждане на упражненията?***

Упражнения в реална среда с „истински“ болен се организират трудно и водят със себе си много неизвестни, които благодарение на добрата клинична подготовка на преподавател, екипната работа с лекуващия персонал и високия професионализъм е възможно да се разрешават своевременно. Едно от особеностите е, че е необходимо да се вземе информирано съгласие на пациента да участва в учебния процес. Обикновенно при постъпване на лечение в университетска клиника пациентът е информиран, че успоредно с диагностичният, лечебен и рехабилитационен процес ще бъде участник и в учебен такъв. Определено реалната среда носи несигурност при планиране и реализация на конкретна тема. При планиране на упражнение за ендоскопско изследван което става е разрешение на лекувщия екип, пациента по различни обективни причини не му се направи това изследване, това означава, че ще се наложат промени в провеждането на упражнението.




***Фиг. 27 Отговаря ли на вашите очаквания материалната база и условията за практическото обучение в болниците***

Формирането на представи, понятия, възгледи, убеждения, привички на личността в процеса на възпитанието е в пряка зависимост от нейните сетивни възприятия. [28;с.140] Нагледността в процеса на възпитанието е тясно свързана с влиянието на личния пример на формиращите фактори върху изграждането на субективната и обективната страна на възпитаността на личността. Личният пример спомага за конкретизиране, уточняване, обогатяване и развитие на сетивните възприятия, представи, понятия и убеждения на възпитаника. По своята същност принципът на нагледност във възпитанието е израз на единството между субективното и обективното във възпитателния облик на личността. /пак там/ Факторите на възпитанието влият върху възпитаника особено чрез личния си пример.

Приблизително 96% от респондентите определят материалната база и условията за практическо обучение в болниците извън университе за добри, отговарят на очакванията им – 25% дават категорична потвърдителна оценка;

70,71% съобщават че „по скоро да“. Само един човек (0,71%) дава негативен отговор.

Основните компетенции за професионалистите в областта на общественото здравеопазване (основни умения) представляват консенсусен набор от умения за широкото им прилагане в областта на общественото здравеопазване. Те са дефинирани във форма на 10 съществени обществоздравни услуги. Разработена от специалисти по теория и практика в областта на общественото здраве основните умения отразяват желаните цели за професионалистите, ангажирани в практиката, образованието и изследванията на общественото здраве. Тези компетенции са разработенини в осем групи, отразяващи областите на умения в рамките на общественото здравеопазване, и три нива, които представляват етапи на кариера за професионалистите в областта на общественото здраве.[252]

# ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В литературния обзор на настоящата разработка са представени същността на възпитателните аспекти при обучение на студентите в сферата на общественото здраве (ФОЗ). Описани са причините, които налагат изследване в тази неразработена до сега област. Систематизирани са научните публикации, понятийния апарат и съвременното разбиране на български и чуждестранни водещи учени в областта на педагогиката и конкретно отрасловата, медицинска педагогика. Цитирани са автори анализиращи взаимодействието между студенти и преподаватели в обучението на здравните специалисти, положителните страни на обучителния процес възможните рискове и недостатъци. На тази основа са изведени основни аспекти на познанието. Изложеният в трета глава емпиричен материал, събран и анализиран по определени методики, изисква да се съпоставят данните и да се интерпретират съобразно задачите на проучването.

В цялостното проучване са включени 509 студенти от факултети по обществено здраве, обучаващи се в образователно-квалификационна степен «бакалавър» и «магистър». Съдействие при проучването получихме от ФОЗ, МУ-София, филиалът „Ив. Митев“ Враца, МУ – София; ФОЗ, МУ- Плевен.

Айтемите предлагат няколко отговора.

Когато обобщим отговорите е видно, че студентите, които се обучават във ФОЗ са силно мотивирани, да получат високо научни знания, да изградят добри практически умения, за да имат възможност лесно да се адаптират в реална работна среда, да се впишат в медицинските екипи на здравните заведения и да получат възможност за професионална реализация.

Потвърждава се твърдението на Д. Василев че „педагогическата дейност е вид социална дейност и включва в себе си възпитателната, учебната, преподавателската, образователната... В основата на всеки педагогически процес лежи педагогическото взаимодействие.“ Участвалите в анкетата студенти одобряват и приемат за лесно достъпен учебния материал – повече от 70%, контакта с преподавателите, които са добри специалисти и

клиницисти. Въпреки големият брой студенти, специалности организацията на учебния процес и изпитната сесия удовлетворява повече от 80%. Снабдяването със задължителната учебна литература е възможно и достъпно за повече от 80% от респондентите.

Изследването е ценно и с получените негативни отговори или въздържали се да отговорят. Това дава възможност да се формулират конкретни препоръки за корекция и подпомагане в области, в които студентите срещат трудности.

В настоящия дисертационен труд авторът си поставя задачата да разкрие, обобщи и интерпретира най-важните възпитателни аспекти при обучението на студентите във факултета по обществено здраве, дотолкова колкото е възможно в рамките на една такава разработка, тъй като тези проблеми са интердисциплинарни и не са разработени досега.

В резултат на направеното проучване могат да бъдат направени следните **ИЗВОДИ:**

1. Обучението на студентите във факултета по Обществено здраве в България е с големи традиции. Преди демократичните промени се е отдавало голямо внимание предимно на професионалната специализация на подготвяните специалисти.
2. По настоящем се обръща по-голямо значение на възпитателните аспекти на обучението във ФОЗ и ценностно формиране на медицинските специалисти.
3. Възпитателните цели на обучението по обществено здраве оформени като професионални компетенции на специалистите по „Здравни грижи", „Управление на здравните грижи", „Здравен мениджмънт" и т. н. представляват комплекс от знания, умения, отношения и личностни качества, които трябва да бъдат целенасочено формирани в процеса на обучение. Качественото изграждане на професионалните компетенции като цели на възпитанието и обучението във ФОЗ осигурява условия за пълноценна професионална реализация на подготвяните там кадри.
4. Професионално-значимите ценности за медицинската професия започват да се формират по време на обучението на медицинските

специалисти във ФОЗ, където задача на преподавателите е да заложат у студентите стремеж към усъвършенстване през целия живот.

5. Анализираните резултати определят клиничната практика като основна форма за формиране, развитие и усъвършенстване на професионалните ценности на медицинските специалисти. Също така се повишава и ролята на преподавателя в клиничното обучение т. к. той със своя пример и лични и професионални качества подпомага учебния процес.
6. Осигуряването на възможност за активна и системна самостоятелна работа на обучаваните, използването в педагогическата практика във ФОЗ на форми на обучение, стимулиращи, познавателната активност, професионалния интерес и творческото мислене на студентите са също важни възпитателни и формиращи фактори в обучението по обществено здраве.
7. В обученнието във ФОЗ и в медицинската практика етичните принципи, правилата, признаването на правата и развитието на добродетелите са от голямо значение за взаимоотношенията между медицинските специалисти и пациентите, колегите и обществото. Те са едни от най-важните възпитателни аспекти на обучението във ФОЗ.
8. Поради това в обучението на кадрите, обучаващи се във ФОЗ, целенасочено трябва да се формират условия за тяхното развитие. Съчетанието на теоретичната с практичната подготовка дава възможност за формиране на професионално значимите качества и ценности в синхрон с личностното развитие.
9. Възпитателните аспекти трябва да се разработят предварително и после реализират целенасочено в процеса па обучение във ФОЗ.

**Приноси с теоретичен характер**

1. Получените резултати обогатяват почти липсващите изследвания за възпитателния ефект на медицинската педагогика.
2. Разгледани и ситематизирани са показателите на педагогическо възпитание в образованието на ФОЗ

3. Очертана е необходимостта от синхронизиране на процесите и дейностите в управлението и организацията на учебния процес с цел подобряване на възпитателния ефект.
4. Описани са и очертани параметрите на влияние на основните фактори, оказващи влияние върху обучителния и възпитателен процес във факултета по обществено здраве.

**Приноси с практико-приложен характер:**

Направеното изследване даде възможност да се очертаят рисковите групи студенти, педагогически методи  и средства които затрудняват успеваемостта на студентите. Това доведе до възможността на изведем следните

**Препоръки**

- Към Висшето учебно заведение: Във факултета по обществено здраве има регламентирано време за индивидуални консултации с преподавателите. Да се популяризира този график по-активно, насочено към студентите от 1 курс и в риск. Студентите срещат затруднение при консултациите с нещатните преподаватели. Да се изясни, че посещаването на консултации е въпрос на чест и желание за самоусъвършенстване.
  Изграждане на симулационни лаборатории за развитие на професионални умения и критично мислене в симулирана среда.

- Към болничното управление: Специфичната работа и практически упражнения в реална среда с „истински“ пациент, в лечебния процес създава определени затруднения за студентите и екипа. По възможност да се организират регулярно семинари за опресняване на педагогическото и възпитателно общуване със студентите в тези сложни процеси.

**ЛИТЕРАТУРА:**


1. Александрова, М., А.Москов. Развитие на сестринската професия в България и влиянието на Европейските държави; сп. „Сестринско дело“, 2001 г., кн.4, стр. 20-23.
2. Александрова, М., Комуникация и комуникационни умения при обучението на медицински сестри. КОНТАКТ 2007, изд. „ТЕМПО“, София, 2007 г., стр. 97-101.
3. Александрова, М., Съвременни тенденции в обучението на медицинските сестри, София, 2007г.
4. Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика. С. 1996 г.
5. Андреев, М. Образование и общество. Педагогическа социология. С. 1998 г.
6. Андонова, А. Мотиви и нагласи на студентите при избора на професията „медицинска сестра“; Осма международна научно-практическа конференция ”ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И СТРАТЕГИЯ „ЕВРОПА 2020” 17 – 18 юни 2011 Г. Бояна; Сборник материали 694 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf
7. Андонова, А. Обучението на медицинските сестри. Роля на мотивацията. Монография, Стара Загора, 2013, 102 с. ISBN 987-954-799-986-2
8. Андонова, А. Сравнително проучване на „професионалната мотивация“ на студенти от различни специалностии учебни институции. Бургас.2010 г. Академично издание „Управление и образование“ кн. 4, том 6, VOL 4, стр. 294-298, ISSN 13126121
9. Андонова, А. Проучване на професионалната мотивация на студентите от специалност Управление на здравните грижи, София 2010г, XXV Научно-технологична сесия „Контакт 2010“ – „Гражданската идея в действие“ юни, стр. 214-218, ISSN 1313-9134.
10. Андонова, А. Обучението по здравни грижи през погледа на преподавателите. Бургас.2011 г. Академично издание „Управление и образование“ кн. 3, том 7, VOL 3, стр. 341-344, ISSN 13126121.

11. Андонова, А. Методи на обучение – полезност и ефективност. Бургас.2012 г. Академично издание „Управление и образование“ кн. 2, том 8, VOL 2, стр. 119-122, ISSN 13126121.
12. Андонова, А.; Учебно- практическото занятие през погледа на студентите. София 2011., XXVII Научно-технологична сесия „Контакт 2011“- „Гражданска идея в действие“ 24.06.2011 г. изд. ТЕМПО стр. 192-194, ISSN 1313-9134.
13. Андонова, А. Проучване на нивото на стрес при студентите. Бургас.2013 г. Академично издание „Управление и образование“ кн. 2, том 8, VOL 2, стр. 119-122, ISSN 13126121.
14. Андреев М., Процесът на обучението / Дидактика/, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 1996.
15. Антология по теория на възпитанието.Т.1., Изд. „Веда Словена - ЖГ“, София 1997 г.
16. Апостолов, М.. История на здравеопазването и сестринското дело, София 1996 г.
17. Апостолов, М.. Исторически, социални и етични измерения на и медицината, София 2000 г.
18. Бабалова, Р. Лекционен курс по теория на възпитанието. София 1999 г.
19. Батоева, Д., Т. Попов, Е. Драголова. Педагогическа и психологическа диагностика, изд. „Аскони-издат“. София, 2006 г.
20. Белова, М. и др. Теоретични основи на възпитанието. С. 1995 г.
21. Бейнс, Дж., Морал за 21 век, София, 2001 г., изд. „Екслибрис/Ex libris”.
22. Бижков Г., М. Белова. Основи на педагогиката и методи на педагогическите изследвания. Благоевград, 1986 г.
23. Бижков Г., "Педагогическа диагностика", Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 1999.
24. Бикова, П., Основни аспекти и приоритети на здравните грижи в дома, МУ-София, ЦМБ 2015 г.
25. Бонева, Б., Управленски аспекти на контрола в образованието, София, 2001г., изд. „Съюз на учените в България”, 148 с.
26. Борисова, В. Социализация и ресоциализация. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 2001 г.

27. Бренън, Дж., Гарантиране на качеството във висшето образование: обзорен преглед, сп. „Управление и организация на науката и висшето образование”, 1998г., кн. 3-4, стр. 55-57.
28. Василев, Д. Педагогика. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 1992 г.
29. Василев, Н. Човекът- възникване и еволюция. С. 1991 г.
30. Василева, Н. Професията медицинска сестра- мотивация и призвание. МУ-София, ЦМБ. 2015 г.
31. Воденичаров, Ц.. Път в медицината, София 1992
32. Воденичаров, Ц., Митова, М., Гатева, Л.. Медицинска етика, София 1995
33. Воденичаров Ц., Глутникова, Зл., Гатева, Л., "Иновации в медицинското образование", Аквафикс ООД, София, 1997.
34. Воденичаров, Ц., В. Нишева, Л, Гатева, Хр, Живкова, М. Стойчева, Н. Петрова, М. Александрова, Ръководство по медицинска етика, София, 1997г. изд. „Горекс Прес”.
35. Воденичаров, Ц. Нови акценти в здравеопазването, сп. „Здравен мениджмънт“ 2001 г, том 1, кн.1, стр. 2.
36. Воденичаров, Ц. 7-те разлики между медика и мениджърра. София, 2003 г. 75 с.
37. Воденичаров, Ц., С. Попова, Медицинска етика, София, 2003 г., изд. „Фондация Отворено общество”.
38. Воденичаров, Ц., С. Попова. Обучението по здравен мениджмънт – новите предизвикателства: мода или необходимост, сп. Здравен мениджмънт, 2004, том 3, кн.1, стр.23-24.
39. Воденичаров, Ц. Факултет по обществено здраве. Отчетен доклад. Сп. Здравен менджмънт, специален брой, София, 2005 г., стр. 23-24.
40. Воденичаров, Ц., М. Митова, С. Младенова, Медицинска педагогика, Артик 2001, София, 2008 г.
41. Гагова, П. Обучение на рентгенови лаборанти – същност и специфика, иновации и перспективи. Дисертационен труд. София 2016 г.
42. Грънчарова, Г., и кол., Медицинска етика, Плевен, 2001 г., изд. Център „ВМИ Плевен”.
43. Грънчарова, Г., Управление на здравните грижи, Плевен, 2005.
44. Гюрова В., Дерменджиева, Г, Георгиев, Е., Върбанова, С., "Провокацията учебен процес", АСКОНИ - ИЗДАТ, София, 1997.

45. Гюрова В., "Андрагогия", Универсал - Друмев, София, 1998.
46. Гюрова, В., Дерменджиева, Г., ЕВРОПРЕС, София, 2006 г.
47. Десев, Л. Психология на учебния процес. СУ „Св. Кл. Охридски“, ЦИУУ, София 1993 .г
48. Десев, Л. Педагогическа психология. Психопедагогика. Аскони - Ииздат. София 1999 г.
49. Десев, Л. Педагогическа психология. Психопедагогика. Аскони - Издат. София 2000 г.
50. Димитров, Л. /съст./ Теория на възпитанието.Аскони Издат, София, 1994 г.
51. Димитрова, Г., Хуманизъм, общуване, възпитание, изд. „ВедаСловена ЖГ“,София, 2002г.,
52. Димитрова, Е. Клиничната подготовка на студентите медицински сестри. Артик 2001, София 2009, с.89-99.
53. Димитрова, С. Изграждането на умения за прилагане на сестрински процес от студентите в специалност „Медицинска сестра“. Сб. Международна конференция на Съюза на учените 4-5 юни, Стара Загора 2009 г.
54. Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР). Европейски общности, 2009 г.
55. Желева, Е., Учебно – практическите занятия по общи сестрински грижи. Изд. Комливес – Л. Минковски, София, 2004.
56. Желева, Е., Учебно – практическите занятия за формиране на бъдещия специалист в медицинския колеж, Дисертационен труд, София, 2005.
57. Желева, Е., Методика на практическата подготовка на медицинските специалисти. – изд. Екс-Прес, 2007
58. Захариева Кр., Клиничната практика при формирането на професионално значимите ценности на медицинските специалисти. НАУЧНИ ТРУДОВЕ НА РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ - 2011, том 50, серия 8.1 - 159 –161
59. Иванов, Ст. Професионално педагогическо общуване. Университетско издателство "Епископ Константин Преславски", Шумен, 2004 г.
60. Йотова, С., Е. Димитрова; Мнението на студентите – медицински сестри относно качеството на учебния процес; Осма маждународна научно-

практическа конференция ”ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И СТРАТЕГИЯ „ЕВРОПА 2020” 17 – 18 юни 2011г. Бояна, Сборник материали 212 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf

61. Калахан, Д., Цели на медицината. Новите приоритети, 1998 г., изд. „Темпо”.
62. Катански, Ч. Европейски приоритети в български контекст. Перманентно образование и учене през целия живот. София 2005 г.
63. Колева, И. , А. Атанасова. Искам да съм като мама...искам да съм като татко.АПН Бургас
64. Колева, Н. Училищна хигиена. София 1995 г.
65. Кутева, В. Педагогика. Унив. Издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново 2000 г.
66. Лвовна, Н. Г., Система компетенций как инструмент управления качеством образования, http://www.eidos.ru/journal/2007.
67. Лихачев, Б.Т., ПЕДАГОГИКА. Курс лекции. Четвертое издание. ЮРАЙТ. М. 1999 г.
68. Маринова, П., Съвременната медицинска сестра: Социологически, образователни и управленски аспекти, изд. „Нов ден“,2001г.,
69. Медицинска педагогика. Под ред. Проф. Т.Попов. Изд. ЕКС-Прес 2010 г.
70. Медицински университет „проф. Д-р Параскев Стоянов“- Варна. Каталог на образователните цели и професионалните компетентности. Факултет Обществено здраве. Приет на заседание на факултетен съвет от 03.07.2014 г. Протокол № 81.
www.muvarna.bg/BG/AboutUs/PublicHealth/Documents/katalog-obrazov-celi.pdf
71. Милчева, Хр. Етико-деонтологични аспекти на обучението. Стара Загора 2007 г.
72. Милчева, Хр. Нови предизвикателства пред обучението на медицинските сестри и акушерките; Осма международна научно-практическа конференция ”ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И СТРАТЕГИЯ „ЕВРОПА 2020” 17 – 18 юни 2011 Г. Бояна; Сборник материали 991 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf

73. Милчева, Хр., К. Костов. Медицинското колежанско образование в процеса на европейска интеграция. Сп. „Тракиа джърнал“, 2005., кн. 4, стр. 72-74.
74. Милчева, Хр. Аспекти на обучението в Медицинския колеж. Стара Загора, 2006 г. Изд. „КОТА- ПРИНТ“, с.96.
75. Милчева, Хр. Курсовата работа – фактар за стимулиране на творческата активност при студентите от Медицинския колеж. Сб. ИНГА – XVII научно-технологична сесия, КОНТАКТ, София 2006 г. Изд. ТЕМПО, с. 157-162.
76. Милчева, Хр., Здр. Атанасова, Кр. Митева, Н. Иванова. Ръководство за провеждане на на клиничното обучениепри специалност „акушерка“. Изд. КОТА Ст. Загора 2007 г.
77. Милчева, Хр. Здравните проекти в обучението на медицинските сестри-полезно и необходимо предизвикателство. Академично списание на Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ Бургас, кн. 4, том 6, 2010, с. 323-326.
78. Милчева, Хр. От традицията към иновацията при обучението на медицинските сестри и акушерките. Габрово, 2012, изд. „ЕКС-ПРЕС”.
79. Митева, Б./ред./ Хигиена на детскатка и юношеската пвъзраст. Медицина и физкултура. София 1989 г.
80. Митева К., З. Атанасова; Практическото обучение за изграждане на професионалните компетенции на медицинските специалисти, Science & Technologies, Vol. I, № 1, 2011 Medicine, с.127-131
81. Митова М., Воденичаров Ц., "Педагогически проблеми на медицинското образование", График Консулт- ООД, София, 1998 г.;187с.
82. Митова, М., Младенова, С.. Методика на практическото обучение на специалистите по здравни грижи, изд. АРТИК-2001, София 2008 г.
83. Михайлова, Цв. Мотивация на здравните специалисти.Предпоставка за ефективна медицинска дейност.Авангард Прима 201
84. Михов, М. Медико- педагогическото образование- основа на здравното възпитание.Благоевград 2002 г.
85. Младенова, С., Здравно образование. Артик 2001 г.

86. Младенова, С.,Социално-медицински аспекти на здравното образование при ученици на 12-15 годишна възраст. Автореферат на дис. Труд. София 2006 г.
87. Младенова, С.; Студентите от специалността „Управление на здравните грижи" за качеството на обучението; Осма международна научно-практическа конференция "ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ И СТРАТЕГИЯ „ЕВРОПА 2020" 17 – 18 юни 2011 Г. Бояна; Сборник материали 221 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf
88. Младенова, С., Здравно образование, София, изд. "Артик 2001", 2009.
89. Младенова, С., Здравно възпитание В: Педагогика, първа част: Теория на възпитанието, под. ред. на Т. Попов, Габрово, 2012, изд. „ЕКС-ПРЕС".
90. Младенова, С., Сестрински грижи за лица зависими от алкохол и наркотици В: Семейна медицинска сестра, София, БЧК, 2009.
91. Младенова, С., Околна среда и семейно здраве. Рискови фактори В: Семейна медицинска сестра, София, БЧК, 2009. ISBN 978-954-8406-03-1
92. Младенова, С., Здравна промоция в семейството В: Семейна медицинска сестра, София, БЧК, 2009.
93. Младенова, С., Роля на медицинската сестра при формиране на здравна култура и обучние В: Семейна медицинска сестра, София, БЧК, 2009. ISBN 978-954-8406-03-1
94. Младенова, С., Рискови фактори В: Основи на сестринските и акушерските грижи, под ред. на Т. Попов и К. Костов, Стара Загора, изд. "Кота", 2009.
95. Младенова, С., Здравно възпитание и здравословен стил на живот В: Основи на сестринските и акушерските грижи, под ред. на Т. Попов и К. Костов, Стара Загора, изд. "Кота", 2009
96. Младенова, С., Физическа активност на студентите от ФОЗ – фактор за промотивно здравно поведение, в сп. *„Scripta Scientifica Medica", vol.43(7), 2011pp.(vii) 1 -(vii) 36*, Варна, Copyright Medical University, Varna, 2011, стр. 29 – 30.
97. Младенова, С., Разпространение на тютюнопушенето сред студенти обучаващи се в специалността „Управление на здравните грижи", в *сп. "Управление и образование",* 2010 г., том. VI, кн.4, стр. 272 – 275, Бургас.

*98.*Младенова, С., К. Попова, П. Балканска, Информираност на учениците по въпросите на сексуалната култура, В: *Сб. Иновации в образованието*, изд. Фабер, В.Търново, 2010, с. 143–148.
99. Младенова, С., Учителите за здравното възпитание и възможностите за въздействие, в сборник 120 години университетска педагогика Софийски Университет "Между традицията и новите реалности" София, 2008г, УИ "Св. Климент Охридски"стр. 474 – 480.
100. Младенова, С., Методика на обучението по практика по специалностите от професионално направление „Здравни грижи". МУ-София, ЦМБ София 2015 г.
101. Младенова, С., Рекламата – възможности за въздействие на здравното поведение на учениците, в *сп. "Управление и образование",* 2009 г., том. V, кн.3, стр. 156-161.
102. Мутафов, Ст., Ив. Иванов. Педагогически хигиена.Унив. изд. „Константин Преславски";1996 г.
103. Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалностите медицинска сестра и акушерка за образователно-квалификационна степен „бакалавър", ДВ, бр. 95/2005, изменение и допълнение с Постановление № 257/1 ноември 2010
104. Ников, Ат. Обучение и психично формиране на личността. Изд. Къща „Лебед"-ООД София 1994 г.
105. Николаева, С.. Личността на ценностен кръстопът, София 2000
106. Николов, П., Н. Александрова, Л. Кръстев. Педагогическа психология. ВЕДА-СЛОВЕНА ЖГ, София, 1993 г.
107. Николова, А. Дискусията като интерактивна техника на обучение. В-к „Аз-Буки", бр. 30, с. 14.
108. Педагогика. Учебное пособие. Авт. Кол. ЕГУ им. И.А. Бунина и ЮЗУ им. Н. Рильского. 2011 г.
109. Педагогика, большая современная энциклопедия, съст. Е. С. Рапацевич, Минск, 2005г., ИООО "Современное слово".
110. Петров, П., Общуването в съвременния учебно-възпитателен процес, сп. „Народна просвета", 1986г., кн.4.
111. Петров, П., Дидактика, ВЕДА-СЛОВЕНА - ЖГ, София, 1998.
112. Петров, П., К. Белчева. Структуроопределящи парадигми в педагогиката. София, 2013 г.

113.Петрова, Г.. Обучението на бакалаври по „Управление на здравните грижи“, Пловдив 2009 г
114.Пирьов, Г. Към психологията на интелигентността. ИК. „Киноги“ София 1997 г.
115.Пирьов, Г. Лев Николаевич Толстой хуманист – психолог. Фондация „Човещина“ София 2001 г.
116.Попов, А. /съст./ Педагогика. Благоевград 2000 г.
117.Попов, Ат., Връзки и взаимодействия между възпитанието и обучението, в: Актуални проблеми в Европейското педагогическо пространство, Благоевград, 2003г., УИ „Неофит Рилски”, стр. 6-34.
118.Попов, Т.. Студентът като субект на обучението, София, 2006 г.
119.Попов, Т.. Преподавателят през погледа на студентите, сп. „Здравен мениджмънт”, 2006 г., кн. 3, стр. 42 – 48.
120.Попов, Т., Хр. Милчева, Г. Петров. Принципи и методика на обучението, Стара Загора, изд. „КотаПринт“, 2006 г.
121.Попов, Т., Хр. Милчева, Г. Петров. Принципи и методика на обучението- учебно пособие за медицински сестри и акушерки. Стара Загора, изд. „Кота“, 2008 г., 272 стр.
122.Попов, Т., Мотивацията на учене на студентите, обучавани в системата на общественото здраве, сп. „Здравен мениджмънт”, 2006 г., кн. 2, с. 55 – 59.
123.Попов, Т., Р. Янева, Участието на студенти по здравни грижи в извънаудиторна самостоятелна работа, Сборник материали от XXV научна сесия на ИНГА, София, 2010 г., изд. „ТЕМТО”, с. 77 – 82.
124.Попов, Т., Общественото здраве и обучението на специалистите, Педагогически алманах на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”, XIV, брой 1 – 2, 2007 г., с. 212 – 224.
125.Попов, Т., Диалогът в лекционната работа със студентите и ролята на преподавателя, Академично списание „Управление и образование”, Университет „Проф. д-р Асен Златаров”, 2008 г., кн.3, том 4, Бургас, стр. 111 – 112.
126.Попов, Т., Общуването в медицинската практика и ефективността от него, Сборник мат. от XXI научна сесия на ИНГА, София, 2008 г., изд. „ТЕМТО”, с. 71 – 75.

127.Попов, Т., Г. Петрова, Д. Сиджимова, Студенты – первокурсники: мотивы выбора професии и отношение к учебе, „Медицинская сестра”, 2008 г., 5, с. 37 – 38.
128.Попов, Т., Студентът – първокурсник, сп. „Здравен мениджмънт”, 2007 г., кн. 5, стр. 26 – 33.
129.Попов, Т., За теоретичната и практическата подготовка на студентите в сферата на общественото здраве, сп. „Педагогика”, 2006 г., кн. 9, с. 69 – 79.
130.Попов, Т., Х. Георгиева, И. Милев. Нагласи и възможности за подържащо образование на медицински сестри ои клиниката по неврология при УМБАЛ „Царица Йоанна“ – София. Сп. „Контакти“, брой 2 /94/, 2014г. год. XIV, с. 56-60.
131.Попов, Т., Даровитите деца- талантът – гениалността. Сп. „Контакти“ бр. 3 2015г. с. 3-5.
132.Попов, Т.. Способностите и тяхната поява, развитие и значение. сп. Контакти, изд.ТЕМТО бр,1 2016г. с. 3-7.
133.Попов, Т., Р. Янева, П. Бикова, М. Димитрова. Отново за академичната мотивация на студенти от специалностите „Медицинска сестра“ и „ Акушерка“. Сборник материали от XXX научна конференция на ИНГА, 26 октомври 2012 г. , изд. „ТЕМТО“ с. 43-49
134.Попов, Т., Надка Василева, Антоанета Терзиева. Очаквания и удовлетвореност на студенти – първокурсници „Медицинска сестра“ и „Акушерка“ от обучението. Сборник материали от XXXI научна сесия на ИНГА, София 28 юни 2013 г. , изд. „ТЕМТО“ с. 9-12
135.Попов, Т., П. Трендафилова, И. Милев. Курсове за СДО на катедра „Медицинска педагогика“ през учебната 2012-2013г. – резултати, удовлетвореност на участниците и перспективи. Сборник материали от XXXI научна сесия на ИНГА, София 28 юни 2013 г. , изд. „ТЕМТО“ с. 29-33.
136.Попов, Т., Х. Георгиева, И. Милев. Нагласи и възможности за продължаващо образувание на медицинските сестри от клиника по неврология при УМБАЛ „ЦАРИЦА ЙОАННА“ – София Сборник материали от XXXII научна сесия на ИНГА, София 25 октомври 2013 г. , изд. „ТЕМТО“ с. 20-27.

137.Попов, Т., Р. Янева, Е. Иванов, П. Бикова, М. Димитрова. Педагогическото общуване в процеса на обучението на студенти „Медицински сестри“. Сборник с доклади от Конференция с международно участие, 23-24 ноември 2012г. , Факултет по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“. „Детето във фокуса на педагогическото взаимодействие и социалната работа“, София, 2013г. , университетско изд. „Св. Климент Охридски“, с. 118-125.

138.Попов, Т., Професионализъм при общуването в медицинската практика. Сборник с доклади от Конференция с международно участие, 23-24 ноември 2012г. , Факултет по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“. „Детето във фокуса на педагогическото взаимодействие и социалната работа“, София, 2013г. , университетско изд. „Св. Климент Охридски“, с. 126-130.

139.Попов, Т., П. Петков, А. Терзиева, И. Милев. Продължаващо образование при медицински сестри от УМБАЛ“ЦАРИЦА ЙОАННА“ – София, България. Юбилейна конференция за студенти и преподаватели „Превенция и рехабилитация за подобряване качеството на живот“, Медицински колеж, Стара Загора 16-17, май 2014г., сб. Материали, стр. 104/също на английски/.

140.Попов, Т., За образователната система и нейните функции. Сборник материали от XXXIII научна сесия на ИНГА, София 27 юни 2014 г. , изд. „ТЕМТО“ с. 7-12.

141.Попов, Т., П. Петков, А. Терзиева, И. Милев. Изследване на нагласите и възможностите за продължаващо образование при медицински сестри от УМБАЛ „Царица Йоанна“ – София. Сборник материали от XXXIII научна сесия на ИНГА, София 27 юни 2014 г. , изд. „ТЕМТО“ с.13-18.

142.Попов, Т., Р. Христов, М. Грозданова- Янкулова. Курсовете за следдипломно обучение на катедра „ Медицинска педагогика“ при ФОЗ за учебната 2013/2014 година – удовлетвореност на участниците перспективи за по нататъшно развитие. София. Сборник материали от XXXIV научна сесия на ИНГА, София 30 октомври 2014 г. , изд. „ТЕМТО“ с.18-23.

143.Попов, Т,. Отново за общуването в медицинската практика. Сборник материали от XXXVII научна сесия на ИНГА, София, 24 юни, 2016 г. , изд. „ТЕМТО“ стр. 9-13.

144.Попов, Т., А. Трендафилова, Д. Борисова, Л. Петрова, Е. Йосифова. За възможностите на професионално израстване и развитие на медицинските сестри, Медицински колеж, Стара Загора, 10 години специалност „ Медицински лаборант”, изд. КОТА Принт, ISBN 978-954-305-372-8, с. 83.

145.Попов, Т., М. Александрова, С. Гаров, Ц. Михайлова. Изкуството във възпитателната дейност; научни статии, Тридесет и осма научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 28. 10. 2016, стр.9-15. ISSN 1313-9134

146.Попов Т., С. Гаров, М. Александрова. Здравна образованост на населението в Република България.Тридесет и девета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 30. 06. 2017

147.Попов, Т., Св. Гаров, М. Александрова, Т. Черкезов. Обучението в системата на общественото здраве. Четиридесета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 27. 10. 2017, стр.10-14.

148.Попов, Т., С. Гаров. Оценка на „мотивацията на постижения“ на студенти по специалност УЗГ. Четиридесета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 27. 10. 2017, стр. 15-24.

149.Попов, Т., С. Гаров, М. Александрова Здравна образованост на населението в Република България.Тридесет и девета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 30. 06. 2017

150.Попов, Т., Св. Гаров, М. Александрова, Т. Черкезов. Обучението в системата на общественото здраве. Четиридесета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 27. 10. 2017, стр.10-14.

151.Попов, Теодор. Светослав Гаров. Оценка на „мотивацията на постижения“ на студенти по специалност УЗГ. Четиридесета научно-технологична сесия ИНГА сборник изд. «ТЕМТО»; София, 27. 10. 2017, стр. 15-24.

152.Попов, Т., С. Гаров, А. Енчев. Здравна грамотност на населението в България; Сборник с доклади и резюмета от научна конференция с международно участие *„Стареене, здраве, гериатрични грижи”*, Тракийски Университет, Медицински Колеж – Стара Загора; 18-19 май 2017 г., Старозагорски минерални бани, с. 329-335; ISBN 978-954-338-141-8

153.Попов, Т., С. Гаров, А. Трендафилова, Т. Кундуржиев. Изследване на нагласите и качеството на обучение при студентите по специалност „Медицинска сестра”; Международна научна конференция „От европейска към национална здравна политика”, орг. от ФОЗ, МУ-София, 9-10 октомври 2017г., гр. София, Тех Парк, с. 340-346; ISBN 978-954-9318-87-6

154.Попов, Т., Х. Георгиева, И. Милев. Медсестры Неврологической клиники университетской больницы имени Царицы Йоанны г. Софии о возможности продолжить свое образование. Научный журнал „Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири“, №1 январь – март 2014г. Москва – Черногорск, 2014, стр. 34-42.

155.Попов, Т., М. Александрова, А. Воденичарова. И. Милев. Инновационно и „вногу с временем“. „Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири“, №1 январь – март 2014г. Москва – Черногорск, 2014, стр. 80-86.

156.Попов, Т., С. Младенова, М. Александрова, Е. Иванов, А. Трендафилова, Рост знаний в области здравоохранения, у циган – фактор для успешной интеграции в обществе, В сб. Психолого-педагогические технологии в условияхх инновационных процесов в медицине и образовании, Новосибирск, 2015, стр. 58 – 66, ISBN 978-5-903978-65-6

157.Попов, Т., Система образования в Болгарии и ее финкции. Международный сборник научных трудов, посвещенный на проф. С.П.Баранову. Елац, Россия, 2015г. Елецкий государственый университет им И.А. Бунина, стр. 111-114.

158.Попов, Т., Проявление способностей, развитие и значение. Вестник ВСОА, февруари 2016г. №22.

159.Попов, Т., Вновь о возникновении и развитии чоловеческих способностей. РЕМ: Черногорск, 2016г. № 1 стр. 75-90.

160.Попов, Т., Р. Янева, М. Александрова, Е. Иванов, П. Бикова. Академические мотивации студентов специалностей „Мадсестра“ и „ Акушерка“. Материалы I Международной конференции „ Иновации и традиции: ценностны приоритеты человека и общества“ Красноярск, 2012г., ВСОА, стр. 51-64.

161.Попов, Т., Д. Сиджимова. Самостоятелыная работа студентов, обучаючихся по специалыности „Медицинска сестра“. Материалы I Международной конференции „ Иновации и традиции: ценностны приоритеты человека и общества“ Красноярск, 2012г., ВСОА, стр. 65-74.
162.Попов , Р. Янева, М. Александрова, П. Гагова. Мотивация обучения студентов Факулытета общественнога здоровья , Медицинского университета /Софии/. II межд. научно – практ. Конференции, Черногорск, Хакасия, 2013г. Научный журнал „Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири“, кн. 1-2 2013г., Москва, 2013г., стр. 66-78.
163.Попов. Т., Д. Сиджимова. Диалог со студентами во время работы на лекциях и место преподавателя в данном процессе. II межд. научно – практ. Конференции, Черногорск, Хакасия, 2013г. Научный журнал „Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири“, кн. 1-2 2013г., Москва, 2013г., стр. 137-141.
164.Попов, Т., Общение в медицинской практике и его еффективность. Материалы II межд. научно – практ. конференции, Красноярск, Россия, 11-16 апреля, стр. 244-249.
165.Попов, Т., М. Александрова. О воспитании профессионализма у ммедицинских работников. Материалы II межд. научно – практ. конференции, Красноярск, Россия, 11-16 апреля, стр. 249-256.
166.Попов, Т., О професиональном воспитании медицинских специалистов. Актуальные проблемы образования и общесва. Сборник трудов Четвертой международной научно – практической конференции, Ярославль, 2013, том I , стр. 22-26.
167.Попов, Т., Р. Янева, А. Терзиева, П. Петков. Новое исследование ожиданий и удоволетвореності обучением студентов – медсестер и акушерок. Материалы III международной научно – практической конференции „Профессиональное развитие, ради сохранениия восточнойевропейской цивилизации“ Россия –Болгария, 6 -9 декебря 2013, Красноярск, 2014г. стр. 194-201
168.Попов, Т., А. Воденичарова. Факультет общественного здравохраненя медицинского университета г. София Републки Болгария: исория и современные тенденции. Сборник трудов учасников Пятой международной научно–практической конференции, „Актуальные

проблемы образовения и общества“, том I, Ярославль, Россия , 2014, стр. 23-26.

169.Попов Т., Балканска П., Младенова С., Георгиев Н., Трендафилова, Основные акценты в изучении культурныи и сексуального воспитания учащихся циганской национальности, В: сб. Формы и методы социальной работы в различных сферах жизнедеятельности, IV Международной научно-практической конференции, посвященной 10-летию открытия первого в Бурятии кабинета медико-социальной помощи в поликлиническом звене, Улан-Удэ, Россия, Издательство ВСГУТУ, 2-4 декабря 2015 г., стр. 277-279, ISBN 978-5-89230-679-9

170.Попов, Т., П. Петков, А. Терзиева, И. Милев. Непрерывное образование медсестер больницы университета имени Царицы Йоанны в г. Софии в Болгарии. Сборник трудов учасников Пятой международной научно–практической конференции, „Актуальные проблемы образовения и общества“, том I Ярославль, Россия , 2014,стр. 80-83.

171.Попов, Т., А. Трендафилова, Л. Петрова, Е Йосифова, Д. Борисова. Желания и возможности для профессионального роста и развития медсестер. Сборник научних статей VII Международной научно – прктической интернет конф., Чита, Россия 29 февраля – 5 марта 2016г. , стр. 823-831.

172.Попов, Т., Ц. Михайлова, С. Гаров. Некоторые аспекты образования через искусство. Арт – терапия в образовательной деятельности; В сборнике: Гносеологические аспекты образования, международный сборник научных трудов, посвященный профессору С.П. Баранову. Ответственные редакторы А.Ж. Овчинникова, Л.З. Цветанова-Чурукова. Елец, 2016, с. 102-106.*Международной научно-практической конференции, посвященной С.П. Баранову*; *Гносеологические основы образования*; 13-14 октября 2016 года; ISBN: 978-5-94809-881-44.

173.Попов Т., С. Гаров, А. Енчев, Медико-санитарное просвещение как средство пов*ышения санитарной культуры и грамотности учащихся.*(Здравното образование като средство за повишаване на здравната култура и здравната грамотност на учениците);VII Международная научно-практическая конференция „Экология. Здоровье. Спорт”; г. Чита, Русия; 18-19 мая 2017 г., с. 446-455, ISBN 978-5-0203-1884-9.

174.Попов, Т., С. Младенова, В. Петков, Л. Чакърова, М. Александрова, Г. Петрова, Здравно възпитание и образование на ученици – роми, в сборник 120 Софийски Университет "Развитие на педагогическата наука, София, 2008г, стр. 578 – 584.
175.Попов, Т. и кол.;За някои акценти при обучението на медицински сестри във факултет „Обществено здраве"– Медицински университет , София. Осма международна научно- практическа конференция „Висшето образование в България" и стратегия „Европа 2020" 17 – 18 юни 2011 Г. Бояна Сборник материали 1015 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf
176.Попов, Т., П. Балканска, С. Младенова, Изграждане и формиране на здравно-хигиенни навици при ученици роми, В: *Сборник доклади от конференция "Съвременното образование – мисия и визии",* Благоевград, ЮЗУ "Неофит Рилски", с. 312 – 317, 2010.
177.Попов, Ат., Ж. Атанасов, Ст. Чернев. Теория на възпитанието. Благоевград 1992 г.
178.Попов, Ат., Попова, Сн.. Теория на възпитанието. Унив. Изд. „Неофит Рилски", Благоевград, 2000 г.
179.Попова, Сн. Съвременност и възпитание. Унив. Изд. „Неофит Рилски", Благоевград, 2002 г.
180.Проданов, В., Биоетика, София, 1982 г.
181. Проданов, Г. Хигиена и здравно образование. Астарта Пловдив 2011 г.
182. Проданов, Г. Хигиена и здравно образование. Унив. Изд. „Св.св. Кирил и Методий", В. Търново 2004 г.
183. Радев, Пл. /съст./ Педагогика. Университетски учебник. Изд. Къща Херемес2001 г.
184. Радев, Пл. Обща училищна дидактика. Пловдив УИ „Паисий Хилендарски" 2005 г.476 с.
185. Радославова, М., А. Величков. Методи за психодиагностика. София, 2005 г. УИ „П. Хилендарски", 475 с.
186. Сербезова, Ив., Професионално значими ценности у медицинските специалисти и тяхното формиране Русенски университет Научни трудове на Русенския университет - 2010, том 49, серия 8.
187. Смирнов С.А. /Ред./ Педагогика.педагогические теории, системы, технологии. Изд. Издательский центр Академия 2003 г.

188. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования от деятельности к личности. Москва Academa 2003 г.
189. Стамболова, И. Самооценка на обучението по сестрински грижи на студенти–медицински сестри от ФОЗ, МУ – София, Осма международна научно-практическа конференция ”Висшето образование в България и стратегия „ЕВРОПА 2020”, 17 – 18 юни 2011 Г. Бояна. Сборник материали 997 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf
190. Стамболова, И.Мениджмънт и етика в общата медицинска практике. София 2008 г. 112 с.
191. Стракова, Л., Ценностни ориентации и ценностно развитие на учениците, София 1999 г.
192. Теория на възпитанието. Съст. Л. Димитров, Изд. „Веда-Словена-ЖГ“, С. ,2005 г.
193. Тодорина, Д. Култура на педагогическото общуване. Унив. изд. „Неофит Рилски“ Благоевград 2005 г.
194. Торньова, Б. Нравствената култура на специалиста по здравни грижи. Изд. Екс-Прес 2006 г.
195. Тотоманова, А.М. Ние, висшето образование и Европа. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2001 г. 105 с.
196. Трайчева, Б., С. Младенова, Медицинская осведомленность девочек-подростков в Болгарии о раке шейке маткии возможностях по его предотвращению, В: сб. Актуальные проблемы образования и общества, Ярославь, Русия, 2014, стр. 326 -328, *2014*
197. Трендафилова, А. Обучение в професионално общуване на медицинските специалисти. Изд. Екс-Прес, Габрово 2018 г.
198. Харламов, И.Ф. Нравственое воспитание школьников, М., 1983
199. Харламов, И.Ф. Теория нравственого воспитания, Минск, 1972
200. Харламов, И.Ф. Педагогика.6 –е издание. Минск, 2000 г.
201. Хуторской, А. В., Ключевые компетенции и образовательные стандарты, http://eidos.ru/journal/2002
202. Цакова, Й., А. Георгиева. Ученето през целия живот дефиниций, димeнсии, стратегии. Под съставителството и научна редакция на Й. Цакова, София, Изд. ГЕА2000, 2002 г. 203 с.
203. Цветков, Д. Общата педагогика като наука и учебен предмет. С.1988 г.

204. Цветков, Д. Обща педагогика. Философия на образованието. С. 1994 г.
205. Чавдарова- Костова, С. Интеркултурално възпитание. „Веда Словена“ - ЖГ, София 2001 г.
206. Чавдарова- Костова, С., В. Делибалтова, Б. Господинов. Педагогика. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2012 г. 420 с.
207. Чавдарова- Костова, С. Компетентноститекато резултат от възпитателния процес.- В.Обучението като път вкъм образованието. УИ „П. Хилендарски“. Пловдив 2010 г.
208. Чавдарова- Костова, С., Възпитанието – в и между интерпретациите за неговата същност, място и съдържание. Сп. Педагогика. Бр.4, 2011 г..
209. Чакърова-Гатева, Л. Многопрофесионално медицинско образование. Сп. Здравен мениджмънт, 2003, том III, кн.1, стр. 24-26.
210. Чакърова-Гатева, Л. Непрекъснатото медицинско образование. Сп. Здравен мениджмънт, 2003, том III, кн.4, стр.40-44.
211. Чакърова-Гатева, Л. Насоки на развитие на висшето образование по здравни грижи в България. Сп. Здравен мениджмънт, 2005, кн.5, с. 4-18
212. Чакърова-Гатева, Л., Професионална етика за специалисти по здравни грижи. София, 2001 г., изд. „Булгарика”.
213. Чакърова – Гатева, Л., Етика и възпитание (някои аспекти), Педагогика. Първа част: Теория на възпитанието, Под научното ръководство и редакция на Т. Попов, София, 2004 г., изд. „ПъблишСайСет-Еко”, 172 с.
214. Чакърова, Л. Обучението по медицинска етика в контекста на декадата за устойчиво развитие, Осма международна научно-практическа конференция ”Висшето образование в България и стратегия „ЕВРОПА 2020” 17 – 18 юни 2011г. Бояна; Сборник материали 236 стр. http://ibsedu.bg/media/Conference/2011/_2020_1.pdf.
215. Чакъров, Н. Педагогиката като наука. С., 1071 г.
216. Чакъров, Н. Педагогическо взаимодействие. Изд. Народна просвета, София, 1980 г. 277 с.
217. Чанева, Г. Качеството на сестринските грижи като приоритет. С., Артик 2001, 2008 г.
218. Чанева, Г. Управленски подходи за ефективни здравни. С., Изд. МУ-София, ЦМБ, 2015 г.

219. Чернев, Ст., Управление на възпитателния процес, в: Теория на възпитанието, съст. Л. Димитров, София, 1998г., изд. „Аскони-издат”.
220. Чернев, Ст. Възпитателен процес. В: Теория на възпитанието Съст. Л. Димитров, Изд. „Веда-Словена- ЖГ“, С. ,2005 г.
221. Чинчева, Ст. Методични основи на здравното обучение и възпитание. Благоевград 1999 г.
222. Шарланова, В. Личностно ориентиран образователен процес. ИК„КОТА“ ООД, Ст. Загора 2004 г.
223. Шпангенберг, С. Здравни изисквания към обучението. Модел на съвременното училище. София 2005 г.
224. Янакиева, С. Професионално педагогическото общуване. Faber2001 г.
225. Andonova, A. Mentoring- a form of education of medical specialists, Stara Zagora 2010, Trakia journal of sciences, Vol.8. Supplement 2, Series Biomedikal sciences, st. 331-333., ISSN 1313-7050.
226. Ashton J. Acheson: a missed opportunity for the new public health. Br Med J (Clin Res Ed) 1988; 296 (6617): 231–232.
227. Center for Leadership in Public Health Practice, "The Core Competencies for Public Health Professionals" (2013). Florida Public Health Training Center. Paper 1. http://scholarcommons.usf.edu/clphp_fphtc/1
228. Chaneva, G., S. Mladenova, L. Chakarova, P. Balkanska, Motivation for the choice of heathy lifestyle, International Journal Scientific and applicative papers V8/2, Skopie, Macedonia, p. 150- 154, 2015.
229. Core Competencies for Public Health Professionals. http:// www.phf.org/resourcestools/pages/core_public_health_competencies.aspx
230. Core competencies for public health in Canada. 2008, 978-0-662-05421-4
231. Core Competencies for Public Health Professionals. //www.train.org/DesktopShell.aspx?tabId=94
232. Core Competencies for Public Health: A Regional Framework for the Americas. Washington, DC: PAHO,2013.
233. Developing a public health professional. http://www.nyu.edu/mph/discover/professional_development_article.html
234. Gilligan, C. In a different voice, Cambridge, MA: Harvard University Press. 1982.

235. Kohllerg, L. The psychology of moral development (Vol.1). San Francisco: Harper & Row, 1981.
236. Kohllerg, L. The psychology of moral development (Vol.2). San Francisco: Harper & Row, 1984.
237. Learning outcomes framework. FPH. http://www.fph.org.uk/learning_outcomes_framework
238. Mladenova, S., Attitude of Students in "Health Care Management" Speciality Towards their Owen Health, **In:** *Public Health and Health Care in Creece and Bulgaria – the Challenge of the Cross-border Collaboration*, J.Kyriopoulos ed., Athens, Papazissis Publishers, 2011, 783- 789.
239. Mladenova, S., P. Balkanska, K. Popova, The unhealthy behavior of students of the specialty „Management of Health Care", *TRAKIA JOURNAL OF SCIENCES*, Volume 8, 2010, Supplement 2, 1313-7069 - ISSN TJS: Social sciences, Vol. 8, Suppl. 2, pp 436-439, 2010.
240. Mladenova, S., L. Chakarova, G. Petrova, Health knowledge and risk behavior of Bulgarian pupils, In: *Public Health and Health Care in Creece and Bulgaria – the Challenge of the Cross-border Collaboration*. J.Hristov and J.Kyriopoulos ed., Greece, Athens, Papazissis Publishers, 2010, p. 991-996.
241. MPH Core Competency Model. http://www.aspph.org/educate/models/mph-competency-model/
242. Popov, T., S. Mladenova, L. Chakarova, M. Alexandrova, G. Petrova, V. Petkov, Health knowledge and habits of Roma children, In: *Public Health and Health Care in Creece and Bulgaria – the Challenge of the Cross-border Collaboration*. J.Hristov and J.Kyriopoulos ed., Greece, Athens, Papazissis Publishers, 2010, p. 255 – 260
243. Popov, T., P. Balkanska, R.Yaneva, P. Trendafilova, A.Ivanova, S. Mladenova, V.Pisev, N.Georgiev. Current Health Aspects in Education of Roma Pupils. In: *Public Health and Health Care in Creece and Bulgaria – the Challenge of the Cross-border Collaboration*, J.Kyriopoulos ed., Athens, Papazissis Publishers, 2011, 723-730.
244. Public health services. WHO http://www.euro.who.int/en/health-topics/Health-systems/public-health-services/public-health-services

245. Rest. R. J. & D. Narvaez. (Ed.) Moral Development in the professions. Psychology and Applied Ethics. LEA 1994
246. Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area. (ESG). (2015). Brussels, Belgium
247. The Future of the Public's Health in the 21st Century. Institute of Medicine (US) Committee on Assuring the Health of the Public in the 21st Century.
248. Vodenicharov, Z. Professional competencies of masters of health care. 7-th Eurpopean Confetence of Nurse Educators, Abstracts book, Plovdiv, 9-10 October, 2008.
249. Washington (DC): National Academies Press (US); 2002.
250. Understanding healthcare management. http://samples.jbpub.com/9780763759643/59643_CH02_5289.pdf
251. http://zdraveopazvane.com/2009/01/page 2
252. http://www.phf.org/resourcestools/pages/core_public_health_competencies .asp
253. http://www.nyu.edu/mph/discover/professional_development_article.html

***Приложение 1***

# ОЦЕНЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА ОБУЧЕНИЕ

## Анкетна карта

Уважаеми студенти, целта на настоящата анкета е да се оцени качеството на обучението във Факултета по обществено здраве МУ-София. Анкетата е анонимна и доброволна! Попълването й ще допринесе за усъвършенстване на качеството на обучението във Факултета по обществено здраве МУ-София. Моля, оградете избрания от Вас отговор в съответната клетка (Б.О. – означава "без отговор"). Вашето мнение е важно за нас!

Пол: .....
Възраст:.....
Специалност, в която се обучавате:.....
Форма на обучение .....

***1. Лекциите и упражненията стимулират интересите ми към конкретната област***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***2. Учебното съдържание е с твърде високо ниво на сложност***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***3. Балансиран обем на учебния материал ( достатъчен брой часове)***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***4. Съдържанието е актуално***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***5. Съдържанието е професионално приложимо***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***6. Учебният материал поднася ли се достъпно?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***7. Използват ли се средства за презентиране (интерактивна дъска, компютър, мултимедия, видео и др. пособия)?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***8. Препоръчваните учебни материали приложими ли са в учебния процес (учебници, ръководства и др.)?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***9. Лекциите и упражненията провеждат ли се винаги по учебно разписание?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***10 . Удовлетворява ли Ви така направеното седмично разписание като часове и дисциплини?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***11. Удовлетворява ли Ви графикът с изпитни дати от последната изпитна сесия?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***12. Лесно ли набавяте задължителната учебна литература?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***13. Учебният материал усвоява ли се с нормално темпо?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***14. Учебната Ви успеваемост зависи ли от компетентността на преподавателите?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***15. Поддържат ли преподавателите академичен контакт със студентите (въпроси, адекватни реакции на зададени въпроси и др.)?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***16. Ангажирани и съпричастни ли са преподавателите към учебния процес?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***17.В помощ ли са преподавателите на студентите ?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

**Благодаря за участието !**

*Приложение 2*

**Медицински Университет –София**
**ФОЗ**
**Катедра „Медицинска педагогика”**

## Проучване на студентското мнение за практическо обучение

## Анкетна карта

Уважаеми студенти , целта на настоящата анкета е проучване на студентското мнение за практическото обучение (практики ,стажове ) във Факултета по обществено здраве МУ-София. Анкетата е анонимна и доброволна! Попълването й ще допринесе за усъвършенстване на качеството на обучението във Факултета по обществено здраве МУ-София. Моля, оградете избрания от Вас отговор в съответната клетка (Б.О. – означава “без отговор”). Вашето мнение е важно за нас!

Специалност, в която се обучавате:.....

***1. Отговаря ли на Вашите очаквания организацията на практическото обучение (планиране, продължителност, място на провеждане, последователност на темите от практическото обучение) ?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***2. Отговаря ли на Вашите очаквания участието на университетските преподаватели при ръководството и провеждането на практическото обучение ?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ - Е) Б.О.

***3. Присъствате ли на занятията по практическо обучение?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***4. Успява ли ръководителят на практическото обучение да проследи и контролира обучението на всеки студент от групата?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***5. Получената предварителна теоритична подготовка подпомогна ли Ви при провеждането на практическото обучение на необходимото ниво?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти-

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***6. Обективно ли се оценяват знанията и уменията от практическото обучение на студентите от страна на преподавателите?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***7. Проведената практическа подготовка и получените практически знания и умения ще намерят ли приложение при изучаването на последващи учебни дисциплини от учебния план на специалността?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***8. Очаквате ли, че проведената практическа подготовка и получените знания и умения ще Ви подпомогнат при реализацията на пазара на труда след завършването на висше образование?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***9. Упражненията провеждат ли се винаги по учебно разписание?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

***10. Отговаря ли на Вашите очаквания материалната база и условията за практическо обучение в болници извън университета, в които по договорни отношения се провежда практическо обучение на студенти от Медицински университет-София?***

А) Категорично ДА Б) По-скоро ДА В) Отчасти

Г ) По-скоро НЕ Д) Категорично НЕ Е) Б.О.

**Благодаря за участието !**